

HAUSKUUS MAURI KUNNAKSEN ELÄINKUVAKIRJOISSA

Antti Soikkeli

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

Kesä 2002

Opettajankoulutuslaitos

Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Soikkeli, Antti. 2002. HAUSKUUS MAURI KUNNAKSEN ELÄINKUVAKIRJOISSA. Kasvatustieteen pro gradu - tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. 108 sivua.

Tutkimus on kolmen kolmasluokkalaisen ala-asteen oppilaan kokemuksiin pohjautuva, kuvailevuudessaan lähinnä fenomenografinen laadullinen tutkimus Mauri Kunnaksen eläinkirjojen sisältämästä komiikasta.

Teemahaastattelulla kerätty tutkimusaineisto koskee Kunnaksen vuonna 1983 ilmestynyttä Suurta urheilukirjaa ja tarkastelu keskittyykin voimakkaasti juuri kyseisen kirjan komiikkaan. Tutkimuksen tehtävänä on ollut selvittää, mitkä ja millaiset kohdat Suuresta urheilukirjasta ovat hauskuuttaneet koehenkilöinä olleita oppilaita. Kunnaksen tuotantoa on induktiivisella tutkimusotteella esitelty laajemminkin, joten tutkimuksessa ilmeneviä komiikkaa koskevia havaintoja ja lausemia voidaan pitää adekvaatteina myös muita Kunnaksen kuvakirjoja koskien. Oppilailta kuultujen haastatteluvastausten lisäksi on aiheen käsittelyssä käytetty hyväksi luonnollisesti myös varsinaisia kuvakirjoja, erityisesti Suurta urheilukirjaa, kirjan tekijältä haastatteleamalla saatua informaatiota, ja huumoria sekä komiikkaa koskevaa taustakirjallisuutta. Aarne Kinnunen, Seppo Knuutila, Henri Bergson ja Sigmund Freud ovat olleet keskeisiä tutkimuksessa huomioituja kirjoittajia.

Vuolaan ja seikkaperäisen kirjankohtien kuvailun joukosta ovat Suuren urheilukirjan komiikan juuriksi paljastuneet monet epätavanomaiset ja odottamattomat tapahtumat, jotka harvinaisuudestaan huolimatta muistuttavat meitä hienoisesti ympäröivästä elinpiiristämme ja tavoistamme. Kirjan huvittaville kohdille usein ominainen irrationaalisuus on tutkimuksen tulosten mukaan lähtöisin muun muassa liioittelusta ja kirjassa esiintyvien kilpaurheilijoiden epäonnistuneista kömmähdyksistä.

Avainsanoja: nauru, komiikka, huumori, kokemus, havaitseminen, merkitys, yllätys

SISÄLLYS

1	LAPSET JA KUVAKIRJOJEN HAUSKUUS	5
2	HUUMORI JA KOMIIKKA	7
2.1	Tutkimustehtävä alkaa hahmottua	13
2.2	Komiikan inhimillisyys	14
2.2.1	Inkongruenssi - yllätyksellisyyden riemua	15
2.2.2	Nauru moraalin vartijana ja yhteiskunnallisena paimenena	20
2.2.3	Ulkonäön ja liikkumisen hauskuus: elävän mekaniikkaako?	24
2.2.4	Degradaatio, ylemmyys, ivanauru	29
2.3	Komiikan eri mallien yhteistarkastelua	32
3	9 -VUOTIAIDEN SOSIAALINEN KYVYKKYYS	35
3.1	Henkilöhavaitseminen tutkimushenkilöiden ikäluokassa	35
3.2	Egosentrisyydestä eläytymiseen	37
3.3	Sosiaalinen vertailu	38
4	KOIRAMÄESTÄ KOIRIEN KALEVALAAN - virikeaineiston kuvaus	39
4.1	Eläinhahmot Kunnaksen kirjoissa	41
4.2	Herra Hakkarainen	43
4.3	Suuri urheilukirja	44
5	AJATUS HÄMÄRTYY - TUTKIMUSTYYPPI SELVENEÄ	46
5.1	Taustasitoumuksia ja tutkimuksen periaatteita	47
5.2	Fenomenografia laadullisen tutkimuksen suuntauksena	49

5.3	Aineistolähtöisyyden ideaa - löyhä teoreettisuus ja hypoteettisuus	50
5.4	Haastattelujen suunnittelu ja koehenkilövalinnat	53
5.5	Oppilashaastattelut	56
5.6	Piirtävän kirjailijan haastattelu	58
5.7	Onnistuminen ja epäonnistuminen haastattelujen toteutuksessa	61
6	AINEISTON TULKINTA - SALAPOLIISIN TYÖTÄ	64
6.1	Tulkinnan karikat ja tarkoitushakuisuuden kirot	66
6.2	Haastattelujen ja kirjojen analyysillä ymmärrystä kohti	68
7	YLEISKATSAUS OPPILAIDEN HAVAINNOISTA	69
8	TOSITAPAHTUMISTA MUISTUTTAVA HAUSKUUS	72
8.1	Liioittelun makua	73
8.2	Kömmähdykset ja epäonnistuneet suoritukset	77
9	IRRATIONAALINEN HUPI	82
9.1	Erilliset tapahtumat yhdessä - aitoa inkongruenssia	83
9.2	Urheilijoita matkivat taustaeläimet	85
9.3	Tuohan on aivan hullunkurista	88
10	PIIRTÄJÄN PROFIILIA	92
10.1	Villi ja vapaa	92
10.2	Kuvantekijä pohdiskelee tyyliään	95
11	YHTEENVETO, PÄÄTELMIÄ JA POHDINTAA	101
	LÄHTEET	105
	LIITTEET	109

1 LAPSET JA KUVAKIRJOJEN HAUSKUUS

On melkoista sattumankauppaa, että tässä raportoitavan tutkimuksen aiheeksi valikoituivat tunnetun suomalaisen kirjantekijän ja piirtäjän Mauri Kunnaksen lapsille suunnatut kuvakirjat. Tutkimuksen fyysisenä lähtöpisteenä voidaan pitää Jyväskylän kampusalueella sijaitsevan opiskelijaruokala Lozzin pöytää, jossa opintojeni tutkielmavaiheeseen edenneenä opettajankoulutuslaitoksen opiskelijana olin viime vuoden syyskuussa yhdessä ajatusteni kanssa ensisijaisesti lounastamassa ja toissijaisesti miettimässä tulevan tutkielmani aiheita. Miettiminen oli kestänyt jo lähes koko menneen kesän ja alkaneen syksyn, ja joitakin mahdollisia tutkimusteemoja olikin ollut mielessäni. Ne eivät olleet kuitenkaan innoittaneet minua tarttumaan työhön toden teolla, ja niinpä kulutin aikaani muun muassa lukemalla. Erityisesti suosin lukuharrastuksissani noihin aikoihin Mauri Kunnaksen suurta Nyrok City -sarjakuva-albumia. On todennäköistä, että juuri lukuharrastukseni ohjasi ajatukseni yllättäen kesken ruokailun mainitun kirjailijan ensisijaisesti lapsille suunnattuun kuvakirjatuotantoon. Tuolla hetkellä tiesin keksineeni tutkielmalleni vielä tarkennusta kaipaavan aiheen.

Muistelin omia lukukokemuksiani Kunnaksen eläinkuvakirjoista, ja totesin niiden olleen minusta hauskoja. Mietin myös, mahtoivatko kirjat olla muidenkin mielestä yhtä hauskoja. Samalla pohdiskelin, miten kirjojen yleisemmän hauskuuden selville saaminen sopisi laitoksemme kasvatustieteelliseen tutkimusalaan. Näitä miettiessäni oli ruokailu jo päättynyt ja matkani suunnattu kohti Kalevankatua. Matkan aikana idea jalostui lisää, ja perille ehtiessäni olin jo muodostanut mielessäni kysymyksen, jonka kohta esittäisin laitoksemme johtavalle kasvatustieteen edustajalle: "Onko soveliaista tehdä gradu -tutkimus siitä, millaista komiikkaa Mauri Kunnaksen kuvakirjat sisältävät ja miten koululaiset sen kokevat?" Professori Jouko Kari ei nähnyt tutkimusaihetta ollenkaan ongelmalliseksi, mikä entisestään vahvasti haluani ryhtyä tuumasta toimeen. Seuraava vierailu suomen kielen lehtorin Marja-

Leena Koppisen luona täsmensi suunnitelmia niin, että tutkimusaineisto päätettiin hankkia teemahaastattelulla. Samalla sain asiantuntevia ohjeita sosiaaliselta kehitykseltään kiinnostavassa iässä olevien kolmannen luokan oppilaiden valitsemiseksi haastateltaviksi. Koulutustaustani vuoksi oli jo ennalta selvää, että tutkimuksen koehenkilöiksi valittaisiin ala-asteen oppilaita. Lehtori Koppisen asiantuntevalla kokemuksella oli kuitenkin ratkaiseva osuus siinä, että koehenkilövalinnassa päädyttiin juuri sosio-emotionaalisen kehityksen herkkää kautta eläviin kolmannen vuosiluokan oppilaisiin. Lukijaa onkin syytä muistuttaa huumorin ja komiikan olevan sen laatuista sosio - emotionaalisia ilmiöitä, että niiden kokemisessa on kokijan sosiaalisella kehityksellä oma tärkeä sijansa. Siksi on ilmeistä, että esimerkiksi aikuiset saattaisivat pitää Suuresta urheilukirjasta hauskoina aivan toisenlaisia kohtia, kuin mitä tähän tutkimukseen haastatellut 'keskilapsuutta' edustavat kolmasluokkalaiset pitivät.

Noin kolmasluokkalaisiksi arvioin myös ne kaksi normaalikoulun oppilasta, jotka ehdin ohimennen tavata matkallani ensi kertaa lehtori Koppisen luo. Seminariumin pihamaalla näin juuri koulusta päässeiden pojan ja tytön kaivavan tikulla maata ja päätin kysyä, olivatko Kunnaksen kuvakirjat heille tuttuja. Molemmat tunsivat joitakin hänen kirjoistaan ja sanoivat pitävänsä kovasti Suuresta urheilukirjasta. Tämä kolmas kohtaaminen oli myös osaltaan tärkeä suunnannäyttävä kohti sitä tutkimustyötä, jonka vaiheista seuraavissa luvuissa kerrotaan.

2 HUUMORI JA KOMIIKKA

Hauskuuttamiseen ja mielihyvään kuuluva sanasto sekä termistö on kovin rönsyilevä ja monitahoinen. Huvittumisen iloa ja mielihyvää ilmaisevia sanoja on tarjolla roppa kaupalla. Hauskan ja huvittavan lisäksi jotakin voidaan pitää rattoisana, hykerryttävänä, hilpeänä tai vaikkapa hullunkurisena. Lisäksi komiikkaan ja huumoriin viitaten voi kuulla jonkin olevan naurettava, irvaileva, ilveilevä, leukaileva, leikkiä laskeva tai veistelevä (Kinnunen 1994, 11). Näiden hauskuutetun tai hauskuuttajan olotilaa kuvailevien termien epätäsmällisyyden lisäksi yhtä jäsentymättöminä on pidetty myös 'yläkäsitteiden' huumorin ja komiikan käyttötarkoituksia. Muiden muassa Ahlman (1993b) mainitsee näiden käsitteiden lähes synonyymimaisesta käyttötottumuksesta jokapäiväisessä kielenkäytössä. Humoristiseksi nimitetään helposti kaikkea koomista, tekemättä eroa asioiden välille (Ahlman 1993b, 100). Suomalaisista kirjoittajista Knuutilakin (1992) kiinnittää huomiota monien tutkijoiden taipumukseen käyttää huumoria kaikenkattavana yleiskäsitteenä, joka sisältää niin naurun, koomisen, ilon, ironian, vitsit, kaskut kuin pilailutkin (Knuutila 1992, 93). Aluksi on tarkoituksena eritellä tämän tutkimuksen keskeisiä käsitteitä: komiikkaa ja huumoria. Saada aikaan yhdenlainen ehdotus siitä, milloin on syytä käyttää yhtä, milloin toista. Eri teoreettisten mallien tarkastelun ja niiden vertailun ohella pyrkimyksenäni on myös selventää lukijalle - ja tietenkin itselleni - mitä tarkoitan, kun jatkossa kirjoitan huumorista ja komiikasta. Se onkin nähdäkseni erittelyn tärkein tehtävä. Lienee turha luulla, että pystyisin selvittämään huumorin ja komiikan olemusta kovin perinpohjaisesti. Kirjoitetaan siis siitä, miten ne tuodaan ilmi tässä nimenomaisessa tutkimustyössä.

Knuutila (1992) on kansanhuumoria ja sen mieltä tutkiessaan tehnyt kokoavaa yhteenvetoa eri huumorin tutkijoiden käsityksistä huumorin ja komiikan eroista. Tarkasteluissaan hän on päätenyt koomisen eksternaalisuutta ja huumorin internaalisuutta korostavaan näkemykseen: huumoria on

ihmisessä, komiikkaa ihmisen ulkopuolella. Laurilaa lainaten hän toteaa huumorin olevan eräänlainen mieliala, vallitseva tunnesävy tai suhtautumistapa elämään ja sen koomillisiin ilmiöihin. Yhdellä sanalla ilmaisten Knuutila kutsuu huumoria asenteeksi. Se on siten jotakin muuta kuin komiikka, joka on havaittavan objektin ulkokohtainen ominaisuus. Koomillisia voivat olla muun muassa muodot, asennot, liikkeet, teot, tapahtumat, tilanteet tai puheet. (Knuutila 1992, 95 ; ks. myös Bergson 1994.) Toisaalla Knuutila (1992, 17) toteaa tutkimuksensa periaatteen mukaisesti pitävänsä *huumoria* ennen muuta mielihyväperiaatteen läpäisemänä älyllisenä asenteena todellisuuden mahdollisuuksiin ja *komiikkaa* tekniikkana kyseisen asenteen ilmaisemiseksi. Aarne Kinnunen on toisena johtavana kotimaisena tutkijana luonnehtinut huumoria ja komiikkaa jokseenkin samoin. Hän tunnustaa, että on aivan oikein pitää huumoria mielihyvään pyrkivänä luonteenpiirteenä ja komiikkaa keinona tuoda se ilmi, mutta korostaa myös, ettei se tuo juuri selvitystä aiheen problematiikkaan. Teoksessaan 'Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys' hän tuo julki käsitteiden täsmentämisen riittämättömyyden huumorin ja komiikan ymmärtämiseksi. Siksi hän peräänkuuluttaakin uusia näkökulmia asian tilan korjaamiseksi. (Kinnunen 1994, 21 - 22 .) Tutkimuksensa nimen mukaisesti hän siis näkee huvittumisen ontologiset ja epistemologiset kysymykset lisäselvitystä kaipaaviksi.

Lotta Linge (1993) on väitöstutkimuksessaan myös pureutunut huumoriin ja sen määrittelyyn. Hän vahvistaa aiempaa näkemystä toteamalla huumorin olevan ruotsalaisessakin kirjallisuudessa monimerkityksinen ja vaikeasti määriteltävä käsite. Hän mainitsee Knuutilan tavoin huumorin "sisäisenä elämänkatsomuksena nähdä tapahtumat koomisina", mutta tuo esille myös varta vasten omaan tutkimukseensa nimeämänsä ilmauksen - huumori on sisäpsykyksinen ilmiö. Tämän 'sisäpsykyksisen' määritelmän hän on johtanut Freudin psykoanalyttisesta- ja Piaget'n kognitiivisesta kehitysteoreemasta. (Linge 1993, 9-10.) Huomioitavaa on, että Linge käyttää huumori- käsitettä komiikasta erillään. Huumorin hän on asettanut yläkäsitteeksi, jolle luontevimpia synonyymeja ovat pila tai hauskuus. Tässä hän eroaa Freudista,

jolle *vitsi* on alan käsitteistä ylistaisin (ks. Freud 1983). Eron hän tekee myös niihin kirjoittajiin, joille komiikka on saanut mainitun yläkäsitteen aseman. Linge pitää komiikkaa huumorin primitiivisenä muotona, jolla on yhteys ihmisen liikkeisiin ja käyttäytymiseen - siis ulkonäön seikkoihin. (Linge 1993, 10 - 11.) Tältäkin osin hänen näkemyksensä on saman suuntainen edellä mainittujen suomalaistutkijoiden kanssa.

Toisin näyttäisi olevan laita pohjoismaiden ulkopuolelle. Ainakin mitä tulee joihinkin ulkomaisiin huumorin tutkijoihin. Francoise Bariaud (1989) kirjoittaa monien tutkijoiden psykologian alalla suosivan tätä nykyä huumorin laveaa määritelmää. Hän tarkoittaa sillä jo aiemminkin mainittua huumorin kaikenkattavuutta. Huvittavaa, viihdyttävää, naurua tuottavaa asiaa voidaan kutsua huumoriksi riippumatta siitä, onko hauskuuden synnyttäjänä kokijan mielenlaatu vai ulkoinen tapahtuma. Näin myös komiikka sulautetaan huumoriin kuuluvaksi. (Bariaud 1989, 17; ks. myös esim. Nahemow 1986.) Bariaud kirjoittaa menettelyn olevan ominaista juuri psykologiselle huumorin tutkimukselle. Yksityiskohtaisemman tarkastelun hän taasen katsoo kuuluvaksi muille tieteenaloille. Esimerkiksi kirjallisuudelle, filosofialle ja myös psykoanalyttiselle katsontakannalle (Bariaud 1989, 17). Luvun alussa esille tuodut kirjoittajat (Knuutila, Bergson, Linge, Freud) ovat osoitus tämän huomion osuvuudesta. Hehän tarrautuvat huumoriin ja komiikkaan juuri monipuolisella ja erittelevällä otteella.

Tämän tutkimuksen aiherajauksen, yhtä lailla kuin sen logiikan ja tarkoituksenmukaisuudenkin nimissä on paikallaan tarkastella huumorin ja komiikan vivahde-eroja vielä ainakin yhdestä tärkeästä näkökulmasta. Tyystin huomiotta on nimittäin jäänyt hauskuuden ja naurun yhteys tunteisiin: Tieteenalasta ja katsontakannasta riippumatta tutkijat ovat tietoisia tunne-elämän liittymisestä huumoriin ja komiikkaan. Tai nauruun, vitsiin tai hauskuuteen, millaista käsitteistöä kukin sitten käyttääkin. Erityisen suurella mielenkiinnolla asiaan on paneuduttu psykoanalyysiin nojaavissa esityksissä. Niissä huumori nähdään enimmäkseen keinona suojautua ahdistavilta ja piinaavilta tunteilta, minän puolustusmekanismiina. Sigmund Freudin

perustavassa teoksessa 'Vitsi ja sen yhteys piilotajuntaan' (suom.1983) on aiheen tematiikkaa ruodittu laajasti. Siihen viittaa Lingeekin (1993) pitäessään huumoria keinona tuottaa iloa uhkaavista ja häiritsevistä tunnevaikutuksista huolimatta. Vaikea ja epämieluisa tunnekehittyminen estyy huumorilla, joka ottaa sen paikan. Lingen mukaan Freud pitääkin huumoria yhtenä merkittävimmistä ihmisen defensiivistä mekanismeista. (Linge 1993, 11.) Ja toki on asiasta sanansa sanottavana muillakin kuin vain mainitulla psykoanalyysin kantaisällä. Yhteiskuntafilosofin näkökulman kysymykseen antaa Erik Ahlman (1993b, 102) arvellessaan huumorin synnylle olevan ominaista suuttumukselta, inholta, sääliä tai muulta mielipahansävyiseltä tunteelta säästymisen. Tuopa vahvistusta asiaan vielä kansanperinteestä aiheensa ammentava tutkijakin mainitsemalla huumoria, koomista ja naurua luonnehditun keinoiksi manipuloida liian suuriksi, vaikeiksi ja vaarallisiksi koettuja asioita. (Knuuttila 1992, 92.)

Knuuttilan esittämä käsittekolmikko - huumori, koominen ja nauru - on mielenkiintoinen yhdeltä tärkeältä ja perustavalta osaltaan. Siinä nimittäin mainitaan myös komiikka keinoksi suojautua kielteisiltä tunteilta ja manipuloida niitä. Tekee Knuuttila sen sitten harkitusti tai vahingossa, on näkemys kovin poikkeavan oloinen. On nimittäin korostettu komiikan, toisin kuin humoristisen mielenlaadun, olevan kaikkien tunteiden ulkopuolella: niin kielteisten kuin myönteistenkin tunteiden. Bergson (1994) pitää tunnetta naurun suurimpana vihollisena, joka "raskauttaa mielen ja levittää vakavan sävyn kaiken ylle". Hän otaksuu, että komiikka herättääkin naurua vain kohdatessaan hyvin levollisen ja tyyneen mielen. Jos tunnemme esimerkiksi myötätuntoa tai sääliä olemme kykenemättömiä näkemään asioita koomisina ja huvittavina. Välinpitämättömyys on siten komiikan luonnollinen ympäristö. (Bergson 1994, 9.) Bergsonin ajatus siis lienee jotakuinkin sellainen, että koomisen hauskan voi havaita vain ilman kielteisiä tunteita. Onko komiikka siten enemmän keino suojautua piinaavilta tunteilta kuin osoitus siitä, että niin on jo tehty? Mene ja tiedä.

Mielipahalla sävyttyneen tunteen soveltumattomuus hauskuuteen saa tukea kirjoittajaltakin. Melko varauksellisesti suhtaudun kuitenkin - ainakin vielä tässä vaiheessa - siihen, ettei koomiseen kokemukseen voisi sisältyä ripaus mielihyvän tunnetta, iloa ja riemua.

Edellä selvitelty huumorin ja komiikan tunneyhteys voi vaikuttaa jotenkin sekavalta: jotta voi nauraa, ei saa tuntea, mutta juuri tunteen vuoksi nauretaan. Lauselman kiteytin jokseenkin vahingossa oman yhteenvedon kaltaisen päätelmäni huumorin ja komiikan suhteesta tunteisiin. Kokoan päätelmän monisanaisemmaksi toteamalla omana tulkintanani esitellyistä tunneyhteyksistä seuraavaa: Huumoria voidaan pitää keinona suojautua epämiellyttäviltä tunnekokemuksilta. Tuska ja ahdistus muiden kielteisten tunteiden ohella ovat siksi huumorin kukalle ravitsevaa maaperää. Komiikka taas kuuluu sinne, missä ei huolet paina. Sinne, missä ei ole kielteisiä tunteita manipuloitaviksi. Korostettakoon, että äskeinen lauselmä on tulkintaa, joka koskee vain huumoria keinona suojautua kielteisiltä tunteilta. Oletettavasti huumorilla on muitakin tunneyhteyksiä. Lisäksi huumorin voi kuvitella merkitsevän eri ihmisille eri asioita.

Vielä on löydettävissä yksi selkeä ero huumorin ja komiikan välillä. Se ero koskee tiedostamista ja järjenkäyttöä, yleisemmin kognitiivisia ominaisuuksia. Aiheellista on nimittäin kysyä, miten tiedostettua huumori on käyttäjälleen? Entä komiikka? Ero vaikuttaisi tutkimuksissa jokseenkin selvältä: huumori tiedostettua, komiikka tiedostamatonta. Oikeastaan tälle ajatukselle löytyy puolta jo aiemmasta selonteosta. Jos hyväksytään huumorin yhteys raskaisiin tunteisiin ja niiden manipuloimiseen, on ymmärrettävää, että manipuloitavat tunteet tiedostetaan jollakin lailla olemassa oleviksi. Siten ei vaikuta oudolta sekään, että samoin on tietoista keino muokata niitä huumorin avulla, tiedostaa humoristisuutensa. 'Sekoittuneiden tunteiden' ja kognitioiden suhde on kiinnostanut jo moneen kertaan mainittua Knuuttilaakin (1992). Hän on päätenyt luonnehtimaan huumoria mielihyvää tuottavaksi järjenkäytöksi, joka stimuloi koomisen havaitsemista ja sen tuottamista (Knuuttila 1992, 19 ; ks. myös Herstadt 2001a, 229). Järjenkäyttö viittaa tiedostettuun ja harkittuun

toimintaan. Samoin ajattelemisen. Kinnunen (1994) kirjoittaa, ettei emootiota ja huumoria ole ilman ajatusta. Esimerkkinä hän mainitsee Poen novellin kääpiön, joka nauroi keksiessään miten rankaisee ylpeää ruhtinasta. Kääpiö iloitsi jo keksiessään kepposen, vaikkei ollut sitä vielä toteuttanutkaan. (Kinnunen 1994, 253.) Ei siis liene syytä epäillä, jos joku kokee jonkin tapahtuman niin hauskana, että 'jo pelkkä ajatuskin naurattaa'. Juuri sitä huumori näyttäisi olevan.

Jos huumori on näin paljastumassa eräänlaiseksi harkituksi asenteeksi tai tiedostetuksi, kognitiiviseksi luonteenpiirteeksi, saa komiikka osakseen sitä välittömämmän olemuksen. Mitä kirjoittikaan Bergson: "välinpitämättömyys on komiikan luonnollinen ympäristö." On myös kirjoitettu, että siinä missä humoristinen asenne on yhteydessä tunnetilan muutoksiin, on koomisen vaikutelman keskeisenä tekijänä yllätyksellisyys (Knuuttila 1992, 89). Edelliset huomiot on helppoa käsittää jos muistelee aiemmin kuvailtuja tunneyhteyksiä: komiikkaa on siellä missä ei ole tunteita. Kun ei ole tunteita, ei ole mitä manipuloidakaan. Siten harkitun ja tiedostetun huumorin sijaan komiikan voi sanoa olevan yllätyksellistä, ennalta arvaamatonta ja tiedostetun valmistelun tavoittamattomissa. Huumori on valmisteltua, komiikka ei niinkään. Se on ikään kuin huumorintajun spontaanimpi seuraus.

Aihepiirin selkeyttämiseksi ja lukijaa palvellakseni esitän omasanaisesti koonnin kaikesta edellä määritellystä, mitä tulee huumoriin, komiikkaan ja niiden eroihin. Parhaan kykyni mukaan koetan kiteyttää oleellisen seuraaviin tiivistelmiin. Vaikka tiivistelmät ovat indikatiivimuodossa on lukijan syytä käyttää harkintaa niitä lukiessaan:

- Huumori on eräänlainen luonteenpiirre tai asenne, jonka avulla tapahtumat näyttävät koomisessa valossa. Sitä pidetään tiedostettuna, inhimillisenä ominaisuutena, jolla on yhteys tunteisiin ja kognitioihin. Toiset tutkijat pitävät huumoria kaiken hauskuuden kattavana yleiskäsitteenä.

- Komiikka sitä vastoin on kaiken tiedostuksen, harkinnan, ajattelun ja tuntemisen ulkopuolella. Se ei ole ihmisen luonteenpiirre, vaan havaittavan objektin ulkokohtainen ominaisuus.
- Huumori on kyky nähdä ja tuottaa komiikkaa.

2.1 Tutkimustehtävä alkaa hahmottua

Miten huumori ja komiikka näyttäytyvät tässä tutkimuksessa? Mikä on niiden luonteva asema tutkimuksen päämääriin ja tarkoitukseen nähden? Nämä kysymykset suunnatkoon edellistä, yleistä käsitteiden erittelyä kohti tulevaa, eli kohti tämän tutkimuksen aiherajauksia.

Ensisijaisesti olen kiinnostunut siitä, mikä Mauri Kunnaksen kuvakirjoissa on huvittavaa ja mielihyvää aiheuttavaa. Mikä niissä naurattaa? Tarkastelen siis kirjojen sisältöä, niiden kuvia ja tekstejä. Yhdessä ja yksittäin. Pelkän kirja-aineiston analysoinnin lisäksi pyrin saamaan selvyyttä asiaan sekä lasten että kirjailijan, Mauri Kunnaksen, omista kokemuksista. Punnittavina ovat siis sekä eloton kirjamateriaali että persoonallinen ihmisen kokemus. Asetelma vaikuttaa siten hyvin otolliselta hauskuuden tarkastelun erittelevälle otteelle. Otteelle, jossa huumoria ja komiikkaa käsitellään erillisinä ilmiöinä. Hyvin pelkistävällä ajattelulla voisin suhtautua kirjan kuvaan ja tekstiin komiikkana, ja lasten hauskuuskokemuksiin osoituksena heidän huumorintajustaan. Perusteena olisi tällöin aiemmin esiteltyt teesit: *komiikkaa* on ulkokohtaisessa havainnossa, *huumoria* havaitsijan luonteessa. Kuten huomataan, tällaisella valinnalla ajautuisin tutkimaan myös lasten huumorintajua pelkän kirjamateriaalin hauskuuden lisäksi. Se taas on pitkä ja kivikkoisen sarka kaikkine lasten aikaisempine kokemuksineen ja heidän sosiaalisen elinpiirinsä vaikutteineen. Huumorintajun monitahoinen selittäminen ei ole päätehtäväni, mutten sitä voi tyystin sivuuttaakaan. Huumorintaju lasten luonteenominaisuutena on otettava huomioon, koska sen juuri edellä mainitsin koomisen kokemisen

edellytykseksi. Jos virikemateriaalista - kirjojen hauskoista kohdista - löytyvä komiikka vastaa kysymykseen 'Mikä naurattaa?', toivon lasten luonteenominaisuuksista löytyvän vastauksen kysymykseen 'Miksi naurattaa?'. Jälkimmäisessä selvityksessä pääpaino on kuitenkin lasten omista vastausperusteluissa, ei heidän persoonansa analysoinnissa. Kiintoisaa on myös, mahtavatko lasten kokemukset olla millään lailla tulkittavissa seuraavaksi esiteltävien tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien avulla. Saa nähdä, mitä aineistosta aikanaan paljastuu.

2.2 Komiikan inhimillisyys

Hauskuutta ja komiikkaa näyttäisi olevan siellä, missä on ihmisiäkin: ihminen nauraa ja aiheuttaa naurua (Bergson 1994, 9). Mutta onko ihmisyyden läsnäolo välttämätön edellytys komiikalle? Monet huumorin ja komiikan tutkijat myöntelevät, että näin juuri on (ks. esim. Knuuttila 1992 ja Bergson 1994). Selväsanaisesti asian puolesta on puhunut muun muassa Erik Ahlman:

“ On vanhastaan tuttu huomio, että nauru yleensä, tavalla tai toisella, kohdistuu siihen, millä on jotakin tekemistä ihmisen kanssa. Puhdas luonto ei meihin vaikuta koomilliselta [!]; se on naurun saavuttamattomissa samoin kuin se on moraalisen arvostelun rajapyykkien ulkopuolella. Vasta kun luonnossa havaitsemme joitakin inhimillisiä analogioita, jotakin, joka muistuttaa ihmisestä, voi luonto esiintyä meidän silmissämme koomillisessa valossa.” (Ahlman 1993a, 71.)

Näin siis huvittavina pitämiemme luontokappaleiden koomisuuden alkuperä olisi ihmisessä. Pöllön hajamielinen ulkomuoto, kamelin joutilas huolettomuus tai virtahevon muhkeus kaikessa hauskuudessaan olisikin muistutus jostakin ihmisen huvittavasta ominaisuudesta. Huomioitavaa onkin, miten yleistä on luonnehtia eläimiä inhimillisin määrittäyksin, samoin kuin ihmisiä eläimellisin määrittäyksin. Tuttuja lienevät sanonnat 'Olla viekas kuin

kettu' tai 'Tyhmä kuin aasi". Entä millaista luonteenlaatua tai ulkoisia piirteitä tarkoitetaan, kun ihmistä kutsutaan edellä mainituksi pöllöksi? Toki luonnehdinnat liittyvät usein muihinkin, kuin pelkästään koomisiin havaintoihin, mutta hyvin paljon niihinkin. (ks. Morris 1994.)

Ahlman puhuu edellisessä lainauksessa inhimillisestä analogiasta luonnon koomillisuudessa - kyvystä nähdä ihmisyyttä siellä, missä sitä ei objektiivisesti pitäisi olla. Freud (1983) kuvailee ilmiötä personifioimisprosessina. Hän mainitsee tämän yleisen menettelyn antavan koomillisia merkityksiä paitsi eläimille, myös elottomille esineille (Freud 1983, 167). Siis myös roboteille, joiden koomisuus tulee Kinnusen (1994) mukaan esille vain kun ne ovat inhimillistettyjä. Ja samoin kaiken muunkin koomisuus, koska hän kirjoittaa koomisuuden luonnollisuudessaan kasvaneen osaksi ihmistä ja olevan vain ihmisen yhteydessä merkitsevää. (Kinnunen 1994, 21.)

Edellisten tutkijoiden yhteinen kanta vaikuttaa jokseenkin kiistattomalta: jos meitä naurattaakin jokin lajimme ulkopuolella, se lienee vain muistutus ihmisestä. Tämä konsensusta lähentelevä näköala on haasteellisen mielenkiintoinen tutkimukseni substanssin kannalta. Onhan kiinnostukseni kohteena kuvakirjat, joissa aukeamat on täytetty pelkästään eläinhahmoilla. Miten Mauri Kunnas on ujuttanut ihmisyyden sävöyksen kuvittamiinsa koiriin, kissoihin, krokotiileihin, virtahepoihin ja muihin kirjojensa hahmoihin? Siinä on tämän työn yksi kantava kysymys?

2.2.1 Inkongruenssi - yllätyksellisyyden riemua

Lahjapaketista yllättäen esille pomppaava vieteriukko lienee jonkin sortin klassikko naurunremakan aiheuttajana. Ratkiriemukas hetki koetaan, kun päivänsankarin odotus ja innokas lahjan avaaminen saakin odottamattoman käänteeseen. Tämän tunnetun tapahtuman huvittavuutta on käytetty koejärjestelyinä tutkimuksessakin. Pien ja Rothbart nimittäin ovat tutkineet lasten huumorintajua inkongruenssin kannalta edellä mainitun vieteriukon ollessa huvittavuuden synnyttäjänä (ks. Pien & Rothbart 1980). Vieteriukko on

yksi esimerkki inkongruenssista naurun aiheuttajana. Millaisissa muissa tilanteissa se ilmenee ja mitä sillä tarkoitetaan? Näihin kysymyksiin haetaan valaisua seuraavaksi.

Lähes täydellinen yksimielisyys tutkijoiden parissa vallitsee siitä, että huumori on yhteydessä inkongruenssin tuottamiseen tai ymmärtämiseen. Niin kehityspsykologiset, lasten huumorintajuun keskittyvät tutkimukset, kuin kirjallisuuden tai filosofian periaatteita noudattavat tutkimuksetkin ovat huomioineet ilmiön perustavana huumorin selitysmallina. (esim. Bariaud 1989; Pien & Rothbart 1980; Knuutila 1992 ja Kinnunen 1994.) Aivan yhtä yksimielisiä ei kuitenkaan olla siitä, miten kaikenkattava ja tyhjentävä inkongruenssi on hauskuuden selittäjänä. Yhden tutkijan vannoessa sen kaikkivoipaisuuteen ja pitäessä sitä välttämättömyytenä hauskuuden kokemisessa, toinen pitää sitä vain yhtenä selitysmallina toisten joukossa. Erityistä epäluuloa on herättänyt inkongruenssimallin liiallisena pidetty yleisluontoisuus. (ks. Pien & Rothbart 1980, 1-2 ; vrt. Knuutila 1992, 113.) Oli niin tai näin, sen esittely tässä tutkimuksessa on yleisyytensä vuoksi ehdottomasti perusteltua.

Bariaud (1989) kirjoittaa inkongruenssin johtuvan kahden, tavallisesti yhteen kuulumattoman elementin samanaikaisesta esiintymisestä. Kaksi elementtiä tai tapahtumaa, jotka on totuttu näkemään erillisinä omissa konteksteissaan kohtaavatkin samaan aikaan samassa kontekstissa. Tilanteesta aiheutuu odottamaton epäsuhta, tai yhteensopimattomuus, joka tavallisesti luo huvittavan ja koomisen vaikutelman. (Bariaud 1989, 17.) Jatkon kannalta on paikallaan tässä yhteydessä mainita, että puhtaasti suomenkielisiksi vastineiksi inkongruenssille sopinevat parhaiten juuri yhteensopimattomuus, odottamattomuus, yllättävyys tai epäsuhta, ehkä myös epätarkoituksenmukaisuus. Näitä viittä on tutkimuksissa käytetty ja ainakin kirjoittajan mielestä ne kuvailevat ilmiötä hyvin. Niin hyvin, että käytän niitä kaikkia synonyymeinä inkongruenssille tässä tutkimuksessa. (ks. esim. Kinnunen 1994.) Sanamäärityksen jälkeen on hyvä palata huvittavuuden kokemiseen. Mikä sen aiheuttaa? On jo todettu, että kyse on tapahtumien

yhteensopimattomuudesta. Huvituksen kokemisen on arveltu kuitenkin edellyttävän toisenkinlaista epäsuhtaa: tapahtumien kokemisen aikaista ajatusten epäsuhtaa. Avainsana tässä on edelläkin mainittu odottamattomuus. Jotta jokin voi olla odottamatonta, on sitä täytynyt edeltää jokin odotus - oletus siitä, mitä tuleman pitää. Bariaud kirjoittaa, miten tapahtumien kohtaaminen aktivoi ihmisen ajattelussa aiemmissa vastaavanlaisissa tapahtumissa muodostettuja mielikuvia tapahtumien kulusta. Näin skeemat ohjaavat luomaan oletuksia kohdattavan tilanteen tavanomaisesta kehittymisestä ja ennakoimaan tulevaa. Kun tapahtuma saakin yllättävän käänteen, tapahtuu peräkkäisten ajatusten inbalanssi: koettu ei ollutkaan oletetun kaltainen. (Bariaud 1989, 17-18.)

Koetun tapahtuman epätavanomaisesta käännteestä seuraa yllättynyt hämmästyminen. Hämmästyminen voisi kuitenkin johtaa mitä erilaisimpiin reaktioihin, ei yksinomaan nauruun ja huvitukseen. Kuitenkin sen on usein havaittu johtavan juuri koomiseen ilon kokemukseen. Miksi näin? Tutkijat ovat esittäneet joitakin näkemyksiä inkongruenssin huvittavuudesta. Ensinnäkin hauskuuden kokemisen edellytykseksi on esitetty sille otollista asennetta tai mielialaa. Bariaud mainitsee "leikkisän mielen" tärkeyden. Hän painottaa, että yllätystä seuraa riemu vain, jos asianomainen on jollakin lailla aistinut tulevan hauskuuden: jos kokija aavistaa, että hauskaa on luvassa, vaikkei vielä tiedäkään millaista. Aistimisen kyvyn Bariaud katsoo olevan yhteydessä sosiaaliseen älykkyyteen, kykyyn havaita ympäristöstään merkkejä kujeilevasta ilmapiiristä. Onkin ymmärrettävää, että hauskuus on ennakoitavissa vain sosiaalisessa tilanteessa, siis muiden ihmisten parissa. Merkinä hauskuudesta voi tällöin olla tieto jonkin läsnäolijan taipumuksesta kujeiluun, jokin parjastava ilme tai tietty sananvalinta. Hauskuuden voi ikään kuin lukea rivien välistä. Sosiaalisen älykkyyden vaatimuksen vuoksi lapset tarvitsevat aikuisia enemmän vihjeitä tilanteen hauskuudesta omaksuakseen 'leikkisän mielen' ja kokeakseen inkongruenttin tilanteen hauskana. Jos lapsi ei tunnista näitä vihjeitä ympäristöstään tapahtuman hetkellä, ei yllättävä epäsuhta ehkä tuotakaan naurua vaan kielteisempiä tunteita. Lapset voivatkin olla peloissaan tilanteessa,

joka huvittaa aikuista. (Bariaud 1989, 18-19.) Voi kuvitella, että näin saattaa käydä vaikkapa juuri lahjapaketesta pomppaavan vieteriukon kanssa.

Toisessa inkongruenssin huvittumiseen liitettyssä näkemyksessä on jotakin samaa äsken kuvaillun kanssa. Äskeisessä hauskuus oli reaktiona, mikäli kokija osasi jollakin tavalla aavistaa tulevan. Mikäli hän siis oli sosiaalista ympäristöään aistimalla päätynt odottavaan mielentilaan tai asenteeseen. Kokija saattoi näin ennakoita, ettei ainakaan mitään vaarallista ole luvassa. Toisessakin näkemyksessä korostetaan turvallisuuden tuntemuksen merkitystä, jotta inkongruenssi voi tuottaa hauskuutta. Nyt ei kuitenkaan ole kyse ennakoinnista, vaan tapahtuman jälkeisestä kognitiivisesta tapahtumasta - yhteensopimattomuuden ymmärtämisestä. Bariaud (1989) tähdentää Freudia, Maieria, Batesonia ja Berlyneä lainaten, miten yllättävää, odotetun ja tapahtuneen ristiriidasta aiheutuvaa hämmennystä seuraa nopeasti juuri koetun ristiriidan arviointi. Arvioinnissa sovitetaan ja pyritään ymmärtämään koettu epäsuhta. Vasta tilanteen ymmärtäminen nopealla jälkiarvioinnilla saa kokijan varmistumaan tilanteen turvallisuudesta. Näin siis vain jo koetun, odottamattoman tilanteen ymmärtäminen tuottaa kokijalle koomisuuden elämyksen. (Bariaud, 1989 19-20.)

Lyhyenä koontina kerrottakoon, että inkongruenttin tilanteen hauskana kokeminen näyttäisi edellyttävän turvallisuudentunnetta. Oli tunne sitten seurausta tapahtumien ennakoimisesta sosiaalisten vihjeiden avulla, tai tapahtumaa välittömästi seuraavasta jälkiymmärryksestä.

Kaikki mitä edellä on kirjoitettu näyttää liittyvän äkillisiin ja yllättäviin epäsuhtatilanteisiin. Vieläpä niin, että asiaa on tarkasteltu kokijan kannalta. Mitä tulee äkillisyyteen ja suunnittelemattomuuteen, ollaan aiemmin tehtyjen rajausten mukaan oltu tekemisissä lähinnä komiikan kanssa. Ei pidä kuitenkaan unohtaa harkittua hauskuutta humoristisen mielenlaadun tuottamana. Välttämättä koomiseen epäsuhtaan ei nimittäin vain sattumalta jouduta, vaan ihmisellä on myös kyky kuvitella ja tuottaa inkongruentteja elämyksiä (Knuutila 1992, 113). Pien ja Rothbart (1980) vahvistavat Knuutilan esitystä painottamalla, että inkongruenssiin perustuva huumori on hyvin varhain

lapsuudessa kehittyvä, symboliseen leikkiin liittyvä ominaisuus. He arvioivat tutkimuksessaan jo puolitoistavuotiaiden lasten kykenevän inkongruentin huumorin kokemukseen. (Pien & Rothbart 1980, 2.) Esimerkkinä he ovat maininneet hieman alle kaksi vuotiaan tytön, jonka huumorintajun kehittymisestä isänsä sai seuraavanlaisen ensikokemuksen: Tyttö katsoi leikkisästi isäänsä ja sanoi... "Isä, koira - miau." Näin sanottuaan tyttö ratkesi nauramaan (Bariaud 1989, 23). Valtavaan nauruun ratkesi kirjoittajan tuoreissa kokemuksissa myös eräs opetusharjoittelija. Hän nimittäin muisteli jälkikäteen aikaisemmin aamulla kokemaansa kohtaamista. Harjoittelija oli valmistellut liikuntatuntia salissa, jolloin yksi koulun liikunnanopettajista oli uteliaisuuttaan kysynyt häneltä: "Niin kukas sinä oikeastaan olet?" Harjoittelija oli esitellyt itsensä asiallisesti, mutta hykerteli myöhemmin tilannetta uudelleen eläessään toisenlaiselle vastausmahdollisuudelle: "Ai mää vai? No mää olen Tarzan." Molemmat esimerkit osoittavat miten hauskuus syntyy korvaamalla oletettu seikka yllättävällä yhteensopimattomuudella, joka näissä esimerkeissä varmasti kumpusi kyseisten henkilöiden huumorintajusta.

Inkongruenssin hauskuuden puolesta on saatu lausunto myös viihteen suurmieheiltä Charles Chaplinilta. Hän on kuvaillut huumorin olevan sitä, että näkee kadulla ajatuksissaan kävelevän miehen ja banaaninkuoren, johon mies näyttäisi olevan juuri astumassa. Hauskuus ei Chaplinista kuitenkaan ole oletetussa tapahtuman seurauksessa, vaan siinä, että mies astuu banaaninkuoresta ohi - vain astuakseen sisään avoimesta viemäriaukosta.

Odottamattomuuden hauskuus voi esiintyä totuttujen toimintatapojen käänteisyytenäkin. Esimerkiksi roolien sekoittumisena, kuten Bergsonilla. Hänen osuvana käänteisyyden esimerkkinään on näytelmäkohtausta, jossa molempien osapuolten yhteisymmärryksessä lainsuojaton rosvo lukitsee kylän sheriffin selliin yleisön nauraessa tilanteelle ratketakseen (Bergson 1994, 72).

2.2.2 Nauru moraalin vartijana ja yhteiskunnallisena paimenena

Vaikka nauru onkin tavallisimmin katsottu osoitukseksi huvittuneisuuden kokemuksesta, sille on löydetty muitakin funktioita. Yksi niistä on naurun tehtävä moraalisenä eleenä, yhteiskunnan järjestystä ylläpitävänä reaktiona. Yhteiskunnallisella katsannolla naurua ovat ruotineet ainakin Eco (1985), Kinnunen (1994), Ahlman (1993a), Knuutila (1992) ja Alho (1988). Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena olevien lasten naurukokemusten synnyttäjinä saattaa olla mitä moninaisimpia merkityksiä. Siksi on perusteltua esitellä myös naurun eettis-moraalisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia.

Ahlman (1993a) on naurun yhteiskunnallisia merkityksiä pohtiessaan julkistanut sen yleisluontoisen havainnon, että yhteiskunnan säilyvyyden ja järjestyksen ehtona on tiettyjen sääntöjen yleinen noudattaminen. Säännöiksi hän on lukenut eräitä perinteen ja yleisen mielipiteen pyhittämiä tärkeitä käyttäytymistapoja ja normeja. Näin tehdessään hän on korostanut tapojen moraalista luonnetta muistuttamalla sanojen etymologisesta alkuperästä: 'moraali' juontuu latinan sanasta 'mos', tapa. Normien ja vallitsevien käyttäytymistapojen noudattamista valvoo Ahlmanin (1993a, 72) mukaan ihmisen "siveellisen tietoisuuden, eli omantunnon ohella se siveellinen paheksuminen, millä ihmiset reagoivat toistensa tekoihin." Tapojen rikkojan osakseen saamaa paheksuntaa voi osoittaa tilanteesta riippuen joko suuttumisella tai naurulla. Nauru on suuttumisen kanssa tasavertainen keino viestittää, ettei yhteiskunnan vahvistetuista normeista poikkeamista pidetä yhdentekeväenä. (Ahlman 1993a, 72-73.)

Näin komiikka kätkee verhonsa taa naurua tuottavan hauskuuden lisäksi vakavamman sävyn - moitteen yksilön kelvottomuudesta. Tämän yhteyden on havainnut Bergsonkin (1994), joka mainitsee yhteisöstä vieraantuneen, siihen sopeutumattoman henkilön olevan koominen. Koomisuus edellyttää hänestä kuitenkin henkilöltä eräänlaista syyntakeettomuutta. Huvittavuus muodostuu tekijän epähuomiosta. Siitä, ettei tiedä toimivansa poikkeavasti. Tietämättään epäsosiaalinen ja yhteisöstä eristäytynyt yksilö on Bergsonin mukaan paitsi

koominen, samalla uhka yhteisöllisyydelle. Siksi naurun tehtävänä on tukahduttaa eristäytyminen. (Bergson 1994, 104-105; 125.) Tai kuten Ahlman ilmaisee: "Periaatteellisesti katsoen on naurun tarkoituksena harmittomalla tavalla palauttaa yksilön kosketus yhteiskunnan kanssa, silloin kun se tämän sitä tahtomatta on katkennut." (Ahlman 1993a, 74). Edellisen lainauksen katkelma "tämän sitä tahtomatta" paljastaa Ahlmaninkin noteeranneen syyntakeettomuusaspektin. Hän kirjoittaa, että paheksuva nauru nimenomaan vaatii sen, ettei kohde tiedä toimivansa epätavallisesti. Tietämättömyydestä juuri muodostuu säännönrikkohan koomisuus. Jos havaitaan tarkoituksellisuus epäsovinnaisuudessa - aavistetaan tekijän tietävän rikkovansa normeja - tilanteeseen reagoidaan naurun sijaan suuttumisella. (Ahlman 1993a, 74.)

Tahattomuutta ja tietämättömyyttä pidetään siis epätavallisen käyttäytymisen komiikan edellytyksenä. Millaisessa ihmistyypissä nämä vaatimukset sitten toteutuvat? Hajamielisessäpä hyvinkin. Hajamielisyyden, tarkkaavaisuuden puutteen, epähuomion on kirjoitettu olevan erityisen koomista, jos on saatu nähdä sen syntyminen ja kehittyminen tai jos se on järjestelmällistä - yksilön pinttynyt piirre. (Bergson 1994, 14 ja 104 & Ahlman 1993a, 74.) Esimerkkinä koomisesta hajamielisyydestä Bergson mainitsee 'ajatuksissaan' olevan henkilön. Henkilön, joka fyysisestä läsnäolostaan huolimatta vaikuttaa ajatuksissaan olevan jossakin muualla ja käyttäytyy joukossamme kuin unissakävelijä. Asianomaisen itse sitä tietämättä. Samoin hauskaa on hänestä tarkkaamattomuus tilanteessa, jossa raivostumista vastaan saarnaava opettaja tulistuu heti valistamasta päästyään tai jos runouden pilkkaaja yllätetään itse runoja tekemästä. Esimerkkien komiikalle on ominaista paitsi hajamielisyys ja epähuomio, myös niiden seurauksena tekijälle tapahtuva luonteenheikkouden paljastuminen. (Bergson 1994, 105.) Bergson pitää epähuomiota ja hajamielisyyttä ja niihin liittyvää henkilön poissaolevaa vaikutelmaa osoituksena epäsosiaalisuudesta. Siten ne kuuluvat kiistatta yhteisölliseen normien vastaisen käyttäytymisen paheksuvaan komiikkaan. On kuitenkin aiheellista mainita etukäteen, että juuri mainitulla tahattomalla luonteenheikkouden paljastumisella on kytkös myös yhteen myöhemmin

esiteltävään komiikan lajiin. Nimittäin degradaatioon, arvon alentamiseen tai arvon alenemiseen.

Ahlman (1993a) korostaa, että yhteisön säännön rikkomisesta aiheutuvalla käyttäytymisen komiikalla on sitä otollisemmat olosuhteet, mitä runsaammin yhteiskunnassa on vakiintuneita sovinnaisia muotoja. Toisin sanoen mitä enemmän on sellaista, jota voi rikkoa (Ahlman 1993a, 75). Yhteiskunnan vakiintuneisiin tapoihin ja arvoasetelmiin on liitetty yksi tärkeä huvituksen olomuotoakin. Nimittäin karnevalismi.

Karnevaalit ovat tyyppiesimerkki yhteisössä vallitsevien sääntöjen kollektiivisesta rikkomisesta. Eco (1985) muistuttaa karnevaalien hauskuuden vapauttavasta ja kumouksellisesta kokemuksesta. Karnevaalien koominen riemukkuus sallii säännön rikkomisen yksilöä yleisemmässä kontekstissa. (Eco 1985, 325.) Huomionarvoista on, että säännön rikkominen on vapauttavaa kuitenkin vain niistä, jotka ovat sisäistäneet säännön olemassaolon erityisen hyvin. Niistä, jotka pitävät sitä rikkomattomana. Eco (1985) onkin huomauttanut, että karnevaaleja pidetään vain kerran vuodessa juuri siksi, koska muu aika vuodesta kuluu vallitsevia sääntöjä noudattaen. Karnevaalit ovat hänestä siten, iloisuudestaan huolimatta, ensisijaisesti muistutus yhteisön säännöistä. Näin karnevaaleihin liittyvän komiikan ja naurunkin vapauttava vaikutus on kovin kyseenalainen: karnevaalit eivät vapauta säännöistä vaan pitävät niitä yllä. (Eco 1985, 325-326.)

Karnevalismin sääntöä rikkovan periaatteen koomista vaikutusta on käytetty myös julkisessa viihteessä. Alho (1988) pitää elokuvaviihteen historiassa Marxin veljesten tuotantoa karnevalismiin pohjautuvan komiikan tyylipuhtaimpana ilmentymänä. Hän kirjoittaa, miten veljekset kääntävät ympäröivän yhteiskunnan sosiaaliset suhteet, arvot ja normit ylösalaisin. "He eivät tunnusta sen paremmin hyvän maun sääntöjä kuin niitä konventioita, jotka säätelevät ihmisten käyttäytymistä.", Alho jatkaa. Veljeksistä Harpo näyttäisi olevan veljesten "karnevaalisen vimman" määrätietoisin edustaja. Hän on epäsovinnainen mitä monipuolisimmalla tavalla: Jos hänelle ojentaa käden tervehdykseksi, hän ripustaa siihen jalkansa. Jos ojentaa sikarin hän joko syö

sen tai leikkaa poikki. Alho lisää vielä, miten Harpo silpoo ja särkee muutakin ja miten hänen impulsiivisen toimintansa ponttimena vaikuttaisi olevan välitön ja pidäkkeetön ruumiillisten perustarpeiden tyydyttäminen. (Alho 1988, 226.)

Sääntöjen rikkominen on havaittu yleiseksi teemaksi koululaisille tutuissa Pikku-Kalle -vitseissäkin. Syksyllä 1993 yhdessä WSOY:n kanssa suuren koululaisvitsikilpailun järjestänyt huumorin tutkija Eeva-Liisa Kinnunen on huomionnut, miten Pikku-Kalle kokeilee aikuismaailman normeja milloin käyttämällä seksuaalisanastoa harkitsemattomasti, milloin kertomalla koulussa muistakin sellaisista asioista, joista pitäisi vaieta. Ja vaiettavaa riittää, koska lasten näkökulmasta katsottuna aikuisten maailma on täynnä kummallisia ja monimutkaisia sääntöjä ja tabuja, tutkija tähdentää. (Kinnunen, E.-L. 1994, 18.)

Luvun alussa korostettiin naurun moralisoivaa luonnetta. Sitä miten nauru reaktiona epäsoveliaaseen käytökseen on keino muistuttaa yksilöä säännön rikkomisesta ja tämän poikkeavuudesta. Ikään kuin eräänlainen nuhde. Saman muistuttavan tehtävän, joskin laajemmassa merkityksessä, kirjoitettiin olevan karnevaalien naurulla ja niiden komiikalla. Viihteestäkin löytyi edustusta yhteiskuntajärjestystä uhkaavalle käyttäytymiselle, joka aiheuttaa moralisoivan koomisen elämyksen. Knuutila (1990) on kirjoittanut naurun ihmisten käyttäytymistä ohjaavasta tehtävästä tuomalla esille erikoislaatuiset ihmiset edellä mainitun elokuvaviihteen ulkopuolelta. Hän mainitsee, miten huvittavat kertomukset erikoisesti käyttäytyvistä ihmisistä opettavat meille "keskitien käyttäytymistä" tai "osoittavat ojat". On epäsosiaalinen naurun kohde sitten klovni, hovinarri tai kylähullu, on tämän rikottava normeja että muut ymmärtäisivät noudattaa niitä. (Knuutila 1990, 41.) Knuutila tähdentää myös kylähulluutta käsittelevässä artikkelissaan sitä, miten kylä tuottaa sopeutumattomana naurua herättävän hullunsa hyvin vähäisistäkin poikkeavuuden aineksista (mts., 42).

2.2.3 Ulkonäön ja liikkumisen hauskuus: elävän mekaniikkaako?

Tahaton kompastelu, tietynlainen kävelytyyli tai kömpelön kankea miesvoimistelija sulavan notkeiden naisvoimistelijoiden joukossa muistuttavat meitä ihmisen liikkumiseen liittyvästä komiikasta. Liikkumisen ohella muikin päältäpäin erottuva saattaa saada koomisia piirteitä. Oli kyseessä sitten vaatetus, ilme, kasvojen piirre tai hiusmalli. Näihin ulkoisiin ominaisuuksiin kuuluvaa komiikkaa pyritään selvittämään seuraavaksi. Aiheen huomioiminen on perusteltua erityisesti siitä syystä, koska tutkimuksessa tarkasteltava komiikka - komiikka Mauri Kunnaksen kuvakirjoissa - on hyvin visuaalisesti painottunutta. Kirjojen virikkeisyys on enimmäkseen niiden runsaasta kuvituksesta peräisin. Tai ainakin kirjoissa on paljon kuvia.

Henri Bergson (1994) on tutkimuksessaan komiikan merkityksestä osoittanut laajaa mielenkiintoa ihmisten liikkumisen ja heidän ulkomuotonsa komiikkaan. Hänen näkemyksensä mukaan ihmisessä on huvittavaa kaikki sellainen, mikä saa hänet muistuttamaan konetta tai esinettä. Bergson kirjoittaa "mekaniikalla silatusta elollisesta" ja "elämän normaalia joustavuutta vastustavasta koomisesta jäykkyydestä". Ulkoisesta huvittavuudesta kirjoittaessaan hän mainitsee myös, miten "ihmiskehon asennot, eleet ja liikkeet ovat koomisia täsmälleen siinä määrin, kuin keho tuo mieleemme pelkän koneiston." (Bergson 1994, 26 ja 31.) Milloin niin sitten on? Bergson mainitsee *toiston* yhtenä tärkeänä automaattisuuden ja mekaanisuuden liittyvien mielikuvien herättäjänä. Puheenpitäjän elehtiminen, käden tai pään liikkeet, muuttuvat koomisiksi, jos ne toistuvat riittävän useasti. Samoin huvittavaa on, jos joku matkimalla toistaa näitä eleitä. Imitoimalla tavallaan paljastetaan matkittavan persoonan konemaisuus, mikä saa matkijan tavoin valveutuneet tapahtuman seuraajat nauramaan. (Bergson 1994, 27-29.) Toistoa on kaksissa samannäköisissä kasvoissakin, joita Bergson pitää huvittavina etenkin samaan aikaan nähtyinä. Tässäkin tapauksessa huvittumisen syynä on näkijän epäily elollisen taakse kätkeytyvästä koneistosta. Epäily jostakin teollisesta valmistusprosessista, esimerkiksi samalla muotilla aikaansaadusta, joka saa

elämän vaikuttamaan mekaaniselta. (Bergson 1994, 29.) Koominen vaikutelma on Bergsonin mukaan edellistä vahvempi, jos kahden sijaan nähdään koko joukko toisiaan muistuttavia ihmisiä: Ihmislauuma, jossa samannäköiset ihmiset menevät, tulevat ja touhuavat samoin elehtien ja samanlaiset ilmeet kasvoillaan. Bergson näkee tässä kokemuksessa yhteyden naruin liikuteltaviin marionetteihin, jäykkine, mekaanisine liikkeineen. (mts., 29-30.) Äskeinen Bergsonin havainto tuntuu varsin osuvalta tutkimuksen aihepiirin kannalta. Nimittäin ei liene kovin pielessä ehdottaa, että Kunnaksen monipuolisesta ja vivahteikkaasta kuvittamistyylistä huolimatta hänen eläinhahmonsia muistuttavat melko lailla toisiaan. Huomattavaa kuitenkin on, että Kunnaksen kirjoissa tulevat, menevät ja touhuavat eläimet, eivät ihmiset. Siltä ainakin ensisilmäykseltä näyttäisi. Mutta kaikkihan ei tunnetusti ole sitä, miltä näyttää.

Ihmisen koneistuminen ja sen hauskuus on ollut kantava teema varhaisessa elokuvakomiikassakin. Mykkäfilmien koomikoista ainakin Buster Keatonin ja Charlie Chaplinin on huomattu käyttäneen hyväkseen mekaniikan elementtejä (Alho 1988, 219). Alho kirjoittaa, miten Keatonin tyyneys, ilmeettömyys ja alituinen hymyttömyys on erinomainen esimerkki komiikasta, jossa katsojan tunteellisen samastumisen mahdollisuus on minimoitu. Esimerkki siitä, miten vakava tunteettomuus synnyttää naurun. Keatonin tyyneys käy ilmi hänen kaikessa käyttäytymisessään: Vaikka hän elokuvissaan rakastuukin tuon tuosta ei rakkaus näytä kirvoittavan hänestä esille minkäänlaisia tunteenilmaisuja. Hän kohtelee rakastettujansa samalla ilmeettömällä ja järkkymättömällä tyyneydellä, kuin jokia, valtameriä, intiaaneja, vetureita tai pyörremyrskyjäkin. (Alho 1988, 220.) Onko juuri tunteettomuus avainasemassa ihmisen koneistumisen, mekaaniseksi tulemisen hauskuudessa? Tiedä häntä, mutta Keatonin lailla vankkaa mielen tyyneyttä tuo esille Chaplinkin. Erityisesti elokuvassaan *Nyky aika*. Teollistuvan yhteiskunnan kyseenalaisessa ylistystarinassa Chaplin kokee tehtaan työntekijänä koneiden ylivallan niin tuntuvasti, että muuttuu koneeksi itsekin: mutterinkierto jakoavaimella jatkuu vielä liukuhihnan ulkopuolellakin. (Alho 1988, 222.) Chaplinin koneeksi muuttuminen oli aikanaan osoitus laadukkaasta

näyttelijäntyöstä, mutta konemaisuus ja mekaniikka tuotiin mykkäfilmeihin toisellakin tavalla. Tunnetuimpien alan elokuvien tuottaja Mark Sennett (1880-1960) nimittäin käytti tietoisena keinona normaalia hieman nopeampaa kuvan liikettä. Menettelyllä saatiin aikaan vaikutelma liikkumisen inhimillisen suorituskyvyn rajojen ylittämistä. (Alho, 213.)

Pörröisen tukan merkitystä koomisuuden luojana voi vain arvailla edellä mainittujen filmikoomikoiden ulkoisessa olemuksessa. Muistelen, etteivät hölmistyneen oloisten Keatonin ja Chaplinin kutrit olisi aina olleet kovin huolellisesti kammatut. Kuten ei Aarne Kinnusen (1973) mukaan ollut laita Jukolan seitsemällä veljekselläkään. Hän näet on havainnut, miten Kiven 'Seitsemän veljeksien' koomisissa kohdissa kuvaillaan usein juuri veljesten hiusvärkkiä. Miesten astumisesta kosioiretkellä Männistön muorin mökkiin Kinnunen kirjoittaa:

“... Juhani edellä, silmät pöllöllään ja tukka pystyssä kuin piikkisian harjakset...” (Kinnunen 1973, 213).

Teoksessa on asia pantu merkille myös muissa kirjan henkilöissä - ei vain veljeksissä. Juhani kuvailee näin kirkonkylän nahkuria:

“... Niin hän lausuili, kävellen töllötellen pyhäpäivinä virsikirja kourassa, silmät ympyrjäisinä päässä ja tukka pystyssä kuin Pommin Pietarin tukka...” (Kinnunen 1973, 213).

Kinnunen on tutkimuksessaan maininnut lukuisia muitakin hauskoja kohtauksia, joissa pystyssä seisova tukka on toiminut koomisen tuntomerkinä. Kirjassa hiukset ovat edellisten lainausten lisäksi milloin “harillansa kuin kahiseva kahila”, milloin “tuhannessa taakelossa”. Mutta kuten edeltä näkyy, on huomiota kiinnitetty hieman hiuksien alapuolellekin. Henkilön koomisuuden ulkoisena ilmentäjänä ovat silmät toinen merkillepantava seikka. Korostuneen erottuvina päässä seisovat silmät mainitaan 'Seitsemässä

veljeksessä' myös hyvin usein henkilön koomillisen kokonaisvaikutelman välittäjänä, kuten Kinnunen korostaa. Hän kirjoittaa, miten "ympyrjäisinä päässä seisovat silmät" koetaan romaanin tapahtumaympäristössä yleisesti koomisina. (Kinnunen 1973, 213.)

Inhimillisen liikkeen näkeminen mekaanisen jäykkänä, pystyssä seisovat hiukset tai suurina seisovat silmät. Ne kaikki on todettu koomisen tunnuksiksi, mutta mitä huvittavaa niissä on? Hiuksien osalta Kinnunen (1973, 214) näkee koomisuuden syyt jo aiemmin esitellyssä säännön rikkomisessa. Yhteisön yleisistä normeista ja säännöistä poikkeaminen ei välttämättä vaadi hulvatonta käyttäytymistä. Kinnusen mukaan siihen riittää ainakin Kiven romaanissa ihmisten normaaliin ulkonäköön verrattuna omalaatuinen hiustyyli. Samoin osin tuttua selitystä on tarjottu mekaanisuudenkin hauskuuden syyksi. Inkongruentin odotuksen tyhjiin haihtumisen ovat liikkeen hauskuuden yhtenä syynä maininneet niin Bergson (1994) kuin Freudkin (1983). Ensin mainittu kirjoittaa hauskuuden syntyvän siitä, kun oletus ihmiselle ominaisesta tarkkaavaisesta liikkumisen mukautumiskyvystä ja eloisasta joustavuudesta kumoutuukin esimerkiksi kompastumisen kömpelöissä jälkiliikkeissä (Bergson 1994, 13). Freud on maininnut inkongruenssin esimerkkinä tilanteen epäsuhtaisesta valmistautumisesta motoriseen suoritukseen. Kun raskaan näköistä palloa valmistaudutaan ottamaan kiinni varaudutaan sen painoon jännittämällä koko lihaksisto voimakkaasti. Jos pallo onkin huomattavasti odotettua kevyempi, näyttävät kiinniottajan liioitellut liikkeet sivullisesta koomisilta. (Freud 1983, 174.)

Näin liikkumiseen ja ulkonäköön liittyvää komiikkaa on selitetty jo ennestään tutuilla malleilla. Freud tuo asiaan uuden näkökulman liittämällä liikkeen komiikan psyykkiseen energiankulutukseen: älyyn ja henkisiin resursseihin. (ks. Freud 1983, 168; 170 ja 172.) Hänestä ihmiset tarkastelevat toisten liikkumista vertaamalla sitä omaan liikkumiseensa. Mielessä tapahtuva suhteuttava vertailu oman liikkumistavan ja tarkasteltavan liikkumisen välillä on Freudin (1983, 170) mukaan neuraalista energiaa kuluttavaa - vertailija kuvittelee tekevänsä itse näkemäänsä liikettä. Oleellista on, että neuraalinen

energiankulutus on käänteistä liikkumisen energiankulutukselle. Toisin sanoen paljon energiaa kuluttava, tuhlaava tapa liikkua on osoitus liikkujan vähäisestä älyllisestä panostuksesta. (mts., 172.) Jos siis liikkeen ulkopuolinen tarkkailija arvioi liikkeen liioitelluksi, epätarkoituksenmukaiseksi ja energiaa tuhlaavaksi omaan liikearvioonsa nähden, hän samalla vakuuttuu liikkujan itseään niukemmista älyn lahjoista. Koomisuuden tunne, mielihyvä ja nauru syntyvät tällöin siitä ylemmydentunteesta jonka tarkastelija tekijään nähden kokee. Asetelma kääntyy tyystin ympäri, mikäli arvioija huomaa liikkujan tekevän liikkeensä arvioimaansa taloudellisemmin. Liikkujan säästeliäs somaattinen energiankulutus on silloin osoitus hänen arvioijaa suuremmasta henkisestä kulutuksestaan. Tällöin liikkeen näkeminen ei aiheuta ylemmydentuntoista naurua, vaan ihmettelyä ja ihailua. (Freud 1983, 167 ja 172.)

Freudin tarjoamassa vertailevassa näkemyksessä koomisuus on siis hyvin suhteellista. Se on riippuvainen liikkeen näkijän omista kyvyistä ja kokemuksista. Kirjoittaja uppoutui juuri hyväksi toviksi muistelemaan omia mehukkaita kokemuksiaan joukkueurheilun koomisista tilanteista. Freud sen sijaan on hakenut esimerkkinsä aivan muualta. Hänestä tuhlailevaa energiankäyttöä on muun muassa kirjoittamaan opettelevan lapsen kynän liikkeitä seurailevissa kielen liikkeissä - jos katsojana on aikuinen. Samoin tuhlailua on keilaajan heiton jälkeisissä myötäilevissä saattoliikkeissä, tai kapellimestarin eläytyvässä tyyliässä - jos katsoja ei ole keilailun tai musiikin harrastaja. Klovnit Freud mainitsee tuhlailevien, hauskojen liikkeiden mestareiksi. Ja arvelepa hän apposen auki tuijottavien silmien tai hörökorvienkin muistuttavan tuhlaamisesta, koska ne käsitetään kohtuutonta ponnistelua vaativan työn tuloksiksi. (Freud 1983, 168.) Vaikka huomio kaikissa esimerkeissä onkin tekijän ulkoisissa piirteissä, on koomisuus siis pintaa syvemmällä. Siinä, mitä liike kertoo tekijänsä älyn lahjoista. Asiaa on sivunnut oivasti Bergson, joka on muotoillut liikkeiden ja ulkomuodon komiikan yleissäännöksensä seuraavaa:

“Kaikki sellaiset tapaukset ovat koomisia, jotka kiinnittävät huomiomme ihmisen fyysiseen olemukseen, vaikka kysymys on henkisestä ilmiöstä.”
(Bergson 1994, 40.)

Ylemmydentunto näyttäisi olevan merkittävä osa hauskuuden elämystä liikkumisen ja ulkonäön komiikassa. Niin ainakin Freudin mukaan. Onko se merkittävä yleisemminkin hauskuuden kokemuksen selittäjänä? Sitä käsitellään seuraavaksi.

2.2.4 Degradaatio, ylemmyys, ivanauru

Arvonalennus, degradaatio, on katsottu varsin yleisesti yhdeksi vaikuttimeksi inhimillisen naurun aavalla selityskentällä (ks. esim. Kinnunen 1994; Herstadt 2001 & Freud 1983). Arvonalennus vaikuttaa luonnolliselta kasvualustalta myös edellä mainitulle ylemmydentunteelle: ei liene mahdollisuutta kokea ylemmyyttä, ellei ole verrattavana jotakin vähemmän arvokasta. Väistämättä tulevat mieleen satiirinen ja ironinen nauru arvonalennuksen seurauksena. Onhan molemmissa mainituissa kyse yhdenlaisesta ivallisesta vähättelystä. Asian on pannut merkille Rasilakin (1996) tutkiessaan koomisuutta sarjakuvissa. Hän mainitsee arvonalennuksen olevan sarjakuvapiirtäjien yleinen koomiseksi tekemisen väline. Satiirin, ironian ja vähättelyn lisäksi Rasila puhuu arvonalennuksen yhteydessä vieläpä yhdestä aikamme muoti-ilmauksesta (?), nöyryytyksestä (Rasila 1996, 64). Miten nuo ilmaukset kuvaavat seuraavia humoristisia naurutilanteita, joita komiikkaa avaralla katsannolla myös sarjakuvien ulkopuolelta luotaava Knuuttila (1992) on monipuolisesti luetellut? Luettelo on laaja, ja tähän on poimittu vain sellaiset tapaukset, joihin mielestäni liittyy naurun kohteen arvonalennus tai vähättely, eräänlainen ylenkatsominen. Vai miltä ne kuulostavat? Naurattavaa on...

- Kun joku pilaa vitsin.
- Kun joku ei ymmärrä vitsiä.

- Epäonnistumisen katsominen.
- Nokkelan nolauksen kuuleminen. (Knuuttila 1992, 97.)

Edelliset lainaukset heijastelevat Thomas Hobbesin (1588-1679) käsityksiä ylemmydentunnosta huumorin rakennusaineena. Hänestä ihmiset iloitsevat siitä äkillisestä arvokkuutensa kohoamisesta, mikä syntyy odottamattomasta menestyksestä toisten kustannuksella. Toisin sanoen kun havaitsee toisten epäonnistuvan. (Knuuttila 1992, 90 ja Alho 1988, 236.) Knuuttilan esimerkit ovat tilannekomiikkaa. Niissä komiikka ja arvonmenetykset ilmenevät sattumalta. Sattumankaupalle vaihtoehtona on harkittu, aiheutettu arvonmenetykset.

Freud (1983, 175) on huomionut kamppaamisen ja hyväuskoisen persoonan vilpillisen uskottelun - juksaamisen tai huijaamisen - harkituiksi degradaation keinoiksi. Näiden arkisten ja yleisten keinojen lisäksi arvonalennuksen voi suorittaa ainakin parodioimalla. Parodiaa käytetään paljon erityisesti poikkeuksellisen arvossa pidettävien, kunnioitettavien ja yleisien asioiden tai ihmisten alennuksessa. Samaan pyritään travestialla ja karikatyyrilläkin. (Freud 1983, 176-177 ja Bergson 1994, 89.) Bergson on asian ytimessä kirjoittaessaan naurettavuuden syntyvän, kun "... tavallisesti arvostusta nauttiva asia esitetään keskinkertaisena ja viheliäisenä" (Bergson 1994, 89). Juhlavat ja tiettyä käyttäytymismallia edellyttävät tapahtumat ja kohteet ovat ivamukaelmien otollisinta ainesta. Näytelmä juhlapuheen pitäjältä, jonka yllättää äkillinen virtsaamisen tarve, tai kertomus hienosta rouvasta, jonka sivistynyt puhetapa rapisee synnytyksessä pinnistelyjen myötä ovat esimerkkejä ruumiillisten tarpeiden esilletuomisen alentavasta komiikasta. Niissä paljastetaan inhimillinen heikkous ja ihmisen psyykkisten suoritusarvosten alisteisuus fyysisille tarpeille. (Freud 1983, 173 ja 177.)

Kaikki edellä mainittu arvonalennukseen liittyvä istuu hyvin käsitykseen ylemmydentunnosta naurun synnyttäjänä. Kuten Rasila (1996) tämän luvun sanoman kokoavasti ilmaisee: "Objektin aliarvostaminen aiheuttaa kuvitelman omasta etevyydestä ja vahingonilo ja voitontunto saavat aikaan naurureaktion." Subjekti näet kokee itse olevansa vapaa kyseisistä puutteista

(Rasila 1996, 64-65). Asia vaikuttaa selvältä ja ymmärrettävältä, mutta on riittämätön selittämään esimerkiksi sitä, miksi myös itselleen voi nauraa. Itseironiahan on oiva esimerkki siitä, miten huonouden tai alempiarvoisuuden voi löytää itsestään. Ja miten sille voi nauraa yhtä lailla kuin toisen vahingollekin. Freud (1983, 197) kirjoittaakin, miten koomisuus voi syntyä kolmen eri vertailutavan seurauksena:

- Vertailemalla toista ihmistä itseän, tai...
- Suorittamalla vertailuja vain toisen ihmisen prosessien kesken, tai...
- Suorittamalla vertailuja vain omien prosessien kesken.

Kaksi ensin mainittua vertailutapaa ovat *eläytyvää* vertailua, joihin ylemmydentunne vielä sopii hauskuuden selittäjäksi. Kolmannessa tapauksessa hauskuuden syy täytyy löytyä muualta. Oman käyttäytymisen vertaaminen aiempaan omaan käyttäytymiseen ja sen odotettua huonommaksi havaitseminen voi olla kyllä yhteydessä arvonalennukseen. Samalla omakohtainen vertailu kuitenkin osoittaa, ettei ylemmydentunne ole koomisen mielihyvän kokemisen välttämätön edellytys. (Freud 1983, 172.)

Eikä taida olla vähättelevä arvonalennuskaan. On nimittäin kirjoitettu paljon myös kohteen arvoa ylentävän hauskuuden puolesta. Muiden muassa Bergson muistuttaa, että jos juhlallisen tekeminen arkiseksi tai paremman tekeminen huonommaksi on koomista, voi päinvastainen siirtymä olla sitäkin koomisempi. Hän asettaa *vähättelyn* rinnalle *liioittelun* vähintään yhtä vaikuttavaksi riemun tuottajaksi. Jatkuvan ja johdonmukaisen liioittelun esimerkkinä Bergson mainitsee sankarillis-koomisen runouden, jossa suhteellisen vähäpätöisiä asioita kuvaillaan odottamattoman suureen ja ylevään sävyyn. Hauskuus syntyy silloin suhteettomasta arvonlisäyksestä, aivan kuten liioittelevassa kerskailussakin. (Bergson 1994, 89-90.) Knuuttila (1994) ja Rasilakin (1996) ovat huomioineet arvonmuutoksen kaksi mahdollisuutta: sekä alentavan että ylentävän vaikutuksen. He korostavat, että oleellista arvoisältöisessä komiikassa on juuri arvonmuutos. Muutoksen suunnasta

riippumatta. Se, että asia kohdataan jollakin lailla arvonsa osalta epäsuhteisena. Ei ole väliä, tuleeko tilanteen epäsuhta kohteen arvokkuuden alennuksesta vai ylennyksestä. Siinä missä Bergson otti arvonylennyksen esimerkkinsä liioittelevasta kerronnasta, selventävät Knuutila ja Rasila aihetta tapahtumien välityksellä. Ylentäväksi "odotushorisontin rikkoutumiseksi" Rasila mainitsee tapahtuman, jossa odotetaan tapahtuvan jotakin ikävää, mutta tapahtuukin odottamaton positiivinen yllätys. Sarjakuvaesimerkkinä hänellä on maassa nuolia rinnassaan ja kuolleen näköisenä makaava Harald Hirmuinen. Haraldin epätoivoinen vaimo anelee vaitonaista miestänsä sanomaan jotakin. Kohta Harald vastaa hyvävoimaisesti: "Seisot jalallani.". (Rasila 1996, 64.) Ehkä äskeistä osuvampi on kuitenkin Knuutilan tapahtumaesimerkki arvonylennyksen komiikan valaisijana. Hän tuo lukijan mieleen sen riemun, mikä syntyy luokan kömpelöimmän pojan saadessa pallopelissä yllättäen kopin (Knuutila 1996, 106). Lukija on varmasti pannut merkille, että esimerkeissä on arvonmuutoksen ohella myös vahvoja inkongruenttien yllätyskomiikan aineksia.

Kaikki tyynni, ja summa summarum: Arvoasetelmaan liittyvässä komiikassa on saanut paljon puolta näkemys, että hauskuus syntyy joko kohteen arvon odottamattomasta ylennyksestä tai sen alennuksesta. Tämän arvonmuutoksen huvittavuuden kokeminen voi Freudin mukaan olla seurausta joko havaitsijan ja kohteen toimintojen välisestä vertailusta, pelkästään eläytyvästä kohteen eri toimintojen vertailusta tai pelkästään havaitsijan omien toimintojen vertailusta. Mikä on vertailevan arvonmuutoksen komiikan osuus Kunnaksen kuvakirjoissa lasten kokemana? Sitä voi tässä vaiheessa korkeintaan varovasti arvailla.

2.3 Komiikan eri mallien yhteistarkastelua

Jo aivan alussa painotin lyhyesti koomisen, huumorin ja naurun moniselitteisyyttä. Tai oikeastaan vain totesin sen, minkä ovat todenneet monet muutkin. Mainitsin, että eri tutkijat, ja tieteenalatkin, tarttuvat huvittumisen teemaan omista lähtökohdistaan ja siksi tutkimukseni aihepiiriin liittyvät

huumori ja komiikka ovat käsitteellistä konsensusta vailla. Aloittelevaa tutkijaa kuitenkin rohkaisee tieto siitä, että asian laita yleisesti tunnustetaan. Vaikuttaakin siltä, että monipuolisesta hämmennyksestä kumpuaa aatteellinen yksimielisyys: huumorin ja naurun superteoriaa ei ole, siksi kukin suunnatkoon katsontakantaansa ja rajatkoon aihevalintaansa oman tutkimuksensa mielenkiinnon mukaan. (ks. esim. Knuuttila 1992, 94 ; Herstadt 2001b, 42-44 ; Kinnunen A. 1994, 22.) Oma tieni on suunnan ja rajojen suhteen jokseenkin lavea, koska päämääränäni on perehtyä lasten huvittuneisuuteen ja naurureaktioihin niin monipuolisesti kuin aiheita ilmenee. Otaksun, ettei lasten naurulle löydy yhtä ja yleistä selitystä. Kuten aiemmin olen paljastanut, ei oman rajaukseni tärkein kohde ole lasten huumorintaju asenteena tai persoonallisuuden osana, vaan välitön koomisuuden kokemus, nauru yleisimpänä tunnusmerkkinä. Tutkimukseni empirian tueksi, eräänlaisiksi tarkastelun raameiksi olen edellä esitellyt tärkeimpiä koomisen teoreettisia malleja. Niiden tärkeys muodostuu kahdesta seikasta: Ensinnäkin siitä, miten tärkeäksi koomisuuden selittäjäksi ne on tutkimuskirjallisuudessa yleisesti nähty. Toiseksi siitä, miten relevanteiksi minä olen ne työni kannalta arvioinut. Eri mallien esilletuonti on toteutettu tasapuolisesti. Mitään ei ole suosittu, eikä mitään tietoisesti jätetty pois.

Kuten lukija varmasti on huomannut, esittelemäni koomisen eri selitysmallit sisältävät silmiinpistäviä päällekkäisyyksiä - yhdessä mallissa saattaakin olla jotain tuttua vähän aiemmin esitellystä. Esimerkiksi inkongruenssin yhteen sopimaton yllätyksellisyys saattaa selittää tai täydentää paljonkin jotakin toista näkemystä. Salosaaren (1991) esitys inkongruenssista onkin huomattavasti esittelemääni laajempi, tai sanotaanko rajoittamattomampi. Hän mainitsee inkongruenttien tilanteen ilmenevän neljässä perusmuodossa: 1. liioitteluna (iso vatsa, pitkä nenä), 2. vähättelynä, 3. vastakohtaisuutena (pitkä ja lyhyt mies yhdessä) ja 4. yllätyksenä (joku tulee väärällä hetkellä sisään) (Salosaari 1991, 147). Niin kuin nähdään, tässä mallissa myös liioittelu ja vähättely ovat osa inkongruenssia. Toisin kuin minun tavassani lukea ne arvonmuutoksen komiikkaan kuuluvaksi (ks.sivu 25).

Salosaaren esimerkit liioittelevasta yhteensopimattomuudesta olisivat sitä paitsi omassa jaottelussani sijoitettu ilman muuta ulkonäön komiikkaa koskevaan lukuun suurten silmien ja pörröisen tukan joukkoon (ks.sivu 23). Samoin on inkongruenssilla selitetty säännönrikkomisen komiikkaa. Rasila (1996) painottaa, ettei normipoikkeama - tai epäkonventionaalisuus, kuten hän ilmaisee - muodosta mitään omaa itsenäistä koomisen selitysmallia. Hänestä kaikki epänormaali, sääntöjä rikkova käyttäytyminen on inkongruenttia koomista, koska siinäkin on pohjimmiltaan kyse yllätyksellisyydestä, yhteen sopimattomien mielikuvien yhdistymisestä. (Rasila 1996, 65.) Epäilemättä on niinkin, mutta sääntöjen rikkomiseen liittyvän naurun paheksuvan ja yksilöä ohjaavan yhteiskunnallisen merkityksen Rasila on ignoroinut tyystin. Hänen esimerkkinsäkin on kyllä inkongruenttia odottamattomuutta parhaimmillaan. Mutta siinä ei kuitenkaan liene kovin karkeasta säännönrikkomisesta kyse - ainakaan paheksuttavasta - jos kysymykseen "Anteeksi, mutta tiedättekö mitä kello on?" vastataan "Kyllä." (mts.,65). Rasilasta poiketen Herstadt (2001b, 232) on naurun moralisoivan tehtävän jäljillä mainitessaan satiirin ja siihen kuuluvan naurun yleiseksi ja hienovaraiseksi keinoksi huomauttaa yksilöä hänen epäsuotavista tavoistaan. Niin satiirinen nauru kuin moitenauruhan huomioitiin myös koomisen eri mallien erittelyssä. Ei kuitenkaan yhteenkuuluvina, vaan satiiri osana arvonmuutoksen komiikkaan ja moitenauru säännönrikkomisen yhteydessä. Myöskään ei ole aivan selvää, aiheutuuko matkimalla aikaan saatu hauskuus mekaanisesta toistamisesta vai kohteen pilkkaamisen tuomasta ylemmydentunnosta.

Päällekkäisyyttä näkemysten kesken siis on. Vaikka asia selvästi paljastuukin, ei naurun syiden käsittely ole mielestäni ristiriitaista tai ~~muuten~~ soveltumatonta. Esittelyt naurun syistä eivät ole toisiaan poissulkevia vaan pikemminkin toisiaan tukevia. Yhdessä ja samassa koomisessa tilanteessa saattaa olla niin inkongruenssin odottamattomuutta, säännön rikkomisen paheksuvaa naurua, elollisen huvittavaa konemaisuutta, degradaatiota, ivaa kuin liioittelun hupiakin. Mikä yhtä naurattaa odottamattomuutensa vuoksi saattaa toisessa kirvoittaa moralisoivan moitenaurun - ja kolmatta ei ehkä

naurata ollenkaan. Ei siis ole kyse vain tilanteesta, vaan myös sen kokijan taipumuksista ja luonteenpiirteistä. Naurua ja komiikkaa onkin moniselitteisyytensä vuoksi suositeltu tarkasteltavan kontekstuaalisesti, tapauskohtaisesti. Sekä tilanteen että kokijan kannalta. (ks.esim. Herstadt 2001a ja b; Knuuttila 1992 & Kinnunen A.1994.)

3 9 -VUOTIAIDEN SOSIAALINEN KYVYKKYYS

3.1 Henkilöhavaitseminen tutkimushenkilöiden ikäluokassa

Sosiaalisesti kokeneen ja kognitiivisesti kypsän aikuisen on katsottu havaitsevan muut ihmiset ainakin kahdella tavalla. Ensin havaittavien fyysisten ominaisuuksien ja tapahtuvan toiminnan lisäksi aikuismaiseen havaitsemiseen kuuluu myös näiden koettujen aistimusten tulkinta. Tulkinnat saattavat sisältää päätelmiä ajatuksista, tunteista ja ennen muuta tekijän aikomuksista. (Rogers 1982, 133.) Aikuinen on siis kykenevä luomaan seikkaperäisiä ja persoonallisia kokonaisluonnehdintoja havaitsemistaan henkilöistä. Miten arvellaan olevan laita tutkimuksen koehenkilöiden ikäisten, noin yhdeksänvuotiaiden lasten henkilöhavaitsemisessa.

Durkin (1995) viittaa lukuisiin eri tutkijoiden havaitsemistutkimusten tuloksiin toteamalla lasten henkilöhavainnoissa tapahtuvan dramaattisen muutoksen seitsemän - kahdeksan ikävuoden vaiheilla. Tällöin aiemmille ikäkausille ominainen henkilöiden ulkoisiin ominaisuuksiin liittyvä tarkkaavaisuus väistyy psykologisen mielenkiinnon tieltä. Toisin sanoen henkilöiden päällepäin näkymättömien ominaisuuksien havaitsemisen tieltä. Mainitsemisessaan tutkimuksissa osoitetaan yhtenäisesti, miten huomio siirtyy persoonan ulkonäöstä, pukeutumisesta, asennosta ja tekemisestä tämän persoonallisuuden piirteisiin: tarpeisiin, motiiveihin ja asenteisiin. Durkin

korostaa, että tutkimuspiirissä saamansa laajan hyväksynnän vuoksi edellistä havainnoinnin muutosta konkreetista abstraktiin pidetään 'keskilapsuuden' sosiaalisten kognitioiden kehittymisen kulmakivenä. (Durkin 1995, 305 ; ks. myös Korkiakangas 1995, 195.)

Henkilöhavaintojen tutkiminen on perinteikäs ja yleinen tapa saada selvyttä ihmisen sosiaalisista kognitioista (ks. esim. Korkiakangas 1995, 189). Lasten sosiaaliin kognitioihin liittyen ovat monet kirjoittajat viitanneet kahteen iäkkääseen lasten vapaisiin kuvailuihin perustuvaan havaintotutkimukseen. Ensinnäkin Livesleyn ja Bromleyn (1973) toteuttamaan tutkimukseen ja toisennakin Flapanin (1968) kuusi-, yhdeksän- ja kaksitoistavuotiaalle teettämään, lasten filmiaineiston tilannekuvailuihin perustuvaan tutkimukseen. (Durkin 1995 ; Rogers 1982 ja Korkiakangas 1995.) Molemmat mainitut tutkimukset vahvistavat edellä mainitun abstraktien ominaisuuksien kuvailun kyvyn kehittymistä kahdeksan ikävuoden vaiheilla. Samoin ne kertovat kuvailujen muuttuvan entistä enemmän käyttäytymisen syihin keskittyviksi. Siinä missä alle kouluikäisten henkilökuvaukset ovat luetteloita fyysisistä ominaisuuksista ja toteamuksia tekemisestä tuloksineen, kahdeksanvuotiaat ja vanhemmat kiinnittävät huomiota yksilön aikomuksiin ja tulkitsevat niitä ottaen huomioon tilanteen taustatekijät. (Korkiakangas 1995, 194 - 195 ; Rogers 1982, 134 - 137 ja 144.) Yksilön aikomuksiin kohdistuva kasvava mielenkiinto kertoo, paitsi yksilöä ohjaavien psyykkisten ilmiöiden tunnistamisesta ja abstraktin ajattelun kehittymisestä, myös kausaalisen ajattelun kehittymisestä. (Rogers 1982, 141 ja Korkiakangas 1995, 194.) Kun lapsi osaa tarkastella sosiaalisia tilanteita osallistujien persoonallisten piirreominaisuuksien pohjalta hän saattaa käyttää niitä tarkastelemansa henkilön käyttäytymisen selittäjinä. Täten psyykkisten ominaisuuksien tunnistaminen tuo lapsen sosiaaliseen maailmaan käyttäytymisen syiden ja selityksen lisäksi myös odotuksia tulevasta. Rogers (1982, 138) huomauttaa, miten esimerkiksi tieto siitä, että joku on ahkera luo tuon piirreilmaisun ymmärtäjälle ennakoivia odotuksia kyseisen henkilön käyttäytymisestä. Tämä huomio on merkittävä tutkimuksen yhden koomisuuden taustatiedon kannalta:

onhan tapahtumien ennakoiminen aiemmin mainittu inkongruenttin komiikan perustavaksi lähtökohdaksi.

3.2 Egosentrisyydestä eläytymiseen

Edellä kuvailtiin niitä muutoksia, joita lasten sosiaalisissa kognitioissa on katsottu tapahtuvan noin kahdeksan - yhdeksän vuoden iässä, tai kuten Durkin (1995) kirjoittaa, "keskilapsuudessa". Huomion siirtyminen abstrakteihin ihmisominaisuuksiin, kuten aikomuksiin ja emootioihin ja myös kyky ennakoida tapahtumia havaittujen persoonallisuuden piirteiden pohjalta kielivät lapsen aivan uudesta tavasta suhtautua kanssaihmiisiin. Tätä keskilapsuuden sosiaalisen maailmankuvan muutosta voisi lyhyesti kuvata muutoksena egosentrisyydestä eläytymiseen. Egosentrisyys on erityisesti Piagetin viljalti käyttämä käsite, jolla hän kuvaa lapsen varhain ilmenevää taipumusta kokea toistenkin ihmisten tapahtumia enimmäkseen vain suhteessa omaan käyttäytymiseensä. (Durkin 1995, 310 ; ks. myös. Piaget & Inhelder 1977.) Eläytyminen taas vaatii lapselta kykyä havaita ja ymmärtää toisten ihmisten itsestä poikkeavia aikomuksia ja haluja. Kykyä asettua toisen asemaan, mikä taasen edellyttää, että lapsi ylipäänsä havaitsee toisissa ihmisissä juuri aiemmin mainittuja luonteenpiirteitä. (Durkin 1995, 311.) Eläytymiseen liittyen Selman (1976) käyttää vastineena "sosiaalista roolinottoa". Hän on tutkinut 3 - 15 - vuotiaiden lasten kyvykkyyttä sosiaaliseen roolinottoon kyselemällä heiltä erilaisista sosiaalisista dilemmoista, jotka voivat saattaa lapset ambivalenttisiin tunnekokemuksiin eläytymisen laadusta riippuen. Tutkimuksessaan Selman luokitteli 8 -10 - vuotiaat koehenkilöt pääosin "itseheijasteisen roolinoton" (self-reflective role-taking) tasolle. He pystyvät, toisin kuin useimmat nuoremmista koehenkilöistä, ymmärtämään toisten pyrkimyksiä ja emootioita. Kuitenkaan he eivät ole tietoisia siitä, että toiset pystyvät samoin eläytymään heidän asemaansa. Siihen pystyivät tutkimuksessa enimmäkseen "vastavuoroisen roolinoton" (mutual role-taking) tasolla olleet 10 - 12 - vuotiaat koehenkilöt. (Durkin 1995, 311-313.)

Selman korostaa, että kyky eläytyä toisen asemaan on hyvin tärkeä sosiaalisen kompetenssin tunnusmerkki. Hän sanoo, että se selittää koko joukon sosiaalista käyttäytymistä: Kyvyn yhteiseen ongelmanratkaisuun, kommunikointiin ja suostutteluun. Kyvyn empaattisuuteen sekä kyvyn oikeudenmukaisuuden ja moraalien ymmärtämiseen. (Durkin 1995, 313.)

3.3 Sosiaalinen vertailu

On vielä tarpeen mainita lyhyesti yksi komiikkaan liittyen varsin relevantti lasten sosiaalisen käyttäytymisen laji. Nimittäin sosiaalinen vertailu. Aiheesta on sosiaalisen kompetenssin ja sosiaalisten kognitioiden yhteydessä kirjoitettu hyvin kitsaasti. Ainakin niissä alan kirjoissa, joihin minä olen tutustunut. Durkinin (1995) kehityspsykologian järkälemäisessä yleisteoksessa asia on kuitenkin otettu käsittelyyn. Siellä on esitetty, miten lasten sosiaalinen vertailu on myös yhteydessä keskilapsuuden maailmankuvan avartumiseen - eläytymiskykyyn. Miten itsen vertailu toisiin kehittyy sitä mukaan, kun osataan löytää toisistakin niitä ominaisuuksia, joita voi vertailla. Durkin tuo yhteyden esille viittaamalla 7 ja 9 - vuotiaille teetettyyn pallonheittopeliin (Durkin 1995, 319). Pelissä nuoremmat kiinnittivät huomiota ensisijaisesti omiin ja vertaistensa tuloksiin, heitettyihin pistemääriin. Vanhemmat taas tekivät tulosten pohjalta päätelmiä toistensa heittokyvystä huomauttamalla kuka on itseä huonompi, kuka parempi heittäjä. Näin ainakin tässä tapauksessa sosiaaliseen vertailuun liittyi myös arvoasetelman esille tuominen. Durkin (1995, 322) huomauttaakin toisaalla, että sosiaalinen vertailu liittyy sosiaalisen kehityksen alueista paitsi eläytymiskykyyn myös sosiaalisen statuksen tiedostamiseen. Durkinin huomio on degradaatiolla - arvonalennuksella - tai ylipäättään arvonmuutoksella selitetyn naurun kannalta hyvin potentiaalinen ja avartava.

Ja kiinnostava on hänen toinenkin huomionsa. Nimittäin huomio siitä, että itsen vertaaminen toisiin on lapsen keskeinen keino arvioida oman ja toisten käyttäytymisen soveliaisuutta. Soveliaisuutta suhteessa yhteiskunnan

sääntöihin ja odotuksiin. Silloin, kun oman tai toisten käyttäytymisen arviointi liittyy omien tapojen muuttamiseen, kutsuu Durkin ilmiötä "itse - sosiaalistamiseksi" (self-socialization). Kun lapsi itse, omien havaintojensa nojalla pyrkii selvittämään, kuinka tulee käyttäytyä. (Durkin 1995, 318.) Mitäkö kiinnostavaa tässä sitten oli? Jos ei muuta, niin yhteys yhteisössä vallitsevien sääntöjen, tapojen tai normien rikkomiseen liittyvään komiikkaan.

4 KOIRAMÄESTÄ KOIRIEN KALEVALAAN - virikeaineiston kuvaus

Julkisen piirtäjän uransa muun muassa Turun Sanomien ja Aamulehden pilapiirtäjänä aloittanut Mauri Kunnas on tullut parhaiten tunnetuksi laajasta lasten kuvakirjojen tuotannostaan. Sitten ensimmäisen kuvakirjansa - Suomalaisen tonttukirjan (1979) - hän on yhteistyössä vaimonsa Tarja Kunnaksen kanssa saanut tähän mennessä valmiiksi yli 20 kuvakirjaa (Kunnas 2001b). Tämän tutkimuksen mielenkiinto kohdistuu niihin Kunnaksen kirjoihin, joissa pääosassa ovat eläinhahmot. Eläinhahmoiset kirjat ovatkin tuotannon selvä enemmistö, mutta on huomattava, että lastenkirjoista löytyy myös joitakin puhtaasti antropomorfisia tuotoksia. Se, mitä seuraavassa Kunnaksen kirjoista kerrotaan, koskee nimenomaan hänen eläinkuvakirjojaan.

Eläinkirjan määritelmä jää kuitenkin monelta osin vähän arveluttavaksi. Kirjojen hahmot ovat nimittäin lähes poikkeuksetta piirretty hyvin ihmismäisiksi. Ihmisvaikutelma syntyy kirjoissa muun muassa siitä, että kissat, koirat ja muut luontokappaleet seisovat pystyssä kahdella jalalla ja pukeutuvat aivan ihmisten tapaan. Nimetkin viittaavat usein ihmiskulttuuriin. Kirjoista löytyy Ruotiukko Hiski Piskistä, Tuomasta, Marttaa ja Miina -piikkaa (Kunnas 1980), kuten myös Saima Sipulia, toimittaja Timppaa tai Jeppe Viänästä (Kunnas 1990). Kirjan henkilöt myös käyttäytyvät joka suhteessa ihmisten tavoin: ajavat autoa, hyppäävät mäkeä, tanssivat ja tappelevat. Ulkoiluttaapa

koira koiraakin (1984) ja kissat ratsastavat hevosella (1992). Kirjoista löytyykin niin monenlaista otusta, että niiden luokittelu objektiivisesti eläimiksi tai ihmisiksi on vaikeaa. Onneksi se ei ole tässä tarkoituksenakaan, ja sitä paitsi jokainen lukija kai mieltää näkemänsä tavallaan. Esimerkiksi kirjasta Hyvää yötä, herra Hakkarainen (1999) näyttäisi kuitenkin löytyvän karkeasti luokitellen kolmea eri hahmotyyppiä: Nimellä, käyttäytymisellä ja vaatetuksella identifioituja ihmishahmoja, kuten virtahevoksi piirretty makkaratehtailija Patu Nakkila, joka on huolissaan tuotteidensa menekistä. Toiseksi alastomia ja edellistä eläimellisemmän näköisiä tyyppisiä, jotka nukkuvat aitauksessa tai korissa - mutta puhuvat ja huolehtivat läheisistään. Tällaisia ovat Herra Hakkaraisen lemmikkimarsu Masa, ja Pauli, puhuva sonni. Kolmantena tyyppinä ovat neljällä jalalla rientävät alastomat koirat, oravat ja kissat, jotka murisevat vaan eivät puhu. Ne ovat eläimiä puhtaimmillaan huolimatta lajisukulaisuudestaan ihmismäisiin päähenkilöihin. (Kunnas 1999.) Kirjailija itse on valaissut piirroshahmojensa luonnetta kertomalla Koiramäen henkilöillä olevan todellisia vastineita ihmismaailmassa, vaan ei koiramaailmassa (Kunnas 1997a).

Kirjailijan omien, meille tuntemattomien ihmiskytkentöjen lisäksi kuvakirjojen henkilöinä seikkailee laajemminkin tunnettuja menneiden aikojen ja nykyisyyden ihmishahmoja. Siis eläimiksi piirrettyinä. Koirien kalevala (1992), Kuningas Artturin ritarit (1997) ja Puhveli-Billin lännensirkus (1998) ovat tarkoin ja harkiten esikuviansa mukaan laadittuja kertomuksia. Niissä henkilöiden nimet, luonnetyypit ja tapahtumat noudattelevat aitojen kertomusten juonta: Riidanhaluisena ja huolehtivan äitinsä neuvoista piittaamattomana kissana seikkailee Ahti Lemminkäinen. Väinämöinen laulaa karkeakarvaisena mäyräkoirana suohon Joukahaista, joka on sileäkarvaisempaa ja kookkaampaa koirarotua. Ja seurataanpa pienen kissanpoikasenkin varttumista kuningas Artturiksi unohtamatta pyöreän pöydän ritareita, Excaliburia, Graalin maljaa tai hirvenä hyörivää taikuri Merliniä. (Kunnas 1992, 1997 ja 1998.) Silloin, kun eläinkirjat eivät ole todellisuuteen pohjautuvia kertomuksia tai tarinoita, ne noudattelevat jotakin tiettyä teemaa. Nämä hyvin

yksityiskohtaisesti ja monipuolisesti kuvitetut kirjat ovat seikkaperäisten tekstiensä kanssa varsin opettavaisia. Pedagogisesti laadukkaita teemakirjoja ovat esimerkiksi: Yökirja (1984), Hurjan hauska autokirja (1993) ja Herra Hakkaraisen aakkoset (2001).

4.1 Eläinhahmot Kunnaksen kirjoissa

Kuten arvata saattaa, on koira Kunnaksen kirjoissa viljalti käytetty eläinhahmo. Eläinhahmoisista kirjoista ensimmäisessä, Koiramäen talossa (1980), ja sitä seuranneissa Koiramäen lapset kaupungissa (1982) sekä Suuressa urheilukirjassa (1983) ihmismäiset päähenkilöt on kuvitettu miltei yksinomaan koiriksi. Pienen poikkeuksen tekevät pari kettuhenkilöä Koiramäen yhteisössä (kts. Kunnas 1980). Muita eläimiä toki esiintyy siinä missä koiriakin, mutta näissä varhaisissa kirjoissa ne ovat enimmäkseen luonnollisessa ja lajityypillisessä asemassa - ne liikkuvat ja loikoilevat kuten eläimille kuuluu. Kissat, osa koirista, hevoset, lehmät, linnut, hiiret, sudet, siilit, jänikset ja oravat ovat vailla ihmisen piirteitä. Ehkä ne ovat toisinaan hieman luonnollista ilmeikkäämpiä, ja saattaapa jollakin kissalla olla suussaan piippu tai päässään karvalakki, mutta ero valtahierarkiassa kirjojen päähenkilöihin on selvä. Siitä kieli esimerkiksi jo kerrottu tapaus, jossa ihmismäinen koiraisäntä ulkoiluttaa lemmikkikoiraansa.

Yökirjasta (1984) lähtien kirjojen inhimillisten päähenkilöiden lajikirjo on monipuolistunut. Kirja kirjalta kuviin on tullut virtahepoja, sarvikuonoja, lampaita, vuohia, käärmeitä, myyriä, porsaita, krokotiileja ja leijonia, jotka ovat milloin naapurin rouvana, milloin poliisina, postimiehenä tai leipurina. Jotakin eläimiä ja rooleja mainitakseni. Myös aiemmissa kirjoissa statistin osaan jääneet eläimet, kuten hiiret ja kissat ovat entistä useammin ihmisen kaltaisia. (kts.esim. Kunnas 1997.) Mihinkään eivät ole kuitenkaan kadonneet varsinaiset eläimetkään. Niitä on uudemmissakin kirjoissa paljon ja monipuolisesti eri lajeista edustettuina. Ihmismäisiä päähenkilöitä pienemmiksi piirrettyjen eläinhahmojen lajimääritys on kuitenkin yhä vaikeampaa, koska

puhumattomuudestaan huolimatta 'taustaeläimetkin' saattavat muistuttaa kovastikin ihmistä. Jos ensimmäisessä Koiramäessä lemmikkikissa oli tavallisesti piirretty luonnollisen näköiseksi ja lipoi useammin käpäliään kuin piti hattua päässään, uudemmissa kirjoissa se tyypillisesti joko pukeutuu hikinauhaan tai tanssii musiikin tahdissa.

Jos Kunnaksen piirroksista hakee toistuvia elementtejä, tai koittaa kuvailla hänen piirtämistyyliään, huomio kiinnittyy herkästi piirroshahmojen hyväntuulisuuteen ja näiden suuriin silmiin. Kirjojen vallitseva tunnesävy koko tuotannossa näyttäisi olevan leppoisan kepeä huolettomuus; niin usein piirroshenkilöt hymyilevät ja ilmaisevat riemua koko olemuksellaan. Tyytyväisyys paistaa kasvoilta myös, ja etenkin, hahmojen nukkuessa. Ja sitä tapahtuu usein. Esimerkiksi koko Koiramäen lapset kaupungissa (1982) -kirjassa on 19 aukeamaa ja niistä 11:sta löytyy nukkuva hahmo. Näin siitä huolimatta, että kirjassa on vain yksi yöaikainen kuva (Kunnas 1982). Silloin kun unten mailla ei ole kukaan kirjan ihmismukaelmista, raukean onnellisen näköisenä rötköttää usein kissa. Ja kissa voi rötköttää milloin piironginlaatikossa, milloin eduskuntatalon istuntosalin edustajantuolilla (Kunnas 1990). "Minulla itselläni on geneettinen viehtymys nukkumiseen.", on kirjailija paljastanut haastattelussa (Kunnas 2001b, 10).

Joko täysin nukkuvat, tai valveilla olevat hyvin uneliaan näköiset henkilöt ovat selvä kontrasti niille eloisille hahmoille, jotka ovat kuvien enemmistönä. Ensin mainitut pois lukien Kunnaksen kaikilla piirroshahmoilla on hyvin suuret ja ammollaan olevat silmät. Ne saavat kantajansa näyttämään, paitsi iloiselta yhdessä hymyn kanssa, myös innokkaalta, virkeältä ja valppaalta. Saavatpa silmät hahmot näyttämään tuon tuosta joko hämmästyneiltä tai ihmetteleviltäkin.

Silmät ovat erottuvinta henkilöiden ulkonäössä ja niiden variointia Kunnas käyttää erilaisia ilmeitä luodessaan. Ilmeet yhdessä mestarillisen monipuolisesti ja mukautuvasti piirrettyjen asentojen kanssa paljastavat ihailtavalla tavalla kirjojen hahmojen olotiloja ja mielen liikkeitä. 'Ilmeikäs' lie oikeansuuntainen kuvaus luonnehtimaan Kunnaksen tyyliä lyhyesti.

Persoonallisuutta Kunnaksen piirroshahmoille tuo ulkonäön ohella heidän kommenttinsa. Varsinaisista vuorosanoista ei oikein voi puhua, koska missään kirjassa ei juuri ole henkilöiden välistä dialogia, vaan henkilöiden sanomiset on ujutettu kerronnan joukkoon. Kerronnassa selitetään kuvien tapahtumia ja viitataan tavallisesti johonkin kuvassa näkyvään henkilöön. Viittaus on usein kysymysmuodossa, jolloin lukija (ainakin kirjoittaja) kiinnostuu etsimään tekstin mainitsemaa tapausta kuvasta. Näin Kunnaksen kirjoissa kuvan ja tekstin vuorovaikutus on saumatonta ja lukeminen vaatii lukijalta erityistä aktiivisuutta.

4.2 Herra Hakkarainen

Vuonna 1984 julkaistussa Yökirjassa seisoo Irman Kipsan grillijonossa henkilö, jolla on päällään pyjama, päässään yömyssy ja joka näyttää olevan umpiunessa. Hän on Herra Hakkarainen. Öinen jonotus oli hänen ensiesiintymisensä Kunnaksen kuvakirjoissa. Kuvassa lukee tekstinä, "Herra Hakkarainen kävelee unissaan.", mikä paljastaa tuon vuoheksi piirretyn hahmon toimenkuvan varsin yksiselitteisesti niin Yökirjassa, kuin sitä seuraavissakin kirjoissa. (Kunnas 1984.)

Yökirjassa H.H. kävelee siellä sun täällä lähes joka aukeamalla. Ymmärrettävää on, että unissakävelijä on ahkerasti liikkeellä juuri yöllä. Mainitussa uniasussaan kävellessään hänen silmänsä ovat kiinni ja sorkkamaiset kätensä ovat eteen ojennettuina. Hän saattaa kuorsata tai olla nukkuvan ilmeetön, mutta kun häntä tervehditään, hän hymyilee ja nostaa yömyssyään - unissaan. Tällöin hän siis ottaa kontaktia kanssaeläjiinsä, vaikka muutoin vaikuttaakin olevan omissa maailmoissaan.

Herra Hakkarainen on Kunnaksen nimetyistä ja henkilöidyistä hahmoista ainoa, joka esiintyy yhtä useammassa kirjassa. Lukuun ottamatta Koiramäen perheyhteisön jäseniä, joiden elämää on seurattu tähän mennessä viiden kirjan verran. Useimmiten H.H. on piirretty pieneksi, vaiteliaaksi taustahahmoksi, joka saattaa kävellä erilaisissa ympäristöissä myös päiväaikaan. Taustahahmon

roolissa ollessaan Hakkarainen tulee teksteissä joskus mainituksi. On kuitenkin sellaisiakin kirjoja - kuten Puhveli - Billin lännensirkus (1998) - joissa H.H. kyllä esiintyy, mutta tekstissä häntä ei huomioida.

Sivurooliensa lisäksi Hakkarainen on saanut näkyvyyttä kahdessa nimikkokirjassaan: Hyvää yötä, Herra Hakkarainen. (1999) ja Herra Hakkaraisen aakkoset (2001a). Niistä ensimmäisessä tutustutaan ensikerran henkilön valvepersoonaan. Hakkarainen paljastuu kaksin lemmikkimarsunsa kanssa eläväksi toimistotyöntekijäksi, joka elää hyvin sovinnasta ja hiljaista elämää. Hän käy töissä ja hoitaa puutarhaansa. Ujo ja vaatimatonkin hän tuntuisi olevan. Öiset kävelyretket sen sijaan ovat melkoinen vastakohta hänen päiväelämälleen: Kun hän illalla kieltäytyy grillikutsuista vetoamalla keveyttä suosivaan ruokavalioonsa, niin yöllä hän kävelee makkaratehtaalle ahmimaan vatsansa täyteen. Tai kun häntä pyydetään laulamaan karaokea, hän kieltäytyy punastellen toteamalla, ettei osaa laulaa. Yön tullen hän kuitenkin marssii keskelle rokkiorkesterin levytysstudiota ja laulaa nauhalle listahitin, joka saa yhtyeen fanit ihastuksesta sekaisin. Aamulla hän herää sängystään hämmästyneenä tuhdistä olostaan tai fanien rikkirepimästä pyjamastaan. Ja aina hän pysyy autuaan tietämättömänä öisistä retkistään, vaikka seuraavana päivänä saakin kuulla niiden seurauksista TV:stä tai kadulta. Ihmettelee vain tapahtuneita. (Kunnas 1999.)

4.3 Suuri urheilukirja

Suuri urheilukirja on Helsingin yleisurheilun MM -kilpailujen vuotena (1983) julkaistu laaja katsaus eri urheilulajeihin. Kirja on yksi Kunnaksen pisimmistä tuotoksista, jossa käydään seikkaperäisesti läpi Suomessa tunnettuja kesä- ja talviurheilulajeja. Mukana ovat tutuimmat olympialajit ryyditettynä pesäpallolla, suunnistuksella, moottoriurheilulla ja itämaisilla kamppailulajeilla. Kirjan ihmismäiset urheilijapersoonat ovat yksinomaan koiria, mikä siis on laajemminkin ominaista Kunnaksen alkutuotannolle. Urheilijat on piirretty niin, että eri lajien liikesuoritusten silmiin pistävimmät

tyylivivahteet tulevat hyvin esille. Urheilijoiden asennot ja ilmeet, sanalla sanoen koko olemus, ovat näet hyvin ammattimaisia. Urheilijoiden suorituksissa on siis paljon onnistumista ja taitavuutta. Vaan ei pelkästään sitä. Erityisemmin vastakkainasettelua suosimatta näyttää hyvälle suorituksille löytyvän selvä vastapooli: jokseenkin aloittelijamaiset tai muuten pieleen menneet suoritukset. Molempia suorituksia on tasapuolisesti joka aukeamalla, ja niihin viitataan kuvaavasti tekstissäkin. Tyylikäs voimistelusuoritus esimerkiksi mainitaan "hienona" tai "lennokkaana". Sen sijaan teksti toteaa: "Mustin suksissa on taas liikaa pitoa.", kuvassa, jossa hämmästyneen Mustin suksen pohjassa näyttää olevan arviolta puolen metrin lumikerros. Tai toisaalla holtittomasti lentävästä vesihiihtäjältä kerrotaan: "Samulin hypyissä on mukavasti pituutta mutta alastulon laita on niin ja näin". Runsaiden onnistumisten ja epäonnistumisten lisäksi on mainittava, että urheilijoille tapahtuu hyvin usein jotakin epätavanomaista. Formula-ajojen ennakkosuosikin voitto esimerkiksi tyrehtyy tankkaamattomaan autoon, ja kolmiloikkaajatar Kaarina Koipi päättyy mittamiehen syliin hypätessään epähuomiossa yhden loikan liikaa. Kaarinan lisäksi kirjassa on kosolti muitakin toimiansa mukaan nimettyjä henkilöitä, kuten hiihtojoukkueen voidemestari Kaarlo Mono tai Saku Seiväshyppääjä. Voivat nimet muistuttaa jotakin oikeaa kilpailijaakin, kuten Le Munssin formularadalla ajavalla Niku Lautasella tai hiihtäjä Kalina Kolinalla.

Yksin eivät koiraurheilijat joudu olemaan, koska kuvissa on mukana runsaasti pienempiä eläinhahmoja, jotka tässä kirjassa ovat pääasiassa kissoja ja hiiriä. Muistakin kirjoista tuttuun tyyliin niitä on varsin odottamattomissa ja epäluonnollisissa paikoissa, vaikka ainakin kissat melkoisia seikkailijoita oikeasti joskus ovatkin. Tässä kirjassa taustaeläimillä näyttää olevan lisäksi aivan erityinen rooli. Ne nimittäin harrastavat eri lajeja siinä missä varsinaiset urheilijatkin. Toisinaan alastomana ja hyvin luonnollisen näköisinä, toisinaan täysissä varusteissa. Ne ikään kuin matkivat esikuviaan. Telinevoimistelusalissa esimerkiksi alaston ja hymyilevä kissa hyppää pukkihyppyä paitaan pukeutuneen hiiren selän päältä.

Kirjassa ei ole varsinaisia roolihenkilöitä, vaan joka lajiin löytyy omat urheilijansa. Niinpä kirjan ainoa 'pysyvä' henkilö on nuori nimikirjoituksia keräävä koiratyttö Mimmi.

5 AJATUS HÄMÄRTYY - TUTKIMUSTYYPPI SELVENEÉ

Aloittelevana tutkijana olen kokenut projektini toistaiseksi hankalimpana vaiheena tässä julkiseksi tehtävät tutkimuksen metodiikkaan ja sen periaatteisiin liittyvät kysymykset. Vaikuttaisi siltä, että saattaa olla jokseenkin vaivatonta keksiä tutkimuksen ylimalkainen kohde, kerätä siihen karkean rajauksen mukainen teoreettinen lähdemateriaali, perehtyä aihepiirin aiempaan teoretisointiin, ehkä jollakin lailla operationaalistaakin tutkimuskohde ja kerätä siitä aineistoa. Tämä kaikki voi kokemattomalta tutkijalta käydä sujuvasti intuition tai menetelmäkursseilla muodostuneen vakaan mielellisen proseduurin ohjaamana: eikös se tutkimus jotakuinkin näin etene? Jossakin vaiheessa prosessia saattaa kuitenkin kokea hämmennyksen huomattessaan, ettei oikein tarkasti olekaan selvillä siitä, mitä on tekemässä. Tuleekin aika kohdata ratkaisemattomat kysymykset tutkimuksen perimmäisen intressin, oman tutkijan asemansa ja kohteen tarkastelun tarkoituksenmukaisten menetelmien valinnan suhteen. En tiedä, onko kokemukselle jakajaa, mutta minun ensimmäinen suurempi hämmennyksen, pohdinnan, suunnan etsimisen ja suurten kysymysten paikka tuli menetelmiin perehtymisessä. Mitä olenkaan tutkimassa, ja miten?

Projektin alusta asti on ollut selvillä, että kiinnostus yksilöllisiin kokemuksiin kallistaa tutkimuksen vaakaani laadulliselle tutkimusperinteelle. Yhtä luontevalta tuntui valita *teemahaastattelu* keinoksi kerätä aineistoa tutkimukselle. Näiden kahden esivakaumuksen varassa projekti käynnistyiikin vauhdikkaasti: kun Kunnaksen kuvakirjojen hauskuus oli ensin valittu yleiseksi

aihepiiriksi, ja lähtökohdiksi päätetty edellä mainitut menettelyt, lähdettiin kiireellä haalimaan aineistoa. Haastattelupyyntö kirjailijalle lähetettiin pari tuntia sen jälkeen, kun valaistuminen tutkimusaiheesta oli tapahtunut. Ja jo seuraavana päivänä sovittiin lastenkin haastattelusta. Kunnaksen haastattelu toteutui vasta kuukausia myöhemmin, mutta lapset tulivat haastatelluiksi melkeinpä tutkimuksen ensimmäisenä toimenä. Niinpä tutkimus alkoi niin, että nauhalla ja tutkijan muistin syövereissä olivat haastattelut tutkimuksen yhtenä raaka-aineena jo ennen kuin olin ehtinyt perehtyä juuri ensinkään tutkimusaiheen teoreettiseen tematiikkaan. Vaikka laadullisen tutkimuksen periaatteet olivat tuolloin jokseenkin vieraita, ja vaikka aika-ajoin hirvittikin 'rynnätä suin päin' aineiston haalintaan pelkän intuitiivisen tuntuman varassa, pidän tuntumanvaraista valintaani nyttemmin onnistuneena. Autuaan tietämättömänä onnistuin aloittamaan laadullisen tutkimuksen juuri niin, kuin se monien kirjoittajien mielestä tulee tehdäkin: asettamatta turhan rajoittavia silmälappuja aiheen tirkistelyn tielle hankkimalla ajattelua rajoittuneisuuteen ohjaavia käsityksiä ennen lasten kokemusten - tärkeimmän tutkimuskohteen - kohtaamista. (ks. esim. Alasuutari 1993, Eskola & Suoranta 1998, Varto 1992, Häkkinen 1996.) Jonkinlainen avarakatseisuus, mukautuvuus, dynaamisuus ja määrittelyjen vähäisyys kai ovat laadullisen tutkimusaatteen lähtökohtia tai tutkijaa ohjaavia periaatteita. Miten ne huomioidaan tämän tutkimuksen vaiheissa? Entä millainen tutkimustyyppi tarkemmin on kyseessä ja mitä sitoumuksia tutkija aiheen käsittelyssä noudattaa?

5.1 Taustasitoumuksia ja tutkimuksen periaatteita

Laadullisessa tutkimusotteessa korostetaan usein niin aineistolähtöisyyttä kuin osittain ehkä siitä johtuvaa jokaisen tutkimuksen ainutlaatuisuuttakin (ks. esim. Eskola & Suoranta 1998, 19-21 ja Varto 1992, 93-94). Ainutlaatuisuus ei kuitenkaan tarkoita, että kukin tutkii kohdettaan suurpiirteisen mielivaltaisesti. Alasuutarin (1993, 65) sanoin: "Ilman eksplisiittisesti määriteltyä metodologiaa, selkeitä sääntöjä siitä, millaisista havainnoista on lupa mitään päätellä,

tutkimus muuttuu helposti omien ennakkoluulojen empiiriseksi todisteluksi.” Tuo ohjenuora olkoon minunkin mielessäni nyt ja vastakin. Omat lähtökohtani ovat siinä mielessä otolliset, etten tähän mennessä ole vahvistanut ennakkoluulojani hauskuuden luonteesta ainakaan tarkoitushakuisella teoreettisella suuntauksella. Kuten edeltävistä luvuista voi nähdä, on komiikan ja naurun esitarkastelu tässä tutkimuksessa aika monipuolinen. Siitä saan kiittää aiheen outoutta: taustateoria on kummunnut melko täydellisestä tietämättömyydestä. Tutkimusaihe on myös kiihkoton. En ole valinnut kohteekseni intohimoista selvitystä vaativaa, poikkeuksellisen kiinnostavaa aihepiiriä. Sanoisin, että päinvastoin: halusin tutkia uutta ja outoa. Naurunkaan syytä en ole aiemmin tullut ajatelleeksi. Myös Kunnaksen kirjoja aloin harvakseltaan vilkuilemaan vasta lukioiässä, joten tämä tutkimus ei ole seuraus pitkäaikaisesta harrastuneisuudesta.

Näin siis aihevalinnan osalta. Mutta miten osoitan ennakkoluulojen ohjaamattomuuden valitsemieni tutkimuksen menetelmien osalta? Alasuutarin peräänkuuluttamat ”eksplisiittinen metodi” ja ”selkeiden sääntöjen määrittely” on siis tuotava tässä raportissa julki.

Ahosen (1994, 149 - 150) vaatimukset hyvälle laadullisen tutkimuksen raportille ovat ongelmakeskeinen ja ajatuksellisesti yhtenäinen esitys. Sellainen, jossa kerrotaan ongelmien rakentuminen teoreettisille lähtökohdille, mikä taas vaikuttaa aineiston hankintaan ja tulkintaa. Ahosen tapaan Alasuutari (1993) korostaa raportin kerronnallista puolta. Sitä miten tutkija salapoliisiromaanimaisesti kertoo tarkan salaamattomasti tutkimuksen vaiheista. Tällaiseen ’työselostemaiseen’, tutkimuksen eri vaiheita kuvailevaan kerrontaan minäkin raportissani pyrin. Kerronnan sisältä ainakin toivon mukaan paljastuvien yleisten periaatteiden lisäksi on syytä eritellä menetelmiä lyhyesti tarkemminkin.

5.2 Fenomenografia laadullisen tutkimuksen suuntauksena

Alasuutari (1993, 193 -194) on maininnut laadullisen kulttuurintutkimuksen yhdeksi perusideaksi itsestäänselvyyksien problematisoimisen ja toisaalta halukkuuden tutkia yleisesti tiedettyjä, mutta huonosti tiedostettuja asioita. Tämän tutkimuksen kiinnostus on vahvasti kohdistunut ihmisen nauruun ja huvittumiseen, jotka oletettavasti ovat juuri jotakin tavallista ja näkyvää, mutta vähemmän tiedostettua. Ilmiötä lähestytään tutkimukseen valittujen yksittäisten ihmisten kokemusten kautta. Virikemateriaalin tarkastelun ohella. Siksi tutkimustyyppi sivuaa fenomenologisen psykologian tutkimusperinnettä. (ks. esim. Perttula 1995, Varto 1992 ja Häkkinen 1996.) Koska tutkijan aikomus on painottaa tarkastelua kuvailevuuteen, ei niinkään psykologialle tutumpaan ymmärtämiseen, saati tapahtumien selittämiseen, on tutkimussuuntaus lähinnä fenomenografinen.

Etymologinen määrittely kertoo pelkistetysti fenomenografian olevan jonkin ilmiön kuvaamista (Ahonen 1994, 117 ja Häkkinen 1996, 14). Tarkemmin on kyse pyrkimyksestä saada selvyyttä ihmisen subjektiivisesta elämämaailmasta. Siitä, miten laadullisesti eri tavoilla maailman voi käsittää. Niin tärkeimpänä tutkimuskohteena onkin *käsitys* jostakin. Käsitystä taas on pidetty kokemusten myötä välittyneenä kuvana jostakin ilmiöstä. Kokijan tapana selittää ilmiötä. (Ahonen 1994, 116 - 117 ja Häkkinen 1996, 23 -24 ; ks. myös Perttula 1995.) Vaikka käsitys näyttäisikin saavan tärkeimmän sijan fenomenografian tutkimuskohteena, ei kovin kaukana siitä lie fenomenologiassa käytettävä *kokemuskaan*. Ihmisen yksilöllisyyden tavoittamisen päämäärä nimittäin näyttäisi Perttulan (1995, 181) mukaan olevan myös fenomenologisen psykologian tutkimuksella: "Fenomenologisen psykologian näkökulmasta juuri pyrkimys deskriptiivisyyteen ilmentää tutkimustyölle mielekästä tavoitetta kuvata todellisuutta ilman tutkijan totunnaista, usein urautunutta tapaa mieltää se. Fenomenologisen psykologian todellisuus, sen tutkimuskohde, on toisen ihmisen kokemus." Toisaalla hän korostaa, että fenomenologiassa pyritään välttämään kaikkea sellaista

teoretisointia, joka etäännyttää tutkijan tutkittavan välittömästä kokemuksesta (Perttula 1995, 9.) Vaikka saatankin samalla paljastaa noviisimaisuuteni ja tietämättömyyteni fenomenologian eri suuntauksista, käytän tässä raportissa käsitteitä *käsitys* ja *kokemus* samassa merkityksessä. Niin yhdenmukaisiksi niiden merkityssisällön olen tavallani ymmärtänyt. Käytettävistä käsitteistä riippumatta pidän kuitenkin tärkeimpänä tutkittavien ajattelun vihjeiden tavoittamista. Tai ainakin siihen pyrkimistä.

5.3 Aineistolähtöisyyden ideaa - löyhä teoreettisuus ja hypoteettisuus

Tutkittavien yksilöllisen kokemuksen, käsityksen tai ajattelun tavoittamisessa on avainasemassa havaintojen yksilöllisyyden vaaliminen ja niiden ehdoilla eteneminen. Tähän periaatteeseen istuvat huonosti etukäteisoletukset kokemusten laadusta tai päämäärä testata tutkimuksen alkuvaiheessa asetettujen hypoteesien paikkansapitävyyttä. Kumpikaan niistä ei ole tarkoituksena tässäkään tutkimuksessa. Pikemminkin tarkoituksena on edetä osapuilleen seuraavanlaisia tutkimusperiaatteita seuraten.

Alasuutari (1993) selvittää laadullisen tutkimuksen hypoteesien luonnetta kutsumalla niitä tutkimuksen edetessä eteen tuleviksi mielekkäiksi kysymyksiksi. Hän mainitsee, miten tutkimuksen alkuvaiheessa on syytä ensin perehtyä aineistoon avoimin silmin: tehdä havaintoja tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman monesta näkökulmasta. Siksi tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen on syytä olla löyhä ja tarpeen mukaan muuttuva. Samoin tutkimuksen tematiikka tulee muotoilla vain yleisen tason kysymyksinä. (Alasuutari 1993, 228 - 229. ; ks myös Eskola & Suoranta 1998, 19.)

Aineistolähtöinen eteneminen on yhteydessä tutkimuksen tavoitteeseen kohdata subjektiivinen ihmiskokemus pikemmin kuin selitykset jonkin teorian vahvistamiseksi. Fenomenografisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole ositella ihmisen ajattelua tai toimintaa. Ei myöskään etsiä kausaalisia syy-yhteyksiä tai selityksiä kokemuksille. Niitä kiinnostavampaa on tutkittavien merkitysten laadullinen erilaisuus ja pyrkimys näiden merkitysten ymmärrettäväksi

tekemiseen. (Ahonen, 1994 122 - 127 ja Perttula 1995, 101.) Varto valaisee edelleen tätä fenomenologisen tutkimisen aatemaailmaa korostamalla "ennakkoluulottoman havainnoimisen" tärkeyttä jotta ilmiö näyttäytyisi tutkijalleen "sellaisena kuin se on, kaikessa alkuperäisessä rikkaudessaan ja moninkertaisuudessaan, ilman teoreettista ohentamista" (Varto 1992, 86). Tätä kielikuvallisella ilmaisulla kuvailemaansa tutkimustapaa Varto kutsuu "oivaltavaksi havainnoimiseksi", joka sallii tarkasteltavan ilmiön ilmetä sellaisena kuin se on. Vastakkaisena tutkimustapana sille hän pitää edellistä rajaavampaa otetta, jolloin tutkija "pakottaa ilmiön esille" haluamallaan tavalla, esimerkiksi testein, kokein tai luokituksin ja rajoittaa siten ilmiön vapautta ilmetä mahdollisimman monipuolisena (Varto 1992, 87-88). En tiedä, tarkoittaako Varto rajoittavilla luokituksillaan aineiston tulkintaan liittyviä havaintojen yhteistarkasteluja, esimerkiksi typologisoimista. Vaikka kirjoittaja työssään muutoin pyrkiikin Varton peräänkuuluttamaan oivaltavaan havainnoimiseen ja kokemuksen yksilöllisyyden vaalimiseen, arvelen kuitenkin, että tulkintavaiheessa havaintojen yhteiskäsittely, toisin sanoen jonkinlainen luokittelu tulee varmasti ajankohtaiseksi. Silloinkin se on kuitenkin tarkoitus tehdä taiten ja havaintojen alkuperäisyyttä kunnioittaen.

Kun tutkija tietoisesti antautuu aineiston otteeseen, eikä päinvastoin, kuvastaa se samalla tutkimuksen teoreettista suuntaa ja sen vahvuutta. Silloin ei tutkittavan ilmiön aineistosta tehdä ennakkoluokitteluja aiempiin alan teorioihin nojaten tai testata oletuksia. Ahonen kirjoittaa aineistolähtöisen tutkimisen luovan omaa teoriaansa. Sen perustana on tutkijan avoin vuorovaikutus aineistonsa kanssa, mikä samalla suuntaa tutkijan tulkintaa aineistosta, sekä dialogi muiden teorioiden kanssa (Ahonen 1994, 123.) Kirjoittaja sanoisi, että Ahosen esityksessä aiempien teorioiden osa on olla tutkijan keskustelukumppanina, ei herrana. Teorian muodostuksesta laadullisen tutkimuksen maalina kirjoittaa Vartokin (1992). Määrällisten tutkimusmenetelmien etukäteishypoteeseihin pohjautuvat teorianmuodostukset hän nimeää soveltumattomiksi laadullisen tutkimisen kohdalla. Varto vetoaa laadullisen tutkimuksen dynaamisuuteen, oletusten ja

lähtökohtien uudelleenarviointiin tutkimuksen edetessä. Siksi laadullisen tutkimuksen tuottaman teorian ei ole tarkoitus olla muodoltaan *laki*, vaan ehkäpä *teesi*, *maksiimi*, *ohje*, tai vaikka *kuvaus* tutkimuskohteesta tematisoiduista laaduista. (Varto 1992, 101-102.) Minut havahdutti myönteisesti erityisesti *kuvaus* edellisestä luettelosta. Tässä vaiheessa tutkimusta, ennen intensiivisempää paneutumista tutkimusaineistoon aion keskittyä nimenomaan kuvailevuuteen aineiston käsittelyssä. Varovaisempi aion olla tulkitsemisen ja ymmärrettäväksi tekemisen suhteen, vaikka ne fenomenografisen tutkimussuuntauksen tunnusmerkkejä ovatkin. Ja siltikin, vaikkei pelkkä kuvailu ilman tulkintaa kaikkien metodikirjoittajien mukaan edes täytä tutkimuksen vaatimuksia, vaan on pikemminkin pelkkä selvitys. (ks. Alasuutari 1993, 60.) Varovaisella tulkinnalla ja reippaalla kuvauksella mahdollistan kuitenkin sen, että itseni lisäksi kullakin lukijalla on mahdollisuus ymmärtää tutkittava ilmiö tavallaan. Näin ainakin toivon, vaikka tulevaisuus vasta asian näyttääkin. Ja jos aikomukseni muuttuukin tulkintaa suosivammaksi, koen sen vain aineistolähtöisesti orientoituneen tutkijan dynaamisen prosessin asiaankuuluvana muutoksena. Nyt on nyt, eikä tulevasta voi vielä tietää.

Laadullinen ja aineistolähtöisyyden ideaa toteuttava tutkimus voi vaikuttaa villiltä ja päämäärättömältä hapuilulta, jossa tutkija poukkoilee harkitsemattomasti muuttuvan mielensä mukaan. Ainakin vannoutuneen teorialähtöisen tutkijan mielestä. Siksi onkin tarpeen huomauttaa niin ajattelevalle: kas erehdythän. Huomautukselle on vähintäänkin kaksi syytä: Laadullisella tutkimuksella on päämäärä. Ja lisäksi tutkija tuo sen päämäärän ilmi jo varhaisessa vaiheessa, jolloin siihen pyrkiminen ohjaa koko tutkimusta. Varto (1992) tähdentää, miten tutkijan työn suunnannäyttäjänä on hänen tutkimuskohteeseen kohdistamansa tutkimuksellinen mielenkiinto - jokapäiväistä uteliasta kiinnostusta voimakkaampi "intressi". Intressillä tutkija ilmaisee asennoitumistapansa tutkimukseen, sen aiheeseen, kohteeseen ja metodologiaan. (Varto 1992, 27-28.) Intressi kuuluu läheisesti tutkimuskohteen ontologiseen erittelyyn, jossa tutkija selvittää johtoajatustaan tai

näkökulmaansa - millaisena hän kohdettaan tutkii. Näin tehdessään tutkija tematisoi tutkimuskohdettaan ja tekee tiettäväksi sen esiymmärryksen, mikä hänellä kohteestaan on. On tärkeää, että tutkija pitää tematisointinsa esillä koko tutkimuksen ajan, jolloin voidaan varmistua tutkimusintressin ja esitulkinnan kohdistumisesta todella juuri siihen, mikä on oletettuna tutkimuskohteena. (Varto 1992, 31 ja 51-53.) Varton, mutta myös Perttulan (1995, 73) kuvaamaa aineistolähtöisyyden ja tutkimuskohteen selkeän erittelyn yhdistelmää kutsuisin 'intuitiivisen intentionaaliseksi' tutkimusotteeksi. Otteeksi, jossa tiedetään mitä tutkitaan vaikka annetaankin kohteen ilmetä rikkaan monipuolisesti ilman turhia luuloja.

Vaikka tämän tutkimuksen intressi ja kohteen tematisointi on saattanut jossakin määrin pilkistää jo rivien välistä, tuon ne tässä vielä selkokielellä lyhyesti esille. Tutkimuksen mielenkiinto on Mauri Kunnaksen eläinkuvakirjojen hauskana kokemisessa. Koehenkilöiden haastattelujen, kirjojen tarkastelun, ja kirjailijan itsensä haastattelun yhteistarkastelulla on tarkoitus lähinnä kuvata hauskuuden aiheuttaneita kirjan kohtia ja lasten kokemuksia niistä. Vain sivujuonteena on halukkuus eritellä syitä hauskuuden yksilölliselle kokemiselle, halukkuus vastata kysymykseen: miksi naurattaa? Tutkijan esiymmärryksen johtotähtenä, ja samalla tutkimuksen lähtökohtana on ollut alusta saakka käsitys, että Kunnaksen kirjat todella hauskuuttavat lukijaansa. Haastattelut ja niiden litterointi on osoittanut, että oletus on ollut ainakin haastateltujen osalta oikea. Lisäksi tutkija olettaa, että kirjoissa huvittavat monet eri asiat. Näiden lyhyiden ja yksinkertaisten esitulkintojen varassa tutkimus etenee.

5.4 Haastattelujen suunnittelu ja koehenkilövalinnat

Päätös koehenkilöiden valinnasta ja näytteen laadusta oli alussa aikamoista hapuilua. Tutkimuksen hakiessa vielä suuntaansa oli ensiaikomuksena saada laadulliselle tutkimukselle hyvin epätyypilliseen tapaan mahdollisimman moniulotteinen ja kovin muuttujatäyteinen näyte - tai suoranainen otos.

Aikomuksena oli saada luettaviksi neljälle koululaiselle kaksi eri kirjaa, joista kumpikin sekä tytölle että pojalle. Toivomus oli vieläpä, että molemmat kirjat lukisi sekä etevä että vähemmän etevä lukija. Mielihalun taustalla oli ajatus saada tutkimuksessa vertailevaa tarkastelua hauskuuden kokemisessa niin sukupuolten, kuin eritasoisten lukijoidenkin välille. Ja kahden tutkimuskirjan valinnalla oli tarkoitus saada aineistosta jollakin tapaa yleistettävämpikin. Antoisista päämääristään huolimatta edellinen lähtökohta olisi ollut laadulliselle, kokemuksia kuvaavalle ja suppealla näytteellä toteutettavalle tutkimukselle jokseenkin mieletön. Tutkijakin ehti sen jotenkin huomata ennen koululle marssimistaan ja siksi näytteenvalinnassa noudatettiin aivan toisenlaista periaatetta.

Ensivierailu Jyväskylän laitakaupungilla sijaitsevan ala-asteen opettajienhuoneeseen paljasti koulussa olevan kaksi yhteistyöhaluista kolmannenluokan opettajaa, joista toinen oli rahtusen enemmän halukas kuin toinen. Niinpä tutkija pääsi esittämään asiansa välittömästi itse hänen luokkansa oppilaille. Vieras esittäytyi 'kirjallisuuden tutkijaksi' ja sanoi kaipaavansa mielipiteitä Mauri Kunnaksen eräästä kirjasta. Kirjan nimeä, eikä tutkimuksen lähempiä tarkoituspäriä mainittu oppilaille tuolloin - viimeksi mainittua ei myöhemminkään. Halukkaiden käsiä nousi kahdeksan, mitä jäätin luokanopettajan kanssa tuumaamaan välitunnin ajaksi. Aluksi yritin udella opettajalta hiukan tietoja viitanneista oppilaista, mutta totesin sen saman tien turhaksi ja päädyin oppilasvalinnassa satunnaisuuteen. Opettaja oli kirjoittanut kaikkien halukkaiden nimet allekkain paperille, josta minä valintani tein ottamalla sen käteeni ja pyytämällä opettajan sanomaan numeron ensin yhdestä kahdeksaan, sitten yhdestä seitsemään ja lopuksi yhdestä kuuteen: Tuskin opettaja arvasi mistä on kyse, mutten silti paljastanut, valitsenko koehenkilön listasta numeron mukaisesti ylhäältä vai alhaalta lukien. Valitsin alhaalta, ja kas, näytteeseen saatiin kaksi tyttöä ja yksi poika.

Kolme oppilasta olin päättänyt jo aiemmin näytekokoksi, koska otosajattelu ja halu aineiston yleistettävään kattavuuteen oli jo väistynyt yksilöllisen merkitystarkastelun tieltä. (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 58-59 ja Eskola &

Suoranta 1998, 61.) Vaakakupissa painoivat myös tutkimuskirjojen saanti ja aineiston käsittelyn työmäärä.

Olin tyytyväinen, että näytteeseen saatiin tyttöjen lisäksi poikakin. Vaikkei asialla tutkimuksellista mielenkiintoa olisikaan, se on jo monipuolistanut tutkijan haastattelukokemuksia. Siinä asian etu. Sukupuolikysymyksen lisäksi muukin orastanut muuttuja-ajattelu oli jo jätetty taakse koehenkilöiden valintavaiheessa, eikä tutkimuksessa pyritäkään minkäänlaiseen vertailuun. Jos aineiston tutkailu ja pohdinta tuo tullessaan jotakin koehenkilöiden sosiaaliseen kompetenssiin ja tutkimusaiheeseen yhteisesti liittyvää, asiasta mainittakoon tulkiten. Ei kuitenkaan sukupuolia tai lukuharrastuneisuutta vertailevassa yleistävässä tarkoituksessa.

‘Suuren urheilukirjan’ saivat syyslomaviikolleen luettavaksi seuraavat kolme kolmannen luokan 9 -10 - vuotiasta oppilasta. Esittelyt on laadittu haastattelussa henkilöiltä itseltään saatujen tietojen pohjalta.

1 Jani:

Lukenut aiemminkin Kunnaksen kirjoja, ei kuitenkaan ‘Suurta urheilukirjaa’. Kotona perheessä heillä on ‘Apua, merirosvoja!’ ja ‘Yökirja’. Muutoin ei harrasta lukemista oikeastaan yhtään, vaan ulkona leikkimistä. *“Suuri urheilukirja oli musta hyvää, koska mä tykkään urheilusta.”*, Jani sanoi. Haastattelussa hän vaikutti hyvin innokkaalta ja puheliaalta.

2 Krista:

Hänkin on lukenut Kunnaksen kirjoja aiemmin, kuten paljon muutakin. Ei kuitenkaan ‘Suurta urheilukirjaa’. Mainitsee lukemisen suosikkiharrastukseksi. Kertoi lukevansa mielellään fantasiakirjoja. Viimeisimpänä ennen haastattelua Tolkienin Tarun sormusten herrasta. Haastattelussa Krista vastaili hyvin niukkasanaisesti ikkunasta ulos vilkuillen. Usein: *“En tiedä”*, tai *“Se vaan on niin hyvää”*. Vaikutti rauhattomalta ja vilkkaalta. Yhtä vaitonaisesti hän piti kirjaesittelyn

luokassakin haastattelua edeltävänä päivänä. ‘Suuri urheilukirja’ oli hänestä yhtä hyvä kuin muutkin Kunnaksen kirjat.

3 Kerttu:

Myös lukenut Kunnaksen kirjoja. Ei kuitenkaan haastattelun kohdetta. Kerttu lukee vapaa-ajallaan paljon etupäässä hevoskirjoja ja muita eläinkirjoja sekä kotiin tulevaa Villivarsa -lehteä. Kertusta Kunnaksen kirjat ovat lyhydestään huolimatta hyviä, koska: *“Niissä on kaikkee tapahtumaa. Sillee, että ei oo pelkkää tylsää.”* Lisäksi kuvat ovat niissä tekstiä parempia, *“...vaikka tekstiähän sitä luetaan.”* Haastattelussa hän vastaili hyvin selkeästi ja eritellysti. Varttuneen oloisesti hän näytti pohtivan kysymyksiä ja käsityksiään. Oli vapautunut ja luonteva.

5.5 Oppilashaastattelut

Taskukokoisella sanelunauhurilla nauhoitetut oppilashaastattelut suoritettiin erinomaisissa olosuhteissa koulun kerhuhuoneessa. Kellarissa sijainneessa hiljaisessa huoneessa olivat läsnä vain haastateltava, haastattelija, molemmilla käytössään ‘Suuri urheilukirja’ ja nauhuri muuten tyhjällä pöydällä. Visuaalisesti ympäristö oli seesteinen.

Haastattelujen aluksi kultakin lapselta kysyttiin osin taustatietoina, osin tutustuttavana aloituksena heidän harrastuksistaan. Lukemiseen liittyen ja muutenkin. Edelleen yleisluontoisesti kyseltiin aiempaa perehtyneisyyttä Kunnaksen kirjoihin ja mielipidettä niistä. Pyydettiinpä oppilaita vertaamaan Suurta urheilukirjaa omasanaisesti muihinkin tuttuihin Kunnaksen kuvakirjoihin.

Ensimmäisenä tutkimusteemojen mukaisena avauskysymyksenä haastateltavia pyydettiin muistelemaan esillä olleeseen kirjaan katsomatta, oliko jokin hauska kohta jäänyt mieleen. Kun lapsista jokainen pystyi sujuvasti muistamaan sellaisen, pyydettiin heitä kuvailemaan tapahtumaa muistinvaraisesti; mitä siinä tapahtui? Tämän jälkeen yhteistutustuminen

kirjaan aloitettiin tuolta nimenomaiselta aukeamalta tutkailemalla yhdessä mieleen muistunutta kohtaa. Jatkona kysyttiin muuta lukiessa hauskalta tuntunutta aukeamaa tai kuvaa, josta tarkastelua jatkettiin kunhan oikea aukeama oli käännetty esille. Näiden ensilukuisten muistojen jälkeen alettiin kirjaa selailla rauhalliseen tahtiin yhdessä. Annoin ohjeeksi mainita heti, kun hauska kohta ilmenee. Jos näytti siltä, että haastateltava pitää kiirettä selailussaan, pysäytin selailun kysymällä, löytyykö nimenomaan esillä olevalta aukeamalta mitään huvittavaa. Kun hauska kohta kysymällä tai kysymättä ilmaantui, kysyin usein, mitä kuvassa tapahtuu. Yhtä usein jatkokysymyksenä oli, mikä haastateltavaa siinä nauratti. Varsinkin aluksi tuskastuttavan tavallinen vastaus oli: *“En mä tiedä. Se vaan on hauska.”* Myöhemmin pyysin haastateltavaa katsomaan kuvaa tarkasti ja erittelemään, oliko hauskuus peräisin ilmeestä, asennosta, tekstistä, teosta vai mistä. Jos hauskuus kohdistettiin johonkin mainittuun elementtiin, jatkoin edelleen lisäkysymyksellä esimerkiksi ilmeen hauskuutta koskien. Toisinaan utelu tuottikin eriteltyjä vastauksia.

Kirjan selailu oli pääosin summittaista ja haastateltavan mielen ohjaamaa. Niin toimimalla ehdittiin oppitunnin pituisen haastattelun aikana kunkin haastateltavan kanssa käydä läpi lähes kaikki kirjan aukeamat. Täysin summittaista selailu ei ollut, koska haastattelijaa ohjasi ainakin kaksi intenttiota. Ensimmäinen haastattelijalla piti huolen siitä, että ensimmäisen haastateltavan hyvin hauskoina pitämät aukeamat saivat huomion myös seuraavilta haastateltavilta. Missään vaiheessa haastatteluja en toki paljastanut haastateltaville, mistä toiset olivat pitäneet. Käytännössä asia hoitui niin, että ‘hauskuudesta tutun’ aukeaman kohdalla kehotin uteliasta selailijaa pysähtymään hetkeksi katselemaan sitä erityisellä hartaudella. Mielestäni onnistuin ohjailuissa vaalimaan haastateltavien yksilöllisyyttä hyvin. Edellistä haastateltavaa huvittaneen aukeaman kohdalla en nimittäin vaatinut huomion kiinnittämistä juuri siihen tiettyyn hauskaan kohtaan tai kuvaan. Pikemminkin ohjailuni pontimena oli uteliaisuus havaita, sattuivatko lapsia huvittamaan samat asiat. Valitsisivatko he luonnostaan saman kuvan aukeaman monien kuvien

joukosta? Jos eivät, niin tyydyin toteamaan tilanteen hiljaa mielessäni. Toinen tiedostettu ja tavoitteellinen teema oli kysyä haastateltavien mielipidettä kirjan henkilöiden lajiedustuksesta. Sopivan kohdan tullen kysyin, ajattelevatko lapset kirjan hahmojen olevan eläimiä vai ihmisiä. Lisäkysymyksenä pyysin kertomaan, ovatko jotkut hahmoista haastateltavan mielestä enemmän ihmisiä, tai enemmän eläimiä kuin toiset. Tämä kysymysteema nousi enemmän esille tutkimuksen taustateoreettisesta kirjallisuudesta kuin haastattelijan henkilökohtaisesta uteliaisuudesta: melkoinen yksimielisyysuhan tuntuisi olevan siitä, että komiikka rajoittuu luontokappaleissa ihmislajin seikkailuihin ja yhteiselämään (ks. sivu 14). Tähän teemaan palattiin kaikkien kanssa vielä haastattelun lopuksi, jolloin pyysin haastateltavia osoittamaan kirjan kansikuvasta eläiminä ja ihmisinä pitämänsä hahmot. Kaikille kolmelle haastattelulle yhteisenä piirteenä kysyin haastateltavilta myös heidän tavastaan lukea kirjaa. Kysyin, lukivatko he 'Suuren urheilukirjan' kotonaan vain runsasta kuvitusta seuraten, vai paneutuivatko he teksteihin yhtä lailla?

5.6 Piirtävän kirjailijan haastattelu

Jos oppilaiden haastattelutilannetta leimasikin melko muuttumaton, kirjan tarkasteluun keskittynyt eteneminen ja oppilaiden suppeat, joskin selkeästi tiettyyn kohteeseen kohdistuneet vastaukset, niin kirjailijahaastattelu tuotti sitäkin monipuolisemman aineiston. Samalla haastattelutilanne muistutti selvästi enemmän fenomenografisen tutkimuksen vuorovaikutuksellista keskustelua. Lasten kirjahaastattelu saattoi tuosta muistuttaa suoranaista kuulustelua, mutta Kunnaksen haastattelussa haastattelija tunsi suulaudestaan huolimatta olevan tilanteessa ottavana osapuolena, kuuntelijana. (ks. Alasuutari 1993, 111-113 ja Hirsjärvi & Hurme 2000, 103.)

Noin 80 minuuttia kestäneen haastattelun rungoksi olin etukäteen laatinut ohjaavaa aihelistaa. Kuningasajatuksena oli aloittaa haastattelu kysymällä ensin kirjailijan itsensä hauskuusmieltymyksistä ennen siirtymistä hänen tuotantoaan koskeviin kysymyksiin. Kuten haastattelussakin totesin, perusteena oli oletus

siitä, että kirjailijan 'huumorintaju' välittyy jollakin lailla myös hänen tuotoksiinsa. Kuningasajatuksen toteuttaminen tuottikin keskustelun alkajaisiksi melkoisen kattavan luotauksen kirjailija-piirtäjän mieltymyksiin niin TV-, elokuva-, radio kuin sarjakuvaviihdeestään. Mittavaa viihdekulttuurin tarkastelua monipuolistettiin kysymällä mahdollista hauskuuden kokemista yksityisten ihmisten käyttäytymisessä. Kunnaksen kirjahahmojen inhimillisen ilmeikkyyden vuoksi olin halukas kuulemaan, seuraako hän kanssaihminen edesottamuksia ja ulkomuotoja ammatillisessa mielessä tai muuten vaan poikkeuksellisen kiinnostuneesti. Ei kuulemma alkuunkaan, mikä käänsi haastattelijan hienoisen ennakkoluulon nurinniskoin.

Jonkinlaisena siltana haastateltavan yleisempien viihdekokemusten ja hänen tutkimusta koskevien kirjojensa välillä toimi kirjailijan mieltymysten vertaaminen Kunnaksen populaarikulttuurisarjakuva Nyrok [!] Cityyn. (ks. Kunnas 2000.) Tutkija otti asian esille tunnistettuaan Kunnaksen kuvailemasta suosikkiviihdeestä mielestään Nyrokillekin tuttuja vivahteita. Mainittua sarjakuvaa sai lukea nuorisolehdistä vuosina 1975 - 1986. Sen kantavana aiheena oli kuvata populaarikulttuurista nuorisolämää hieman leikkisessä sävyssä. Ivamukaelmia nähtiin lehtien palstoilla sarjakuvamuodossa niin suosituista Rock -yhtyeistä, kuin tunnetuista elokuvistakin. Luontevana jatkona keskustelulle haastattelija uteli haastateltavan kokemia eroja Nyrok - sarjakuvan ja lasten eläinkirjojen tekemisessä. Kunnas kuvaili tuotantonsa tyyliuuntia ja kausia, kuten ammattiaan yleisemminkin hyvin vuolaasti. Haastattelija säesti taiteilijan reflektointia kysymällä esimerkiksi, onko Nyrokin huvittavista elementeistä siirtynyt jotakin lastenkirjojen puolelle.

Tämä esimerkkikysymys oli ehkä harkitsematon, tai ainakin kovin vaikea yksiselitteiselle vastaukselle. Kunnas nimittäin korosti, ettei hän oikein osaa tarkastella tuotoksiaan erillisinä. Sen hän kyllä paljasti, että lapsille pitää tehdä kiltimpää materiaalia, vaikka muutoin kertoikin piirtävänsä vähäisen harkinnan ja suunnittelun varassa. Hän mainitsi moneen otteeseen toteuttavansa ammattiaan hyvin pitkälti intuitiivisesti niin, että alitajunta on hänen tärkein voimavaransa aiheiden ideoinnissa ja ideoiden näkyväksi

tekemisessä. Näin ollen Kunnas ei pitänyt tuotostensa huvittavuuttakaan erityisen harkittuna. *“Se on tyylikysymys.”*, hän sanoi yhteenvetona.

Tekemisen harkinnasta ja sen suunnittelusta tulikin haastattelun toteutuksen kurkihirren kaltainen kannatteleva ja jykevä ponsi. Se tuli esille muun muassa Herra Hakkaraisen olemukseen liittyvässä kysymyksessä. Olin näet havainnut haastattelua edeltäneessä lähdeaineistoon perehtymisessä Herra Hakkaraisen olevan useammankin komiikan teorian ruumiillistuma. Hänen käyttäytymisensä kahtalaisuudesta ja arvaamattomuudesta näytti paistavan sekä inkongruentti komiikka että, joko erillisenä tai edelliseen kuuluvana, myös säännönrikkomisen komiikka. Siksi kysyin kirjailijalta, onko hän tehnyt Herra Hakkaraisesta tietoisesti ‘vastakohtaisuuksien miehen’. Tähänkin tekemisen suunnitelmallisuutta koskevaan kysymykseen sain muuten kielteisen vastauksen. Ainakin sen suuntaisen.

Tutkimuksen kannalta keskeisimpään, Suureen urheilukirjaan, päästiin haastattelussa vasta hyvän tovin jälkeen. Hirsjärven ja Hurmeenkin (2000) mainitsemaa haastattelukysymysten suppilotekniikkaa käyttäen esitettiin aluksi yleisluontoinen kysymys siitä, millainen prosessi, tai vaihe, Suuren urheilukirjan tekeminen Kunnaksen työhistoriassa oli. Samalla tuli kysytyksi myös haastateltavan mielipidettä valmistuneesta kirjastaan.

Erikseen kysyttiin, oliko Helsingissä kirjan valmistumisvuotena pidetyillä yleisurheilun maailmanmestaruuskilpailuilla innoittajan osaa kirjan aihevalinnassa. Ei kuulemma ollut, vaan pikemminkin haluna oli tehdä luettelomaisen esittelevä kirja jostakin aiheesta. Ja urheilu kiinnosti Kunnasta myös siksi, koska hän piti ja pitää edelleen sitä hyvin niukasti esille tuotuna lastenkirjojen aihepiirinä. Haastateltava otti ohjailematta tässä vaiheessa esille mainitun kirjan eläinhahmot, ja niihin liittyvän piirtämistekniikan. Näin haastattelu jatkui keskusteluna kirjahahmojen vuosien mittaan kokemista muutoksista. Tutkija totesi kirjojen eläimien lajiedustuksen monipuolistuneen heti Urheilukirjan jälkeen, jolloin Kunnas kertoi joistakin muutokseen johtaneista syistä.

Varsin kiintoisaan aiheeseen ajauduttiin, kun Kunnakselta kysyttiin tämän taipumusta kuvata Suuren urheilukirjan aukeamilla tyylieltyjen mallisuoritusten lisäksi kosolti 'mönkään menneitä' urheilusuorituksia. Tämä 'mönkään meneminen' näyttäisi leimaavan laajemminkin Kunnaksen tuotantoa. Hän arveli saaneensa vaikutteita mainittuun tavaramerkkiinsä Richard Scaryn lasten kuvakirjoista ja mainitsi näin samalla omien sanojensa mukaan luultavasti ainoan ammatillisen esikuvansa. Jonkinlaisena vastakohtaan epäonnistumisille tuovat siis hyvin tyylikästä suoritusta kuvaavat piirrookset. Niihin liittyen kysyin, miten tietoisesti haastateltava oli piirtänyt taitavat urheilijat karikatyyrisiksi, liioitteleviksi pilapiirroksiksi, joina minä monia kirjan piirroksia pidän.

Haastattelun loppupuolen keskusteluaiheena oli Herra Hakkarainen. Mainittu kirjahahmo oli osoittautunut oppilashaastatteluissa lasten suorikkihenkilöksi, minkä kerroin Kunnaksellekin. Sanoin ihmetelleeni kaikkien kolmen lapsen yksimielisyyttä, jolloin Kunnas aloitti melko pitkän ja pohdiskelevan mietinnön Herra Hakkaraisen menneisyydestä, nykyisyydestä ja ennen kaikkea tulevaisuudesta. Hän muun muassa totesi Hakkaraisen olevan pidetty ja potentiaalinen hahmo, jonka jatkovaiheet hieman askarruttavat. Kunnas ei näet ole aivan tyytyväinen Herra Hakkaraisen käyttäytymisen nykyiseen ennalta-arvattavuuteen.

5.7 Onnistuminen ja epäonnistuminen haastattelujen toteutuksessa

Haastateltavien välittömän ja mahdollisimman aidon kokemuksen esille saamiseksi temahaastattelukysymysten tulee paitsi myötäillä haastateltavan vastauksia myös suunnata vastausta oman kokemuksen kuvailuun itsetiedostuksen tai selittävien ja yleismaailmallisten mielipiteiden sijaan. (ks. esim. Perttula 1994, 64-66.) Tämän tutkimuksen luotettavuuden kannalta melko tärkeän tehtävän katson onnistuneen omissa haastatteluissa ainakin yhdeltä osin. Sekä lasten että piirtäjän haastattelussa esitin kysymykset poikkeuksesta 'Sinä'-muodossa, millä sainkin haastateltavat kertomaan ensikädessä itsestään.

Oppilailta saadut vastaukset varsinkin tulivat nauhalle epäilemättä hyvin omakohtaisina. Asia onnistui mahdollisesti siitäkin syystä, että kirjajohtoisissa oppilashaastatteluissa haastateltavat luultavasti saivat äänensä kuuluville, koska esitetyt kysymykset olivat lyhyen yksinkertaisia ja usein toistuvia: 'Onko täällä jotakin hassua?' 'Mitä siinä tapahtuu?' 'Mikä siinä on hassua?' Tai, 'Miltä se näyttää?'

Kohtuullisen hyvin tuntui täyttävän tarkoituksensa myös piirtäjä Kunnaksen vapaamuotoisempi teemahaastattelu. Haastattelijan olemattomasta haastattelukokemuksesta huolimatta keskustelu eteni mukavasti haastateltavan ehdoilla, ja haastattelijä kykeni todella kuuntelemaan vastauksia. Varmasti tilannetta helpotti haastattelijan niukka, mutta harkittu valmistautuminen tehtäväänsä. Turhia paineita ei ollut etukäteen kasattu pitkällä ja monipuolisella teemalistalla, jonka noudattaminen olisi vienyt tarpeetonta huomiota itse haastateltavalta. Etuna oli myös, että haastateltava oli hyvin helposti lähestyttävä ja myönteinen haastattelua kohtaan. Kiireettömältäkin hän vaikutti.

Muttei niin hyvää, etteikö jotain huonoakin. Haastattelujen litterointi paljasti joitakin kyseenalaisia ja epätarkoituksenmukaisia haastattelijan repliikkejä. Tilapäinen tilanneherkkyyden herpaantuminen saattoi kostautua joidenkin tärkeiden vastauksien kuulematta jäämisenä. Haastattelijä esimerkiksi jatkoi jääräpäisesti piirtäjän edellisen vastauksen kertaamista brittihumorin päättömyyden ja järjettömyyden hauskuudesta, vaikka haastateltavalla oli täsmentävää sanottavaa myös mainitun viihdetyylin yllätyksellisyydestä. Vaikka haastattelijä tuon lisäyksen oman puheensa välistä kuulikin, hän tokaisi vain 'Juu.' ja jatkoi omaa juttuansa keskittymättä lisäykseen.

Vielä pahemmin epäonnistuin Herra Hakkaraisen huvittavuutta koskevissa kysymyksissä. Kun oli ensin yhdessä todettu, että Herra Hakkarainen on monen suosikkihahmo, ja hauska sellainen, en pyytänyt Kunnasta itseään arvioimaan Herran hauskuutta, vaan ryhdyin pitkään monologiin Hakkaraisen persoonan yllättävästä kaksinaisuudesta. Selitin laajasti, jopa tutkimuksen

taustateorioihin nojautuen, miten itse koen Herra Hakkaraisen hauskuuden. Tällöin osat haastattelussa kääntyivät, ja Mauri sai vuorostaan myötäillä näkemyksiäni. Saadessaan viimein puheenvuoron, hän vahvasti kyllä huomioitani ja totesi Hakkaraisella olevan itse asiassa kaksi persoonaa aivan Teräsmiehen tavoin. Jatkona haastateltava toi keskusteluun aivan uutta ja hyvin mielenkiintoista antia, mutta haastattelija onnistui liialla innostumisellaan vesittämään siinäkin Kunnaksen oman kokemuksen syvemmän esilletulon. Haastattelukatkkelma Hakkaraisen kaksipersonaisuuden jatkeena puhukoon puolestaan:

(Kunnas) Mutt toisaalta kyllä täs Herra Hakkaraisessa täytyy olla jotakin muutakin vielä. Jotain semmosta. Siis se tiedottomuus (painottaen) on siinä kans aika kummallinen piirre.

(Haastattelija) Sanopa muuta. Syyntakeettomuus. Ei tiedä mitä on tehnyt.

(Kunnas) Niin. (naurua)

(Haastattelija) Tää oli jotenkin olevinaan mulle kova oivallus, kun mää mietin tätä naurun olemusta. Ja sitten, oliko se joku psykoanalyytikko, joka sano, että syyntakeettomuus... Ihmisissä huvittaa se, että joku on tietämättään erilainen. Siis tietämättään vaikka käyttäytyy tapojen vastasesti. [!]

(Kunnas) Niin. Kai se täs Hakkaraises on just se.

(Haastattelija) No niin minä oon ajatellu asiaa.

Tämä tutkijanroolin totaalinen hukkaaminen kriittisessä keskustelun vaiheessa oli todennäköisesti haastattelujen karkein virhe. Jonkinlaisena puutteena voi pitää myös Kunnaksen haastattelun ajoittaista liiallista puhetta, joka ilmeni pitkinä ja koukeroisina kysymyksinä. Saattoipa yhdessä repliikissä olla kysymyksiä peräkkäinkin, mikä tosin ei kirjailijaa sanottavammin haitannut: annoin riittävästi vastausaikaa ja tarvittaessa hän pyysi toistamaan kysymyksen. Lasten haastattelussa tällainen malttamattoman haastattelijan virhe voi olla kohtalokkaampi. (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 124-125.) Minäkin kysyin yhdeltä oppilaalta tämän osoittamasta hauskaasta kuvasta 'Kerropas,

mitä siinä oikein tapahtuu.’ ja ‘Mitäs tekstissä sanotaan?’ aivan peräkkäin antamatta aikaa vastata ensimmäiseen. Kahtena erillisenä kysymyksenä olisin varmasti saanut laajemman vastauksen ja aiheuttanut vähemmän hämmennystä.

6 AINEISTON TULKINTA - SALAPOLIISIN TYÖTÄ

Alasuutari (1993) kuvailee erityisesti kulttuuriin tai historiaan liittyvää laadullista tutkimusta jonkinlaiseksi salapoliisin työksi. Projektiksi, jossa on tarkoituksena ratkaista jokin arvoitus aineistossa piilossa olevien johtolankojen tai vihjeiden avulla. Vaikka empiirisemmissä, esimerkiksi haastattelututkimuksissa arvoituksen ratkaisua tavallisimmin kutsutaankin tulkinnaksi tai johtopäätösten tekemiseksi, sopii Alasuutarin ajatus hyvin myös tämän ilmiötä kuvaavan tutkimuksen raameihin. (ks. Alasuutari 1993, 27 ja Ahonen 1994, 126.) Tämän tutkimuksen tämänhetkisinä ‘arvoituksina’, intressin mukaisina päämäärinä ovat jo mainitut kysymykset: Mitkä ja millaisia ovat Kunnaksen kirjojen hauskat kohdat ja kokemukset niistä? Tämä on tärkein kysymys. Vähemmässä määrin halutaan selvitystä, miksi ne ovat hauskoja. Kysymyksistä ensimmäinen edellyttää kuvailevaa metodia, mitä olenkin korostanut. Toisesta kysymyksestä ei ilman tulkintaa selviä. Millaisia ratkaisun vaiheita siis on luvassa?

Ahosen (1994) sanoin tulkinnan yhtenä tarkoituksena on tuoda tutkittavien kokemuksesta merkitys - sen ajatus - esille. Se on osa tulkintaa. Kun merkitykset on tunnistettu, tutkijan tehtävänä on muodostaa yhteisten merkitysten luokkia kategorisoimalla tutkimuksen päämäärään sopivia ja tärkeitä merkityksiä. Tämä on tulkintaprosessin toinen vaihe. (Ahonen 1994, 127 ; ks. myös Alasuutari 1993, 27.) Kolmantena tulkinnan vaiheena voidaan pitää johtopäätösten tekemistä muodostettujen merkityskategorioiden

sisällöstä. Päättellään, mitä teoreettisesti tai päämäärällisesti merkittävää kategorioiduissa merkityksissä on. Samalla pyritään tekemään aineistosta löytyneet merkitykset ymmärrettäviksi. (Ahonen 1994, 126 ; ks. myös Alasuutari 1993, 36 ja Häkkinen 1996, 33-34.) Jos edeltä jäi käsitys selkeästä ja kaavamaisesta suhteesta aineistohavaintojen luokittelun ja tulkinnan välillä on aihetta täsmennykseen. Ei näet ole aina selvää, onko luokittelu tulkinnan, vai tulkinta luokittelun tulosta ja mikä vaihe aineiston analyysistä on milloinkin menossa. Vaikka laadullinen analyysi koostuukin kahdesta vaiheesta; sekä havaintojen pelkistämisestä että niiden tulkitsemisesta, ne käytännössä usein nivoutuvat toisiinsa (Alasuutari 1993, 22). Holistista havaintojenkäsittelyä korostavat Eskola ja Suorantakin (1998, 145) sanomalla tulkintojen hedelmällisyyden ja osuvuuden olevan kiinni ensikädessä tutkijan tieteellisestä mielikuvituksesta, ei kaavamaisesta ja hatarien muodollisten ohjeiden noudattamisesta.

Epäilemättä tämänkin tutkimuksen tulkinnan lopullinen muoto selviää vasta tutkimuksen saadessa päätöksensä. Tai ehkä suuntaviivat tarkemmin löytyvät perehdyttäessä tiiviimmin haastatteluaineistoon. Jo tässä prosessin vaiheessa on kuitenkin ennustettavissa aineiston havaintojen tulkintaa kahdella tasolla. Sen paremmin ennusteen toteutumista vannomatta. *Ensinnäkin* 'Mikä hauskuuttaa?' - kysymystä ruodittaessa on odotettavissa havaintoja yhdistävää tulkintaa: samantyyppisiltä vaikuttavia lasten kokemusten merkityksiä, tai tutkittavien kirjojen kohtia yritetään kategorisoida havaintoja tulkiten. *Toiseksi* 'Miksi hauskuuttaa?' - kysymykseen liittyvällä tulkinnalla pyritään valaisemaan havaintojen soveltuvuutta ja soveltumattomuutta aiempiin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen viittaamalla raportin alkuosan taustateoriaan. (ks. Alasuutari 1993, 29.) Korostan, että ilolla otetaan vastaan myös mahdolliset oudot ja tuttuihin malleihin soveltumattomat havainnot.

6.1 Tulkinnan karikot ja tarkoitushakuisuuden kirot

Jokainen tutkija kai toivoo, että oma tutkimus on mahdollisimman hyvä ja relevantti. Menetelmien valinnaltaan nuhteeton, tulkinnaltaan uskottavan johdonmukainen ja muutoinkin luotettava. Mutkia voi kuitenkin olla matkassa. Esimerkiksi aineiston analyttisessä käsittelyssä ja havaintojen tulkinnassa saattaa tehdä erheen poikineen; kuka tietämättömyyttään, kuka typeryyttään, kuka hyväyttään, kuka työnään. Karikot kai on helpompi välttää, jos niitä edes osaa varoa - vaikkei sijaintia tietäisikään. Tässä mainitaan joitakin metodikirjallisuudessa esille tulleita karikoita.

Karkeasti katsoen tulkinnan luotettavuuden vaarana on ainakin kaksi kuoppaa, joihin harkitsematon tutkija voi kompastua: joko teoria vie tulkintaa, tai sitten sen tekee tutkijan oma kokemus. Taiten toteutettava vuoropuhelu havaintojen ja teorian välillä on toki asia erikseen, mutta harhaan ollaan matkalla, jos aineistosta yritetään löytää väen vängällä ja varta vasten jotakin tuttua. Ainakin tässä aineistolähtöisyyden periaatetta noudattavassa tutkimuksessa. Varto (1992) varoittaa luontaisesta taipumuksestamme tai asenteestamme ymmärtää maailmaa, toisia ihmisiä ja heidän toimiaan sen mukaan, kuinka itse olemme samoja asioita kokeneet ja ymmärtäneet. Hän painottaa, miten omaan kokemukseen pohjautuva "totalisoiva maailman haltuunotto" antaa jo arkielämässä vääristyneen kuvan toisten ihmisten tarkoituksista. Sitäkin tuhoisampaa se on tutkimuksessa, koska se on esteenä päästä ymmärtämään tutkimuskohdetta. (Varto 1992, 58 ja 66.)

Tutkimuskohdetta voi - Varton sanoin - "lukea" virheellisesti monin tavoin. Äskeinen tapa suhtautua kohteeseen ikään kuin se olisi omaa elämäämme, oman kokemuksen pitäminen tulkinnan kriteerinä, on yksi niistä. Tällaista omakohtaista tarkoitushakuisuutta voi osoittaa vaikka se, että tutkija haluaa pakottaa jonkin ennen tutkimusta keksimänsä idean tutkittavan merkitysyhteydeksi. Yhtä arveluttavaa on teorialähtöisesti orientoitunut tapa lukea kohdetta niin, että yrityksenä on löytää tutkittavasta jonkin teorian mukaista merkitysyhteyttä. Esimerkiksi selityksiä tai todisteita jollekin

ideologialle. (Varto 1992, 59-60.) Ensin mainitusta tulkinnan tarkoitushakuisesta hataruudesta tulee mieleen kuvitteellinen kouluruokailukokemusten tutkija, joka omia karvaita kouluvuositään muistellen päättää, että kouluruoan täytyy olla pahaa. Niinpä kun haastateltava koululainen kertoo ruuan olevan varauksetta hyvää, tutkija kirjoittaa, että oppilaat eivät todellisuudessa pidä kouluruuasta, vaikka tutkijaa miellyttääkseen niin sanovatkin. Toisaalta on otaksuttavaa, että kahden paleoantropologin tutkittavaksi tuotu sääriluu voi saada hyvin erityyppisiä tulkintoja alkuperästään, tai se saatetaan liittää hyvin erilaisiin ihmislajin kehitystarinoihin, riippuen siitä, antaako lausuntoa vannoutunut lajinkehityksen kannattaja vai kiihkeä kreationisti. Näin siitäkin huolimatta, että ajatuksiltaan hieman edellisiä avarampi kolmas tutkija huomaa fossiilin olevan peräisin takapihan perunamaan viereen edellisestä haudatusta koirasta.

Omat kokemukset, tiedot ja odotukset siis ovat huomioonotettavia vaikuttimia laadullisessa tutkimuksessa. Ne voivat ohjailta asiaankuulumattomasti jo aineistonhankintaa ja edelleen sen käsittelyä ja tulkintaa. Tämän tutkimuksen subjektiivisen elementin tiedostamisen ja hallitsemisen tärkeyttä tutkimuksen luotettavuuden osatekijänä peräänkuuluttavat monet kirjoittajat. (ks. Ahonen 1994 ; Varto 1992 ja Perttula 1995.) Heistä Ahonen (1994, 122 ; 124 ja 129) painottaa tutkijan vankkaa teoreettista perehtymistä tutkimusaiheeseen, jotta tämä tiedostaa lähtökohtansa sekä tutkimuksensa intersubjektiivisuuden ja tavoittaa parhaalla tavalla tutkimushenkilön tarkoittaman merkityksen. Hyvin samantyyppistä periaatetta edustaa fenomenologisen tutkimuksen peruskäsite - sulkeistaminen. Jos tarkoituksena on kohdata tutkimusaineisto sellaisena kuin se on, ilman tutkijan ennakkokäsitysten hallitsevuutta on tutkijan parasta reflektoida alituisen tutkimuskohteeseen liittämiään teoreettisia ja käsitteellisiä oletuksia ja merkitysyhteyksiä. Tämän itsetutkiskelun kautta saavutettava kyky erottaa oma kokemus vieraasta, ja tiedostettujen lähtökohtien sivuun työntäminen tutkimuksen ajaksi kuuluvat merkitysten tutkijan sulkeistamisprosessiin. (Perttula 1995, 69-71.)

6.2 Haastattelujen ja kirjojen analyysillä ymmärrystä kohti

Pelkistetysti ajatellen tekisi mieli nimetä tämän tutkimuksen tehtäväksi Mauri Kunnaksen eläinkirjojen hauskuuteen, ja erityisesti haastattelujen kohteena olleen Suuren urheilukirjan hauskuuteen perehtymisen. On kuitenkin yksioikoista pitää mitään objektiivisesti ja laajassa merkityksessä hauskana, tai rumana, tai kauniina. Jokaista kai hauskuuttaa vähän eri asiat ja niinpä tässäkin tutkimuksessa huomioidaan vankasti hauskuuden subjektiivisuus. Silti mielenkiintona on kuvata nimenomaan kirjassa esille tulleita hauskoja kohtia. Se täytyy vain tehdä kirjaan tutustuneiden oppilaiden ja kirjojen tekijän kokemusten ja käsitysten välityksellä. Siksi tutkimuksen tasavertaisina aineistoina ovat Kunnaksen Suuri urheilukirja, ja tuotanto laajemminkin, sekä haastattelulla toteutettu kokemusaineisto.

Menetelmällisesti kirjojen tarkastelua tässä tutkimuksessa voi kutsua virikeaineiston kuvailevaksi analyysiksi. Haastattelujen toteutus taas noudatteli sujuvasti puolistrukturoidun teemahaastattelun periaatteita. Haastatteluista suunniteltiin etukäteen vain tutkimustehtävien mukaiset kysymysteemat, joten haastattelut olivat keskustelumaisia ilman sanatarkasti määriteltyä kysymysrunkoa. (ks. Ahonen 1994, 138 ja Hirsjärvi & Hurme 2000.) Vaikka loppusyksystä 2001 tehdyt oppilashaastattelut ja kolmisen kuukautta myöhemmin tehty kirjailijahaastattelu periaatteeltaan samantyyllisiä olivatkin, olivat haastateltavat huomattavan erilaisia. Se suuntaa myös haastatteluaineiston tutkimuskäsittelyä. Lapset nimittäin olivat kautta linjan huomattavasti niukkasanisempia ja heidän yleisin merkityksenilmaisunsa olikin hauskan kirjankohdan osoittaminen sormella - naurunhörähdyksellä tai ilman. Tarkempi kuvan hauskuuden utelu ei useinkaan tuonut lisäselvitystä. Vaikkei lapsilta pitkiä mietelmiä kohtien hauskuudesta kuultukaan, on jo pelkkä hauskan kuvan osoittaminen rehellinen ja riittävä ilmaus, joka mahdollistaa kuvailevuuden, ja kuka ties hauskojen kohtien jonkinlaisen ryhmittelevän kategorisoinninkin. Niissä ei ehkä kuitenkaan ole eväitä tulkitsevalle päätelmien tekemiselle yhtä tuhdisti kuin kirjailija Kunnaksen

vuolaassa ja informatiivisessa, ajoittain pohdiskelevassakin haastattelussa. Johon muuten käytettiin kaksinkertaisesti aikaakin kunkin oppilaan haastatteluun verrattuna.

Oppilashaastattelujen, kirjailijan haastattelun ja virikemateriaalin analysoinnin toisiaan tukevalla yhteistarkastelulla on aikomus ensin löytää hauskat kohdat kokemuksineen. Löytymisen jälkeen ne on samoin vuorovaikutteisella aineistojen yhteispelillä vähintäänkin kuvailtavissa ja -sikäli kun aihetta ilmenee - myös tulkittavissa. Tulkinnat pyritään raportoimaan niin selvästi, että lukija voi tekstin varassa punnita itsekin niiden osuvuutta. (ks. esim. Alasuutari 1993 ja Hirsjärvi & Hurme 2000.)

7 YLEISKATSAUS OPPILAIDEN HAVAINNOISTA

Ensiponnistukset oppilaiden haastatteluaineiston jonkinlaiseksi haltuun ottamiseksi ovat osoittautuneet melko työlääksi ja piinaavaksi urakaksi. Oppilaiden hauskuushavaintojen monipuolisuus ja niiden huono istuvuus tutkimuksen taustateoreettisiin komiikan malleihin ovat antaneet tutkijalle todenteolla päänvaivaa tarkoituksenmukaisen ja edes jollakin lailla lasten havainnoille oikeutta tekevän kategorisoinnin keksimiseksi. Tässä prosessissa olen useaan otteeseen huomannut, miten helposti tutkimuksen aikana karttunut ja varttunut 'tietämys' ohjaa tekemään oppilaiden noteeraamista kirjankohdista melko yksioikoisia johtopäätöksiä: tuossa on selvää satiria ja tuon hauskuuden syynä täytyy olla kömpelyyden paljastama tekijän hölmöys. Aineistohavaintojen haastavuus on kuitenkin karsinut ilmiön haltuun ottamiseen pyrkivää yksioikoisuuttani ja pakottanut huomaamaan, etteivät hauskuus ja komiikka toden totta ole mitenkään yksiselitteistä, tuosta vain haltuun otettavissa. Aineiston analysointivaihe on jo tähän mennessä vahvistanut sitä teoriasta tuttua esitystä, ettei hauskuuden määrittelyssä ole

syytä ryhtyä kovin yleistäviin julistuksiin. Yhden kirjankohdan hauskuus voi saada tukea monesta teoria-suuntauksesta sen lisäksi, että oppilaat vielä kokevat sen omalla tavallaan: yksi huomaa yhden hauskuuden, toinen jonkin toisen. Mutta kaikesta moniselkoisuudesta ja kokemusten yksilöllisyydestä huolimatta yhteinen sävel on löytynyt kaikkien haastateltujen oppilaiden kesken ainakin joissakin Suuren urheilukirjan tapahtumissa. Näiden yhteisesti hauskoiksi koettujen kirjantapahtumien kuvauksien kautta otetaan ensikatsaus Suuren urheilukirjan lukijaansa hykerryttävään sisältöön - ja mikä ettei samalla Mauri Kunnaksen persoonalliseen tyyliin kuvata elämismaailman tapahtumia.

Ensinnäkin kaikki kolme oppilasta pitivät hyvin hauskana kirjan aukeamaa, jossa Hongankolistajien ja Nuorten Mopsien Kristillisen Yhdistyksen (NMKY) koripallo-ottelu on saanut hieman erikoisen käänteen: peli on keskeytetty tuokioksi Hongankolistajien johtaessa jo 60-0. Tuomari tutkii keskittyneenä sääntökirjaansa ja luo samalla epäileviä mulkaisuja Hongankolistajien uuden superpitkän puolustajan suuntaan. "Onkohan tämä nyt oikein säännömukaista peliä?" hän kuvatekstin mukaan tuumii Hongankolistajien puolustajan seistessä pää korisukassa, silmät korirenkään yläpuolella ja lintu pääläellaan. Samaan aikaan vastustajat ovat vetäytyneet huolestuneen näköisinä miettimään, "kyllä meidänkin pitäisi tässä ottelussa edes yksi kori saada" ja selostaja nauraa kentänlaidalla ratketakseen tilanteelle. "Radioselostaja Hyvärinenkään ei ole ennen nähnyt näin erinomaista puolustuspeliä.", tekstissä sanotaan. (Kunnas 1983, 29. aukeama.)

(Jani) Tää kori on hyvä. Ku toi on vähän turhan pitkä ... (tauko) ja sitten tuomari selailee sääntökirjaansa.

(Haastattelija) Mitäs pelissä on tapahtunut?

(Jani) No ku se on niin pitkä, niin se (naurahtaen) ei varmaan sais olla tossa korin eessä.

Yhtä varauksettoman hauskuustunnustuksen sai yksi kuva Baseball -peliä esittelevän aukeaman kuvista (Kunnas 1983, 35. aukeama.) "Ohhoh! Stadionin

takana on vaarallista olla silloin kun Gary Gunnari lyö.”, kertoo kuvan teksti. Sillä viitataan mestarilyöjän lyöntivuoron odottamattomaan seuraukseen, kun pallo on lentänyt ”kauas, yli takakatsomon, ulos stadionilta” - ja suoraan stadionin takana työskentelevän grillimyyjän Hot Dog -sämpylään.

Tuo on hyvä (nauraen) kun tuo pallo tuli tänne... tohon kioskimyyjään. Kun se asensi tota leipää, niin tuli kaikki ketsupit päälle. (Jani)

Ketsupit ovat todella läiskähtäneet myyjän rinnuksille, kuonolle, ympäri myyntipöytää ja myös sämpylää tyytyväisinä havittelevien asiakkaiden naamalle ja silmälasien linssiin. Osansa mausteesta ovat saaneet myös myyntipöydällä lippalakki päässään istuva hiiri, kojun katolta kurkkiva kissa ja myyjän kuononnupissa seisova pikkulintu.

Myös Kerttu piti huvittavana kuvaa, jossa ”joku on lyönyt pallon ja kaikki ketsupit on lentänyt ympäriinsä.” Tarkempaan uteluun siitä, mikä kuvassa on hauskaa, hän kuitenkin totesi naurahtaen: *No emmä tiää*. Kertun huolettoman ohimenevästi lausuma vastaus hauskuuden tiedostamattomuudesta on mitä keskeisin. Tuolle tärkeälle, huvittumisen eritellympiä syitä koskevalle vastaukselle ei ole pyrittykään löytämään selvitystä kahdessa edellä esitellyssä Suuren urheilukirjan tapahtumaesimerkissä. Jatkossa sen sijaan ryhdytään kirjan hauskuutta ja sen tekijän tyylin huvittavia elementtejä tutkimaan tarkemmin. Haetaan tulkinnallista esitystä - tai yhtä ehdotusta - siihen, millä keinoilla hauskuus on Suureen urheilukirjaan tuotu.

8 TOSITAPAHTUMISTA MUISTUTTAVA HAUSKUUS

Kun aloitin syventymisen litteroituihin oppilashaastatteluihin, yhdenlaisena johtoajatuksenani tai päämääränäni oli löytää aineiston yhdenmukaisuudet ja kategorisoitaviksi kelpaavat oppilashavainnot. Kun vielä raportin alkuluvuista tutut komiikan eri teoriomallitkin väijyivät väistämättöminä taustalla, voidaan todeta tarkasteluni olleen kiistatta jossain määrin suunnitellun tavoitteellista. Aineiston jäsentely ja siitä otteen saaminen ei kuitenkaan ollut, kuten sanottua, lainkaan ongelmaton. Kategorisoinnilta tuntui puuttuvan johtoajatus: mikä on se yleinen ja yhteinen, jonka suhteen havaintoja luokittelisin? Aineiston käsittelyä selkeyttänyt idea tulikin yllättäen täysin suunnitelmien ulkopuolelta. Se tuli puhtaaksikirjoitetun oppilashaastattelutekstin viimeiseltä riviltä, sen viimeisestä virkkeestä. Kaikkien oppilashaastattelujen lopuksi kysyin Kertulta hyvin avoimen ja yksinkertaisen kysymyksen: *Mitä mieltä sä oot [!] tästä kirjasta?* Kertun vastaus sai suuremman merkityksen vasta muutaman lukukerran jälkeen: *No mun mielestä tää on hyvä, kun tässä on niinku hauskoja kohtia ja sitten niinku todellisiakin kohtia.*

Tarkempi perustelu jäi Kertulta kysymättä, mutta ensilukemalta näyttää, että hänestä Suuressa urheilukirjassa on erikseen hauskoja kohtia ja erikseen todellisia kohtia. Minulle oli suuri ja avartava elämys oivaltaa, että hauskuus ja todellisuus ehkä kuuluvatkin yhteen. Vaikka Kertun ajatuksen ydin saattaakin olla aivan jotakin muuta, hänen vastauksensa sai minut miettimään, että ehkä kirjan kuvitteellisen maailman hauskuus onkin peräisin vertailusta siihen arkitodellisuuden kokemismaailmaan, jossa lukija elää. Ehkä kirjan hahmoille tai tapahtumille löytyy inhimillinen esikuva, niin kuin saattaa löytyä luonnossa hassulta näyttävälle eläimelle tai esineellekin. Tämän oivalluksen varassa luodataan seuraavaksi Suuren urheilukirjan todellisuuspohjaisia hupikohtia.

8.1 Liioittelun makua

Mitä on liioittelu? Eikö se ole jonkun tositapahtuman esittämistä enemmän tai vähemmän muunneltuna? Liioittelulla täytyy olla kytkös johonkin olemassa olevaan; muutenhan kyse olisi hölynpölystä tai muuten ilmaistusta kuvitteellisesta, epätodellisesta asiasta. Niin uskon. Mainittu todellisuuskytkös liioittelussa kai on jokin yksilön tai joukon ominaisuus, joka liioittelulla on saatu vaikuttamaan epäsuhteiselta todellisuuden esikuvansa kanssa. Liioittelun voi todellisuuteen vertaamalla löytää vaikkapa puheesta, kävelytyylistä, pukeutumisesta tai taiteesta. Melkein mistä vaan sieltä, missä on ihmisen vaikutusta.

Tutkimukseen osallistuneiden kolmasluokkalaisten vastauksien perusteella liioittelu näyttäisi olevan yksi Suuren urheilukirjan hauskuuselementti. Tutkimuskirjan teemana on eri urheilulajien esittely, ja siksi kirjan urheilijoille on arvatenkin helppoa löytää todelliset esikuvansa. Niin näkyvästi esillä olevaa ja seurattua urheilua nykyään on. Ja niin on ilmeisesti ollut aiemminkin. Kunnas nimittäin kertoi valinneensa urheiluaiheen kirjalle huomattuaan, että: *Lasten kirjoja on tavattoman vähän urheilusta, kuitenkin kun urheilu on tavattoman suosittua*. Myös aiheen otollisuus esittelevälle työotteelle oli valinnan pontimena.

Valmiista kirjasta haastatellut oppilaat kokivat hauskoina kohtina muun muassa jalkapallon Liiga-cupin voittajajoukkueen, Santa Bananan, voittojuhlat Koiraporin stadionilla ja voittajajoukkueen taitureiden vakuuttavat otteet jo harjoituksissa. Naurahduksia aiheuttivat myös jääkiekkovalmentajan olemus kesken kiihkeän pelin ja hiihtokilpailun värikkäät vaiheet.

Hauskan jalkapalloharjoittelun liioittelun kohteena on tulkintani mukaan pelaajien pallonkäsittelytaito. Rumba, Samba, Josemaria, Kolumbus, Platina ja Nico ovat valmentaja Ruzettin mukaan kesyttäneet pallon, sanotaan tekstissä, ja siltä todella näyttää kuvassakin: Kuusikon pelaajat pompauttelevat palloa vaivattoman näköisesti ilmassa pelaajalta toiselle samalla kun he keskittyvät paljon muuhunkin. Yksi lukee sarjakuvia, toinen kampa hiuksiaan ja kolmas

venyttelee makuullaan. Ehkä hurjinta taituruutta esittää pelaaja, joka pallotellessaan kirjoittaa samalla nimikirjoitusta ja juo virvoitusjuomapullosta - silmät kiinni. (Kunnas 1983, 37. aukeama.) Kertun mielestä kuvassa oli hauskaa, kun: *Tuo ja tuo ja tuo tekee jotakin muuta kuin pelaa* (samalla kun pallottelee).

Jalkapallo-ottelun voittojuhlan tunnelmia Jani luonnehti *aika huligaanisiksi* [!]. Tapahtuma on kirjassa esitetty laajana, lähes koko aukeaman peittävänä ja yksityiskohtaisena kuvana, jossa on paljon tosielämän voittojuhlan tunnusmerkkejä: ruiskuavaa shampanjaa, iloisia ilmeitä sekä kentälle rynnänneitä katsojia ja lehtikuvaajia. Suurten jalkapallomaiden fanikulttuurin tyyliin kentälle lentää myös vessapaperirullia ja paperisilppua. Hieman liioittelevaksi karnevaalitunnelman saavat kuitenkin kitara ja valmentaja Ruzettin jalasta irronnut kenkä, jotka lentävät ilkamoivien pelaajien yläpuolella. Lennossa näyttäisi olevan myös osa pelaajista, joiden jalat sojottavat ylöspäin pelaajaröykkiön keskeltä. (Kunnas 1983, 39. aukeama.) *No tääl on hyvä ko on jalkapallon pelaajat käyny vähän kuumana ... yhdet siellä itkee ja yhet [!] hurraa hirveesti. Kaikki lentää.*, Jani aloitti juhlatunnelmasta kertomisen.

Edellisen jalkapallopöiminnan liioittelu on mielestäni olemukseltaan yleisesti tunnetun stereotypian korostamista tai vahvistamista. Joukkueurheiluun kuuluu tunnetusti voittojuhlan mielikuva, mitä Kunnas pikkuisen väritetyllä esitystavallaan vahvistaa. Samantyyppisestä tutun tapahtuman liioittelusta saattaa olla kyse Sopulimäen Sinikellojen ja Koiraporin Marsujen välisessä jääkiekkopelissäkin (Kunnas 1983, 34. aukeama). Haastatelluista Janin silmään osui ottelukuvauksesta kaksi kohtaa, joista voi havaita jääkiekkoiluun kuuluvien stereotyyppien vahvistamisen. Ensiksikin valmentaja Juuso, joka kuvatekstin mukaan jauhaa "hermostuksissaan purukumia niin, että pelin jälkeen leukoja kolottaa."

(Haastattelija) Muistatko jotakin aukeamaa tai kuvaa, joka olisi ollut hauska?

(Jani) Joo. Se missä jääkiekkomatsissa tuli hirveet tappelut ja se valmentaja hermostu ja jauho purkkaa hirveesti.

(Haastattelija) Mikä purkkamiehessä on mukavaa? (katsottiin kuvaa)

(Jani) No se oli niin hyvän näkönen, kun kauheet purkat tossa taskussa ja joka puolella täynnä purkkaa.

Jääkiekkovalmentajille ominaisen purkanjauhamisen liioittelun lisäksi lainaus paljastaa toisenkin jääkiekkopelin stereotypian - kiihtymisen ja malttinsa menettämisen. Kirjan pelikuvauksessa ovatkin juuri parhaillaan 'tunteet kuumina' kahden pelaajan nahistellessa kentällä ja yhden istuessa jäähypenkillä näytettyään kieltä tuomarille. Erityisen hauskana Jani piti vaihtopenkillä vilvoittelevaa riitapukaria:

(Haastattelija) Mikähän siinä mahtaa olla niin hassua, kun huoltaja kaataa vettä kuumentuneen pelaajan päähän?

(Jani) No en tiää, mutta (nauraen) miten siitä käryä lähtee?

Todellakin. Vaikka jääkiekossa tuon tuosta hermostutaankin, harvemmin pelaajien päästä sentään näkyvää höyryä nousee. Kuitenkaan pelkkä liioittelu purkanjauhamisessa tai pelaajien kuumenemisessä ei ehkä yksin selitä tapahtuman huvittavuutta. Tai ehkä ne ovat yksi osa hauskuutta. Koko aukeaman kuvauksen liioitteleva kokonaisuus näyttäisi näet olevan myös jonkinlaista pilkallista mukaelmaa, parodiaa jääkiekkopelistä. (ks. sivu 28) Mutta kuten huomataan, on todellisuuden hienovarainen liioittelu mitä toimivin parodioinnin keino. Tästä löytyy osoitus saman jääkiekkoaukeaman yhdestä kuvatekstistäkin - edellisten esimerkkien lisäksi: "Voi voi. Tumba Törönen (pelaaja) on saanut pikku tällin. Tohtori tarkastaa Tumban ainoan hampaan. Kunnossa näkyy olevan." Muistaakseni jääkiekkoilijat ovat monesti aika harvahampaista joukkoa.

Liioitteluksi luettavina tilanteina tulivat hiihtokilpailuista huomatuiksi paikallaan lipsutteleva Lipi Liukas *vähän lipsuvine suksineen* ja liiallisesta pitovoitelusta kärsivä Musti, jonka suksen pohjassa on *hirveet lumet*. Myös naishiihtäjä Kalina Kolinan lennokkaan liioiteltu tyyli herätti hilpeyttä: *Hirveen korkeelle nousee jalka.* , Jani mainitsi hiihtotyylistä. (Kunnas 1983, 21. aukeama.)

Kirjan tekijä myönsikin auliisti liioittelun kuuluvan hänelle ominaiseen tyyliin, tapaansa piirtää. Vaikka liioitteleva ote onkin ennen muuta tyylikysymys, Kunnas mainitsi saaneensa jonkinlaista virikettä tyylilleen näkemistään tosielämän ammattimaisista urheilusuorituksista:

Kun se menee sellaseen ylisuorittamiseen, semmoseen niinku... Se rupee sitte oleen jo komiikan puolella oikeestikin mun mielestä. Tota siis, en mä tarkota, että siitä pitäis pyrkiä mitenkään eroon urheilussa. Mutta onhan ne (urheilijat/suoritukset) jo vähän niinku koomisia. [!]

En tiedä, miten yleistä mielipidettä Kunnas näkemyksellään edustaa, mutta on aiheellista kysyä, miksi liioitteluksi koettava urheilu - piirrettynä tai luonnossa - voidaan kokea koomisena. Tutkimuksen teoreettisesta perustasta ymmärrettävin ehdotus lienee Freudin esitys liikkumiseen käytettävän energian ja liikkujan älykkyyden yhteydestä. Kuten luvussa 2.2.3 aiemmin todettiin, liikkeen liioittelu saattaa antaa tekijästään tyhmän vaikutelman: fiksu osaisi tehdä tuon taloudellisemmin (ks. sivu 26). Freudin mukaan hauskuuden todennäköinen syy olisi tällöin kokijan ylemmydentunto tekijään nähden. Pelkkä ylemmydentunto liioittelevan hauskuuden selittäjänä jättää kuitenkin kirjoittajan jonkinlaiseen epävarmuuteen. Mielessä on nimittäin esimerkiksi äskeinen jalkapallotaitureiden harjoittelutuokio, jossa pelaajien pallonkäsittelytaidon liioitteleva hauskuus tuntuisi olevan peräisin pikemminkin odottamattomasta yliluonnollisuudesta: kyllähän oikeatkin pelaajat taitavia ovat, mutta eivät sentään aivan näin taitavia. Siis johonkin inkongruenttiin viittaavasta. Tosin on myönnettävä, että liioiteltu taitavuus ja suorittajan energiaa tuhlaavan liioittelun vuoksi hassulta näyttävä liike ovat hieman eri asioita, mutta kyllä odottamaton epätavanomaisuus voisi olla kömpelönkin, siinä missä huipputyylikkäänkin liikkeen hauskuuden taustalla. Etenkin kun muistaa kirjan taitopainotteisen kilpaurheilukontekstin. Entä mikä on matkimiseen tai toden muunteluun pohjautuvan parodian osuus liioittelun

komiikassa? Esimerkiksi jääkiekkovalmentaja Juuson tapauksessa. Asia ei ole kovin yksinkertainen.

Jostakin syystä oppilaista Jania hauskuuttivat eniten sellaiset kirjan kohdat, joissa komiikka tuntuisi liittyvän jotenkin liioitteluun. Ehkä parhaiten juuri tätä kirjan tyyliä edustaa Janin hoksaama kuva kuulantyyntä (Kunnas 1983, 3. aukeama). Kuvassa on hieman parodioinnin vivahteita, mutta myös mittakaavallista suhteettomuutta. Siltäkin osin siis yhdenlaista luonnottomuutta tai epätodellisuutta, jolla kuitenkin on vankka esikuva tosielämän urheiluareenoilla.

(Haastattelija) Sitten tulee naisurheilijoita. Onks joku näistä hauskan näkönen?!!

(Jani) Tuo on hyvä tuo kuulantyyntäjä. (välittömästi)

(Haastattelija) Mikäs siinä on hyvää?

(Jani) No ku se on hirveen lihava. (nauraen) Ei yleensä uskois, että ne (naiskuulantyyntäjät) on noin lihavia. Ja sitte hirveen pieni kuula.

8.2 Kömmähdykset ja epäonnistuneet suoritukset

Suuren urheilukirjan pääsisältönä on esitellä tunnetuimpia urheilulajeja ja mallisuorituksia niiden suoritustekniikoista. Urheilun perusta on määrätietoisella ja pitkäjänteisellä harjoittelulla opitussa taitavuudessa, joka näkyy esimerkiksi urheilukilpailuissa pääasiassa onnistuneina yksilösuorituksina. Tyylikkäitä ja moitteettomia suorituksia löytyy runsain mitoin Suuren urheilukirjankin aukeamilta, mutta paljon on joukossa myös epäonnistuneita suorituksia. Nuo pieleen menemiset, kömmähdykset, mokaamiset ja floppisuoritukset - toisin sanoen epäonnistumiset - ovat monesti hyvin odottamattomia. Erityisesti, kun muistetaan, että kirjan hahmot edustavat lajeissaan taituruudesta kilvoittelevia huippu-urheilijoita. Vaikka kömmähdykset tosielämän kilpaurheilussa melko harvinaisia ovatkin, voisi kirjan aukeamilla esitettyjen kömmähdysten kuvitella tapahtuvan usein

oikeassakin elämässä. Tosielämälle vieraista syistä johtuvia kömmähdyksiä ja tapahtumakäänteitäkin kirjasta löytyy, mutta niitä käsitellään myöhemmin.

Pieleen menneet suoritukset saivat naurun säestämään huomiota kaikilta haastatelluilta oppilailta. Kristan silmään, tai huumorintajuun, ne näyttivät osuvan kaikista selvimmin. Esimerkiksi telinevoimistelun eri osasuorituksia esittelevältä aukeamalta hän osoitti tirskuen nauhaansa sotkeutunutta nauhavoimistelijaa, urhohypyssä epäonnistunutta hyppääjää, Petteriä, ja nojapuilla epätoivoisen näköisenä pinnistelevää Immoa. (Kunnas 1983, 16. aukeama.) Ensin mainitussa nauhavoimistelukuvassa voimistelijatar on paketoinut vahingossa itsensä pahemman kerran nauhaansa ja makaa selällään permannolla pystymättä liikkumaan. Hän näyttää hämmästyneeltä, toisin kuin taustalla viilettävä kilpasisko, joka tekee iloisen tyylikkäästi mitä hienoimpia temppuja. "Iineksen mielestä musiikissa on aivan liian nopea rytmi.", kertoo teksti solmussa olevasta voimistelijasta. Melkein yhtä kehnolla menestyksellä on Petterikin onnistunut hypyssään. Kuvassa hän makaa vatsallaan alastulomatolla, tukee leukaansa toisen kyynärpään varassa ja näyttää kovin mielteliäältä. Matolle mätkähtäessään hän on kaatanut hyppypukin, joka lojuu puolittain hänen allaan. Tekstissä sanotaan Petterin urhohypyssä olevan "vielä hiomista".

Lisähavaintoja epäonnistujista taitajien joukossa tehtiin hiihtoaukeamalta (Kunnas 1983, 21. aukeama). Kerttu ja Jani kiinnittivät kumpikin huomion kompuroiviin hiihtäjiin. Kerttua huvitti kilpailuja seuraava katsoja, joka roikkuu huomattavan korkealla kuusen rungossa törmättyään siihen suksineen ja sauvoineen. Katsoja tuijottaa tukalassa tilanteessaan ällistyneen ihmettelevästi, ja hämmästelevä on häntä hangesta katselevan 'luonnonhisen' koirankin ilme. Koiran ilme ei kuitenkaan vaikuta niinkään yllättyneeltä, kuten puuhun törmänneellä, vaan se pikemminkin näyttää miettivän, miten kukaan voi törmätä suksilla puuhun. Kilpaladun puolelta Jani huomioi tapahtuman, joka myös on hiihtokilpailuissa hyvin epätavanomainen. Siinä varsinaisten päähiihtäjien taustalla lykkivä hiihtäjätär on tuiskahtamassa lievässä alamäessä suoraan kuonolleen. Kaatuminen ei todellakaan ole mikään horjahduksen

aiheuttama siisti pyllähdys, vaan omiin suksiinsa kompastunut kilpailija on muksahdamassa päistikkaa hankeen niin että pipo lentää.

Nämä mainitut poiminnat epäonnistuneiden suoritusten runsaasta joukosta vaikuttavat selvästi amatöörimäisyydeltä taituruuden joukossa. Siksi tuntuu ilmeiseltä, että näiden mokaamisen hauskuus voi olla peräisin, osin liioittelun tapaan, epäonnistujan liitettävästä hölmöydestä. Suorittajaa ylenkatsovasta asenteesta, joka saattaa olla kovin tiedostamatontakin. Tätä puoltaa myös Kunnaksen kirjoihinsa luoma vastakkainasettelu, joka antaa kuvien katsojalle mahdollisuuden verrata epäonnistujaa taitaviin ja tyylikkäisiin urheilijoihin. (ks. sivu 29) Kuten muistamme, oli esimerkiksi voimisteluaukeaman kömmähdysten vastapainona kuvattu mallikelpoista taituruutta. Tietenkin kömmähdykset kilpaurheilussa ovat myös jotakin odottamatonta, kuten esimerkeissäkin on aiemmin korostettu. Niinpä hauskuuden toinen vakavasti otettava selittäjä saattaa olla tapahtumien odottamaton yllätyksellisyys: Suuren urheilukirjan lukijat - tässä tapauksessa haastatteluihin osallistuneet lapset - kokevat kirjan aukeamilla jotakin sellaista, mikä ei vastaa heidän odotuksiaan kilpaurheilutapahtumista. (ks. sivut 15 - 16) Yhdenlaisen yllätyksellisyyden arvelen olevan Bergsonin mainitseman 'liikkeen mekaniikan' selitysmallinkin taustalla - ihmisliikkeen luonnollisen joustavuuden vastaisen kömpelyyden yllätyksellisyyden. (ks. sivu 23)

Yksi tietty epäonnistumistyyppi lasten silmiin tarttuneiden kirjantapahtumien seasta on vielä jäänyt mainitsematta. Se tuo myös aihetta kömmähdysten hauskuuden lisäpohdinnalle. Kyseessä on epähuomio ja unohtaminen. Bergsonia ja Ahlmania lainaten todettiin aiemmin epähuomion ja siihen liittyvän hajamielisyyden tekevän ihmisestä huvittavan (ks. sivu 20). Hajamielisyydestä aiheutuvalla naurulle mainittiin kaksi eri syytä: nauramalla osoitettava nuhtelusyy epäsosiaalisuutensa vuoksi ojennusta kaipaavalle unohtelijalle ja toisena syynä unohtelijan luonteenheikkouden paljastuminen. Luonteenheikkouden paljastumisen syy on verraten samantyyppinen kompastelusta tai muusta harjaantumattomuudesta johtuvan hölmöyden julkitulemisen kanssa. Niille molemmille on ominaista kohteen arvonalennus,

eikä lie suurta eroa sillä, paljastuuko tekijän luonteenheikkous, hölmöys tai vähälahjaisuus kompastumisessa vai unohtamisessa. Kirjan näkyvistä kömmähdyksistä on jo ehditty raportoida, mutta näkymätöntä 'mielen kompastumista' - unohtamista - ei ole vielä muistettu sanallakaan. Sitäkin tutkimuskirjasta löytyy.

Janin mieleen oli kovasti yksi formulakilpailuista löytynyt odottamaton kömmähdyks. *Tässä on hyvä ko [!]: Kaukon piti voittaa. Kaikki oli kunnossa, mutta kuinka ollakaan joku unohti täyttää bensatankin.*, Jani luki valitsemaansa kuvatekstiä, kun häntä pyydettiin muistelemaan nimenomaan kirjan hauskaa tekstikohtaa. Formula-aukeamalla ajaja Kauko Kukkasen epäonnistumista valmistellaan taidokkaasti ja sen yllätyksellisyyttä vahvistetaan esittelemällä Kauko aukeaman alussa Wimpula -tallin hyvähermoiseksi ykköskusiksi. Esittelykuvassa Kauko poseeraa ylpeänä näköisenä autonsa edustalla yhdessä tallinsa henkilöstön ja auton päällä keikistelevän tyylietietoisien neidon kanssa. Lisäksi tekstissä huomioidaan "voittajan jo tulevan maaliin, mutta missä on Kauko?". Aukeaman viimeisessä kuvassa totuus sitten paljastuukin, ja äsken vielä polleasti poseerannut Kauko makaa kiukkuisen häpeissään nurmikolla autonsa vieressä. Kilpailevan tallin mekaanikot ja hyytyneen auton takarenaan päällä makaava pikkulintu säestävät tilannetta nauramalla. (Kunnas 1983, 14. aukeama.) Kaukon tapauksesta voi aistia vienon satiirin pilkahduksen vähän ivallisine arvonalennuksineen, mutta tilanteen varsinaisena aiheuttajana oli auton tankkaamiseen liittynyt epähuomio. Aivan kuten mäkihyppääjä Laurin valmentajallakin (mts. 23. aukeama). Mäkihyppykuvassa Koiraporin oma poika, Lauri, on juuri hyppäämässä kilpailuhyppyään ja valmentaja on kameran kanssa valmiina mäkimontussa:

"Valmentaja kuvaa Laurin lentoa jotta myöhemmin voitaisiin korjata virheitä. Mutta, hei ... Ei Lauri siellä päin ole!"

Kuvateksti viittaa suuntaan, jossa kolme viehättävää naiskatsojaa ovat saaneet valmentajan innostumaan niin, ettei Laurin hypystä jää tällä kertaa nauhalle

paljon katseltavaa. Asian huomasi huvittuneena oppilaista Kerttu, joka tekstin luettuaan hörähti nauramaan.

(Haastattelija) Mitäs hauskaa sieltä löytyy?

(Kerttu) No kun sen pitäis kuvata tuota hyppääjää, mutta kuvaakin noita.

Niin. Valmentajan impulsiivinen käyttäytyminen kai paljastaa sen, ettei hän kykene kontrolloimaan tekemisiään, vaan uudet kiinnostavat virikkeet ohjaavat hänen mieltänsä pois hänen varsinaisesta valmentajantehtävästään. Arvailujen varaan jää, huvittiko Kerttua tilanteessa juuri tällainen valmentajan arvoa alentava luonteenheikkous, vai koko tapahtuman yllätyksellisyys tai epätavanomaisuus. Myös niitä voi tapahtumasta mielestäni löytää. Ja toki Kertun huvittumisen syynä saattoi olla jotain muutakin mainitsematonta, jonka vain Kerttu itse tietää - jos hänkään.

Epäonnistuminen, fyysisenä suorituksena tai mielellisenä ilmiönä, näyttää siis olevan Kunnaksen hauskan tyylin yksi peruspilari. Urheilukirjassa etenkin fyysistä kömpelyyttä, kömmähdyksiä ja 'mokaamista', on pilvin pimein. Oppilaatkin noteerasivat niitä paljon enemmän, kuin mitä edellä on ollut esillä. Ilmeisesti kirjan ruumiillis-fyysinen ja taitopainotteinen aihepiiri on ollut otollinen kömmähdysten esille tuomiseksi. Kun kysyin Kunnakselta haastattelussa tämän tyyliseikan alkuperää, ja sitä, miten hyvin hän sen työskennellessään tiedostaa, hän arveli saaneensa jossain määrin vaikutteita varhaisemman polven brittipiirtäjältä, Richard Scarryltä. Vaikka Mauri haastattelussa vähäsen epäröikin verratessaan Scarryn tyyliä omaansa, minä kyllä tunnistan tyylien yhteisen 'svengin' vaikeuksitta. Lukija voi tehdä omat päätelmänsä tutustumalla esimerkiksi Scarryn Iloiseen ilmakirjaan. (Scarry 1998.) Jos Kunnas esikuvansa tiedostaakin, eivät kömmähdystyylin ylläpitäminen ja sen toteuttaminen vaadi häneltä kuitenkaan kovin suurta miettimistä tai päämäärätietoista suunnittelua. Hän korosti haastattelun aikana toistuvasti melko intuitiivista ja suunnittelematonta työskentelyotettaan, mikä näkyy seuraavassa luvun päättävässä haastattelulainauksessakin:

Mutt, ku tässä nyt kuitenkin hauskoja juttuja pyritään tekeen lapsille, niin mönkään menneet suoritukset on hauskoja juttuja. Sitt niinku tavallaan sillain... hassuja. Emmä sitä niin kauheen tietosesti oo pohtinu. Se vaan tulee niinku mun... maksastani. ... Sisäkaluistani. [!]

9 IRRATIONAALINEN HUPI

Edellisessä pääluvussa keskityttiin sellaisiin tutkimuskirjan kohtiin ja niihin liittyviin oppilaskokemuksiin, joilla katsottiin olevan ainakin löyhä yhteys tosielämän tapahtumiin. Niin kirjassa kuvatulla liioittelulla, epäonnistumisella, kuin parodioivalla matkimisellakin arveltiin olevan juurensa elävässä ihmiskulttuurissa, johon vertaamalla lukija voi kokea Suuren urheilukirjan sisällön hauskuuden. Paljon jää kuitenkin haastateltujen lasten hauskoista havainnoista mainitsematta, jos pidetään lujasti kiinni tapahtumien todellisuusyhteydestä. Vaikka eivät kompastuminen hiihtokilpailuissa tai tankkauksen unohtuminen formula-ajoissakaan ole toden totta kovin jokapäiväistä, löyhenee kytkös arkeen seuraavissa hauskuuskokemuksissa entisestään. Vaikkei juuri mitään kai voi mahdottomana pitääkään, otaksun seuraavien esimerkkien olevan jo melko epätavanomaisia oikeilla urheiluareenoilla tapahtuviksi. Jos yhtymäkohdat todellisuuteen ovatkin Suuren urheilukirjan yksi voimavara, niin ehkä niiden puuttuminen, tosielämästä poikkeaminen, on se toinen. Jatkolle pohjustuksena mainitaan Kunnaksen mieltymys piirtää ja toteuttaa luomuksiaan enemmän mielikuvituksen kuin ehdottoman todenmukaisuuden varassa. Tässä omasanaisessa toteamuksessa hän samalla tunnustaa sielun yhteytensä Carl Barksin tunnetuiksi tekemiin sarjakuvahahmoihin:

Siis mua ei oo koskaan haitannu... siis Aku Ankassa, Barksin Aku Ankassa, siis se, ett Aku on aina... se on täysin vapaa. Sillä ei oo niinku ikänä siinä kahleita. --- Niinku yleensä kaikilla on nykyään sillai, ett se pitää niinku olla sillai totuutta vastaavaa juttua. Mutta Aku Ankas ja Mikki Hiiri, niil on aina niinku kaikki erilaista. --- Ei se ketään haittaa, vaikka Aku Anka asuu aina erilaisessa talossa.

9.1 Erilliset tapahtumat yhdessä - aitoa inkongruenssia

Osa Suuren urheilukirjan urheilijoista ilmentää lajissaan huomattavaa innovatiivisuutta. Toisin sanoen he ovat löytäneet hyvin omaperäisen ja luovan tavan harjaannuttaa lajitaitojaan. Karatea harrastava maaseudun mies, Paukasen poika, esimerkiksi tekee hellapuita iskemällä karateiskulla poikki eri paksuisia puita, karvalakki päässään. Hurja huuto säestää urakkaa, ja puita tupaan kantava emäntä on mielissään, kun sahakin sattuu olemaan rikki. (Kunnas 1983, 18. aukeama.) Kerttu ilahtui halonhakkuusta niin suuresti, että pyysin häntä kertomaan kuvan hauskuudesta. *No kun se kädellä vaan tosta...* (lyö poikki) *...ja niinku harjottelee samalla.*, kuultiin vastaukseksi. Häntä huvitti myös pojan lakin päällä istuva pikkulintu, joka on yhtynyt mukaan karatehuutoon.

Kotitalousaskareiden hoitumisesta ovat kirjassa mielissään myös poikiensa curling -peliä kentän laidalla iloisina seuraavat äidit. Kuvassa pelaajat hinkkaavat harjoillaan hikipäässä jäätä pelivälineen edestä puhtaaksi. Tekstin mukaan harrastus on äitien mieleen, koska "pojat voivat harjoitella kotona lakaisemalla lattioita." (24. aukeama.) Kerttu näytti kirjaa selatessaan paneutuvan oppilaista kaikkein tarkimmin kirjan aukeamiin, myös niiden teksteihin. Niinpä häneltä ei jäänyt äskeisen curling -kohdankaan hauskuuskokematta: *No kun nuo (äidit) ajattelee, että niiden ei tartte kotona lakasta lattioita.*, Kerttu puki tirsken sanoiksi tyytyväisten äitien ajatukset. Vastauksesta huomataan, miten Kerttu kykeni osoittamaan empatiakykyä kuvassa tarkkailevia äitejä kohtaan lukemalla näiden ajatukset ikään kuin rivien välistä.

Kolmantena epätavanomaisena lajiharjoituksena Kerttu huomasi ampumahiihtokilpailujen taustalla harrastelevan parivaljakon. (Kunnas 1983,

22. aukeama.) *Tuo on hyvää* (naurahdus). *Kun ei voi hiihtää vedellä, niin se hiihtää tollain.* Talviseen tapahtumäkuvaukseen on piirretty mukaan selvästikin vesihiihtoa jäljittelevä urheilijakaksikko. Köyden päässä hankea pitkin viilettävällä urholla on kesäiseen tapaan sukset jalassa, mutta koska talvella ei ole vesille asiaa, on vetolaitteen ohjastajalla allaan moottorikelkka.

Kaikissa kolmessa mainitussa kirjantapahtumassa näyttää olevan kyse jostakin epätavanomaisesta, kahden erillisen tapahtuman toimittamisesta yhdessä ja samanaikaisesti. Niiden hauskuuden voi siksi aavistella olevan peräisin inkongruentista mielikuvien epäsuhdasta: on kovin epätyypillistä, yllättävää ja jollakin lailla järjen vastaista että esimerkiksi vesihiihtoa harrastetaan talvella. (ks. sivu 15) Mielessä on toki pidettävä, että henkilökohtaisten hauskuuskokemusten ja niiden merkitysten pelkistävä käsitteellistäminen saattaa olla melko kyseenalaista. Liian leväperäiset johtopäätökset eivät ehkä tee oikeutta haastatellun oppilaan mahdollisille julki tulemattomille hauskuusmerkityksille. Havaintojen yhdistelyllä ja niiden selittämällä on kuitenkin oma vähäinen osuutensa tässäkin tutkimuksessa, enkä luule ryhtyneeni kovin räikeään ylitulkintaan, jos edelliset aineistohavainnot inkongruentiksi komiikaksi nimeänkin.

Kun edellisille urheilusuorituksille oli ominaista puhdas kahden asian odottamaton samanaikaisuus, niin seuraavassa Kristan huomioimassa tapauskuvauksessa pelkkä inkongruenssi on saanut seurakseen vähän muitakin komiikan vivahteita. Kristalta kysyttiin aivan haastattelun aluksi, ennen kirjan avaamista ja pelkän kotona lukemisen pohjalta, muistiko hän jonkin yksittäisen hauskan kirjankohdan. *No ainakin se, kun siin [!] oli niinku maratoni. Joku oli menny niinku kävelylle (maratonin aikaan) ja sit se roikku tuolla liikennevaltoissa.*, Krista vastasi hyvin spontaanisti ja naurahtaen. Hän viittasi kirjan maratonaukeamaan, jossa "sunnuntaikävelyllä ollut rouva ei lainkaan muistanut, että tänään juostaan kaupunkimaraton." Hienosti korkokenkiin ja leninkiin pukeutunut, käsilaukkua kantava rouva on unohduksensa vuoksi joutunut valtavan juoksijajoukon saartamaksi keskellä katuja. Niinpä hän on joutunut pakenemaan rientäviä juoksijoita liikennevalopylvään nokkaan.

(Kunnas 1983, 5. aukeama.) Sunnuntaikävelijä pinteessä keskellä maratoonareita on varmasti osittain yllättävää kahden erillisen tapahtuman samanaikaista esiintymistä. Koska tapahtumaan liittyy kuitenkin unohdus ja koska rouva niin näkyvästi on joutunut pinteeseen, voi kuvan hauskuudessa kuvitella olevan mukana myös aiemmin kuvailtua kömmähdyksen hupia. Kristan kuvaan liittämä ajatus jäi valitettavasti tarkempaa selvitystä vaille.

9.2 Urheilijoita matkivat taustaeläimet

Kunnaksen 'surrealistisen' ja mielikuvituksellisen tyylin yhtenä tuntomerkkinä ovat kirjojen eläinhahmoille piirretyt ihmismäiset ominaisuudet, mikä näkyy hyvin Suuressa urheilukirjassakin. Nyt ei tarkoiteta ihmisiksi personoituja kirjojen päähenkilöitä, jotka urheilukirjassa ovat pääasiassa koiria, vaan heitä pienemmiksi piirrettyjä ja nimettöminä esitettyjä taustaeläimiä. Urheilukirjassa nämä taustaeläimet esiintyvät toistuvasti varsinaisten urheilijoiden edesottamuksia matkien.

Kuten muistamme, yksi kirjan mestariurheilijoista on Baseball - pelaaja Gary Gunnari, jonka hurjaa mahtilyöntiä suoraan Hot Dog -myyntikojuun kuvailtiin aiemmin. Yhdessä aukeaman kuvista Gary on saanut seuraan juhliessaan komeaa kunniajuoksuaan (Kunnas 1983, 35. aukeama). Jani huomasi kuvasta iloiten etenkin Garyn vierellä juoksevan kissan, joka näyttää olevan Garyn suorituksesta perin riemuissaan. Garyn tapaan kissa on nostanut juostessaan kätensä ylös, rinta on pontevasti eteen työnnettynä, katse ylös kohotettuna ja suu on ilosta apposen auki. Kissan ilvehtiminen sai Janin kommentoimaan kuvaa:

(Jani) Tuo on hyvä, kun tuossa tuo kissa juoksee samalla lailla perässä kun [!] tuo Baseball -pelaaja.

(Haastattelija) Niin joo. Mikäs siinä on hauskaa?

(Jani) No kun (nauraen) tuo kissa matkii sitä, kun se on varmaan tuon joukkueen fani, niin se lähtee siihen perään.

Arvelen, ettei tilanne olisi läinkaan niin huvittava, jos perässä juokseva kissa olisi piirretty Garyn lailla ihmistä muistuttavaksi, tai jos juhlija olisi toinen koirapelaaja, esimerkiksi Garyn joukkueoveri. Nyt kuvassa olevan kissan tunnistaa selvästi pelaajia eläimellisemmäksi kirjanhahmoksi elehtimisensä paljastamasta empatiakyvystään ja yllään olevasta paidasta huolimatta. Juhlaan liittyjällä ei näet ole tassuissaan kenkiä ja häntäkin liehuu pitkänä perässä. Garyn voittajantunnelmiin samastumista osoittaa Garyn kuonon päällä tyytyväisenä keikkuva pikkulintukin, joka on myös ojentanut käsimmäisen siipensä ylös voiton merkiksi. Vaikka kissan ja linnun hyvin eläimiksi tunnistaakin, niillä luultavasti on kuitenkin riittävästi ihmismäisiä piirteitä ollakseen yllättävän epätavanomaisia ja siksi huvittavia. Lisää yliluonnollisuutta ja vauhdikkuutta kuvaan tuo Garyn kypärä, joka kyllä tavallaan on pelaajan päässä, mutta piirretty kirjan tekijälle ominaisesti jonkin matkaa päästä irronneeksi.

Ilakoiva kissa ei jäänyt aineistossa ainoaksi huomatuksi, esikuvaansa matkivaksi taustaeläimeksi. Hiihtokilpailuaukeaman (21. aukeama) hauskoja puolia on esitelty laajasti aiemmin tekstissä, mutta tyhjäksi ei kyseisen aukeaman hupia ole vielä ammennettu. Aukeamalla hiihtää mestarihiihtäjien ja yhden mainitun kompastelijan jaloissa myös hyvin pieni hiiri, joka huvitti Jania. Hiirelläkin on kilpailunumero rinnassaan, ja päässään villamyssy huomattavan isoine tupsuineen. Ilmeisesti myssy on riittävän lämmin, koska hiiri hikoilee ja läähättää kovasti kieli ulkona. Oudoista kilpailijoista kahta oppilasta nauratti myös mäkihyppyaukeamalla liihottava varis. Pipolla ja mäkisuksilla varustautunut lintu lentää korkealla mäkimontun yläpuolella ja esittää realistisen arvion omista kyvyistään: "Minä kyllä päihittäisin kaikki ilmalentojen pituudessa, jos vain kerrankin pääsisin mukaan." (Kunnas 1983, 23. aukeama.)

Hyppäävä varis on Suuressa urheilukirjassa harvinaisella tavalla esille tuotu taustaeläin, koska hänen tekoaan on kommentoitu tekstissä. Useimmin taustaeläimet ovat todella taustalla ilman tekstiviittauksia, ja monesti niiden

löytäminen kuvapaljouden joukosta voi olla erityistä tarkkaavaisuutta vaativaa. Yhden tällaisen aidon taustaeläimen - jo mainittujen lisäksi - Kerttu löysi kirjan voimailuaukeamalta. (mts. 20. aukeama.) Kyseisellä aukeamalla on esitelty hyvin monipuolisilla kuvilla ja seikkaperäisillä teksteillä harjoittelusalin tunnelmaa ja siellä harjoiteltavia liikuntamuotoja: painonnostoa, voimannostoa ja bodausta. Kuvissa on mitä vanterimman näköisiä voimamiehiä valmentajineen pinnistelemässä raskaiden painojen kimpussa. Lihakset pullistelevat, kun harjoittelijat käyvät käsiksi notkahteleviin tankoihin, joihin näyttäisi olevan pakattuna hirmuisia määriä painokiekkoja. Varsinaisten harrastajien hienoisen liioittelusta vahvuudesta huolimatta suurinta ruumiinvoimaa huokuu salin pienin nostaja. Suuren voimannostajan vieressä harjoitteleva pieni hiiri on näet nostanut yhdellä kädellä ilmaan noin viisi kertaa itseään suuremman, tilanteessa hämmästyneeltä näyttävän kissan. Kerttu reagoi tähän aukeaman yksityiskohtaan haastattelussa varsin pidäkkeettömällä ja raikuvalla naurulla. Samoin oli laita yhdellä suksella mäkeä alas viilettävän hiiren tapauksessa. (Kunnas 1983, 25. aukeama.)

En ole keksinyt edellä kuvailtujen taustaeläimien hauskuudelle muuta koomisteoreettista selitystä, kuin tuttu odottamaton epätavallisuus. Edellä taustaeläimet ovat saaneet inkongruentit piirteensä toiminnastaan: siitä mitä ne ovat kuvissa tekemässä. Muiden kirjanhenkilöiden matkiminen hiihtämällä tai riemuitsemalla ei ole kuitenkaan ainoa seikka, jonka vuoksi taustaeläimet tulivat huomatuksi epätavallisina ja huvittavina. Taustaeläinten outo sijoittelu vaikuttaisi olevan toinen hauskuuden lähde. Haastatteluaineistossa tätä paikkaan liittyvää epätavallisuutta puoltavat kahden oppilaan hauskuushavainnot samasta baseball -lakista. Kuvassa kentänlaidalla lojova lakki on täynnä pieniä linnunpoikasia pälyilemässä sinne tänne kuin pesästä konsanaan (Kunnas 1983, 35. aukeama). Kerttu sai tehtäväkseen luonnehtia lintujen hauskuutta, ja antoi pienen miettimisen jälkeen omaan teoreettiseen tarkasteluunikin hyvin sopivan, tutuntyyppisen vastauksen:

(Haastattelija) Osaatko sanoa, mikä noissa pienissä linnuissa on niin kivaa?

(Kerttu) En tiiä. (naurahtaa ja miettii) No ehkä siksi, että ne on aina missä tahansa. [!]

Taustaeläimistä oli Kertun kanssa puhetta jo aiemminkin haastattelussa. Seuraavassa lainauksessa kerrotaan selvästi taustaeläimien eriskummallisesta sijoittelusta muissakin Kunnaksen kirjoissa, ei pelkästään Suuressa urheilukirjassa.

(Haastattelija) Ootko huomannut, että monissa kirjoissa on paljon pieniä eläimiä, kissoja ja muita?

(Kerttu) Joo. Mää muistan kun joskus etitään siitä Koiramäkikirjasta kissoja ja hiiriä.

(Haastattelija) Millasista [!] paikoista niitä on löytynyt?

(Kerttu) No yleensä niinku... jos on vaikka joku keittiö, niin varmaan jostain pöydän alta. Semmosista paikoista, joista ei huomaa kunnolla niinku kattoo.

Jos taustaeläimet huvittavat lukijaa odottamattomalla epätavanomaisuudellaan joko toiminnassaan tai olinpaikassaan, ne eivät ole kirjassa tässä asiassa yksin. Myös kirjan varsinaiset urheilijat ja heidän taustajoukkonsa esittävät toisinaan hyvin merkillisiä ja tosielämälle vieraita tempauksia. Seuraavassa hieman lisää poimintoja oppilaiden mieleen painuneista kummallisuuksista.

9.3 Tuohan on aivan hullunkurista

Taustaeläinten hauskuudessa oli havaittavissa vaihtelevaa todenmukaisuutta: osittain täydellisen mielikuvituksellista ja osittain vähän realistisempaa. Pienet linnut baseball -lakissa ovat taatusti odottamatonta ja epätyypillistä, mutta kuitenkin sellaista, mitä ehkä voi nähdä luonnossakin. Mäkihyppääjävaris tai suksella laskeva hiiri taas ovat jo niin järjenvastaisia, että niitä voi kohdata elävässä elämässä korkeintaan villeissä kuvitelmissa. Niiden hullunkurisuus ja

irrationaalisuus oli edellisissä esimerkeissä monesti sekoitus eläimellisyyttä ja ihmismäistä käyttäytymistä: eihän varikset oikeasti hyppää mäkeä. Itse asiassa juuri urheilevat taustaeläimet taitavat olla kaikkein absurdeinta koko Suuressa urheilukirjassa. Mutta paljoa ei niistä jää hullunkurisuudessa jälkeen monet ihmismäiset kirjanhenkilötkään.

Höhöhöhöö. , sanoi Kerttu voimailuaukeamalla vielä toisenkin kerran huomattuaan ensin edellä mainitun bodarihiiren. Tällä kertaa hörähdyksen aiheutti Ensio, joka kuvatekstin mukaan on myös bodaaja ja joka haluaa saada komeat lihakset. Kuvassa Ensio nostaa painoja hyvin tyytyväisen näköisenä. Harjoittelu näyttää kevyeltä, vaikka Ensio joutuu seisomaan yhden jalan varassa, koska hänellä on käsipainot molempien käsien lisäksi vielä toisessa jalassaankin.

Samantyyppinen hulluttelu nauratti myös voimistelaukeamalla. (Kunnas 1983, 16. aukeama.) Aukeaman alaosassa esitellään erilaisia permantoliikkeitä. *Tuo on aika hyvä.* , Kerttu sanoi osoittaessaan kohtaa, jossa lukee "päälläseisonta". Siinä vanttera voimistelija seisoo tikkusuorana matolla pelkän päälakensä varassa. Voimistelija ei voi tukea seisontaansa käsillä, koska niillä pitää vaihtaa sivua kirjasta, jota hän samaan aikaan lukee. Bodaavan Ension ja kirjaa lukevan päällään seisijan tapauksissa toiminta on jotakin niin luonnotonta, että on helppoa arvella niidenkin hauskuuden olevan ennen muuta yllätyksellisyydessä - kuten niin monissa kirjankohdissa aiemminkin. Melkoisen luonnoton on Kristankin hoksaama tapaus judosalin mittelijästä. (Kunnas 1983, 18. aukeama.) Tässä tapauksessa on kuitenkin mukana sen verran todenmukaisuutta, että kuvasta saattaa aistia myös joko liioittelusta tai hölmöydestä syntyvän naurattavuuden - yhdessä tai erikseen. Kyseisessä kuvassa on kuvattuna rivissä kolme paria tohveleita ja niiden vieressä juuri saliin astunut judoka, Pena, joka on juuri toimittamassa yhtä harjoitusrituaaliaan. Kuvateksti kertoo: "Judoka osoittaa kunnioitusta judosalille sekä judomatolle, tatamille. Pena kumartaa varmuuden vuoksi tohveleillekin."

Penan toiminta on tavatonta, vaan ei mahdotonta. Mahdottomista tapahtumista kirjan hauskojen kohtien joukossa saatiin esimakua jo koripalloon ja Baseballiin liittyvissä yleiskuvauksissa (ks. sivu 67) Vähintäänkin yhtä hullunkurisina tapahtumina voi pitää oppilashavaintoja ralli- ja polkupyöräkilpailuista. Pyöräkilpailusta Kristan silmä osui jo reilusti kilpailua johtaneeseen Rami Rämsyyn, jota on kuvassa kohdannut harmillinen ja aikaa vievä rengasrikko. Rami on saanut pyöränsä takarenkaan vaihdettua ja on pumppaamassa siihen kiivaasti ilmaa. Rami vilkuilee pumpatessaan hermostuneena häntä takaa ajavaa pääjoukkoa, eikä huomaa, että rengas on pumpatessa paisunut jo ainakin kymmenkertaiseksi ja pullistelee siksi luonnottomasti pyörän rungon välistä. "Hei Rami! Eikö se rengas ole jo täynnä!", huutaa hätäntynyt mekaanikko vierestä polkijalle. (Kunnas 1983, 12. aukeama ; ks. myös Scarry 1998.)

Pumppauskuva nauratti Kristaa ja valtavan hauska se on minunkin mielestäni. Varmaan monien muidenkin mielestä. Kuvan hauskuus saa kuitenkin mielteliääksi. Luonnotonta yllätyksellisyyttä siinä on ainakin valtavaksi paisuneessa renkaassa, ja samaten mekaanikon kysymyksen voi käsittää luonnottoman huonosti tilanteeseen sopivaksi: kaikkihan näkevät, että rengas on ollut täynnä jo aikoja sitten. Jollakin tavalla kuvaan näyttäisi lisäksi liittyvän, suoraan sanoen, tyhmyys. Epähuomio on aiemmissa luvuissa yhdistetty tyhmyydestä peräisin olevaan komiikkaan, ja pyöräkuvassa todentotta on epähuomiota: Rami ei taakse vilkuillessaan tunnu olevan lainkaan tilanteen tasalla renkaan täyttymisessä (ks. sivu 20). Myös mekaanikon voi mieltää hölmöksi, jos hän kysymyksellään todella paljastaa, ettei tiedä, onko rengas jo täynnä. Toisaalta hän saattaa kyllä tietää asian tilan, mutta katsojasiaksensa huomauttaa Ramia paisuneesta renkaasta. Tällä tavoin ironisesti ymmärrettynä kuvassa korostuu Ramin epähuomio, hölmöys ja hänen arvonsa aleneminen, jolloin asetelma voisi olla otollinen myös kuvan katsojan ylemmydentuntoiselle ilolle (ks. sivut 28 - 28). Ylemmydentuntoinen merkitys toisi luonnottomaksi mainittuun pyöräilykuvaan myös sävyyksen

luonnollista todellisuutta. Onko esitellyn kuvan hauskuus siis yllätyksellisyyttä, hölmöyttä vai ylemmydentuntoa? Se lienee paljolti kokijasta kiinni.

Aivan silkka hulluttelu ja sen yllätyksellisyys tuntuisi olevan kyseessä Janin mainitsemassa rallikilpailukatsauksessa. (Kunnas 1983, 14. aukeama.) *Toi on hyvä, kun tossa rallissa noi on päässyt tonne elefantin päälle.*, mainittiin kuvasta, jossa iloiset emoelefantti ja lapsielefantti ovat saaneet savannille päriseviä vieraita. Suurella emoelefantilla on selässään oikea ralliauto ja sen sisällä istuvat kyllästyneiltä näyttävät kuljettajat kypärät päässään. Kuvateksti tuo selvitystä rallikilpailun epätavallisiin käännteisiin: "Ilppo ja Nestori ottavat osaa viidakkoralliin, mutta nyt veljekset näkyvät eksyneen reitiltä. Taisi olla kartanlukijan kartta ylösalaisin. Tästä tulee sakkopisteitä." Rallikusmien seikkailussa on kyse yhdenlaisesta epäonnistumisesta, suunnitelmien pieleenmenosta. Sen puolesta kyseinen kirjankohta olisi sopinut esille otettavaksi varta vasten epäonnistumisten hauskuutta koskevassa luvussakin. Siellä oli kuitenkin edellytyksenä tapahtumien jonkinlainen yhteys tosielämään. Ralliautosta elefantin selässä tuota yhteyttä on vaikeaa löytää.

Pikkuisen realistisempi tapahtuma löytyy kirjan miekkailuaukeamalta (Kunnas 1983, 17. aukeama). Joskin kilpailutilanteessa tapahtuvaksi se on kyllä niin ainutlaatuinen, että on helposti hullutteluksi luettavissa. Koko aukeaman alaosan peittävässä lajikuvauksessa on meneillään kahden naismiekkailijan ottelu. Kilpailuasetelma on kaikin puolin virallisen oloinen: miekkailualusta, välineet ja tuomaristo on piirretty yksityiskohtia myöten todenmukaisiksi. Teksteissä lajia myös esitellään seikkaperäisesti. Tapahtumassa on kuitenkin jotakin häiritsevää, mikä saa toisen ottelijan hölmistyneeksi ja tuomarin puuttumaan suurieleisesti kamppailun kulkuun. Toinen ottelijoista nimittäin pyllistää vastustajan suuntaan ja miekkailee jalkojensa välistä käsi taakse päin ojennettuna. Tuomari huutaa: "Halte, halte! (seis, seis!). Ei noin saa miekkailla. Floretilla pitää saada osuma rintaan." Krista osoitti lukeneensa kuvatekstin kertomalla iloisesti: *Kun tuo on tollein [!] niin eihän voi saada osumaa rintaan.* Kuvassa omaperäinen miekkailija virnistää ristikkonsa takaa suu leveässä hymyssä, mikä kertoo kyseessä olevan jonkinlaisen 'jekkuilun'. Tällainen

jekkuilu näyttää olevan tutkimuskirjassa ja muissa Kunnaksen kirjoissa yleisempääkin. Jekkuilu on jotakin muuta, kuin mitä tavanomaiselta käyttäytymiseltä esimerkiksi miekkailukilpailuissa odotetaan. Siksi sen hauskuus voi verraten ilmeisesti piillä inkongruentissa yllätyksellisyydessä. Kuitenkin siinä on mukana myös käytöstapojen vastainen elementti, minkä vuoksi 'jekkuilusta' aiheutuva nauru voi sisältää kokijasta riippuen myös moittivaa nuhdetta tekijää kohtaan (ks. sivu 19). Yllätyksellisyys tosin vaikuttaisi olevan se piirre, jota monissa jekkuilukuvissa halutaan tuoda esille. Pelkkä kuvatekstien lukeminen nimittäin jättää kirjan lukijan useasti tapahtumissa sellaiseen epätietoisuuteen, joka selviää vain kuvaa katsomalla. Miekkailukuvassa esimerkiksi tekstissä kerrotaan, "ettei noin saa miekkailla", kertomatta kuitenkaan, mitä kyseisellä miekkailutavalla tarkoitetaan. Niinpä tekstin lukija joutuu mielensä hämmennyksen poistaakseen etsimään tekstin tarkoittaman kohdan kuvasta. Tekstin alulle panema odottava mieli ja tekstiviittauksen löytäminen kuvasta tuottaa arvatenkin monesti yllättyneen kokemuksen. Samalla kirja pitää lukijan mielenkiintoa vireillä ja kannustaa tätä todella syventymään lukemiseensa. Kunnaksen kirjoissa on siten kiistatta, paitsi yllättävä, myös vahva pedagoginen ote.

10 PIIRTÄJÄN PROFIILIA

10.1 Villi ja vapaa

Edeltäneissä luvuissa läpi käydyistä esimerkeistä voi havaita, että Suuren urheilukirjan monet piirretyt tapahtumakohtaukset on toteutettu enemmän mielikuvitusta, kuin todenperäisyyttä vaalien. Haastateltujen oppilaiden huomaamista kirjankohdista realistisimpiakaan ei voi pitää kovin realistisina - tai ainakaan tavanomaisina - puhumattakaan niistä lukuisista mainituista ja

mainitsematomista tapauksista, jotka ilmentävät lähinnä hulvatonta hullunkurisuutta. Voimme ehkä päästä hieman kirjantekijän tyylin ja tottumusten taustalle, jos katsahdamme lyhyesti niihin piirtäjän omiin hauskuusmieltymyksiin, jotka haastattelussa tulivat esille.

Vaikka ammatilliset, suoraan kirjojen tekemistä koskevat kysymykset olivat haastattelun pääteemana, ajelehti keskustelu mukavasti myös sivuhaaroille. Yksi sivuhaara koski television viihdeohjelmatarjontaa ja paljasti Kunnaksen pitävän ainakin Älypää -sarjan ja Monty Python -elokuvien brittihuumorista, mutta...

(Haastateltava) Tykkään vielä paljon enemmän monista muista asioista, en vaan pelkistä Älypäistä. Mä tykkään ehkä vielä vähän absurdimmasta (viihteestä). ---

Sit mä tykkään pirusti Marx-veljeksistä. Varsinkin Harpo Marxista. [!]

(Haastattelija) No niin. Olisinkin juuri kysynyt suosikkia veljeksistä.

(Haastateltava) Joo. Ei suinkaan Groucho Marx, vaan Harpo Marx on mun suosikki veljeksistä, jonka [!] totaalisen järjetön käytös huvittaa mua suuresti.

Haastattelijalle tuli riemukkaana yllätyksenä kirjailijan maininta Harpo Marxista yhtenä huumorinsa suosikkiahmona. Harpohan mainittiin myös raportin alkuosan karnevalismissa ennen Kunnaksen haastattelun toteuttamista. (ks. sivu 21) Merkillepantavaa on, että edellisissä vastauksissa Kunnas paitsi mainitsi viihdemaailman suosikkejaan myös pyytämättä tähdensi häneen vetoavan huumorin luonnetta. *Absurdius ja järjettömyys* piirtäjälle mieleisen huumorin kannattimina saivat vahvistusta muutoinkin haastattelun kuluessa. Esimerkiksi, kun puheeksi tuli kotimainen TV -viihdesarja *Kummeli*:

Mää nautin näistä... tää Kummeli. Niin tota... se mikä mua niissä kaikista eniten huvittaa on semmoset selvästi lähes suunnittelemattomat kohdat ja sellaset pilkahdukset, mitä sieltä tulee. Semmosia totaalisen kreisejä (eng., grazy,) juttuja.

[!]

Lukija saattaa tutkijan tapaan ajatella, että Kunnaksen mieltymys mainitsemiinsa *kreiseihin juttuihin* on nähtävissä myös hänen omista tuotoksistaan; vaikkapa juuri Suuren urheilukirjan odottamattoman mielikuvituksellisista urheilutapahtumista. Voi olla liian suorasukaista nimittää edellisten haastattelulainauksen perusteella Kunnaksen mieltä myönteisesti järjettömyyteen taipuvaiseksi, mutta ehkä jotakin sen tapaista hänen kirjojensa tyylistä voi aistia.

Toinen huomionarvoinen seikka lainauksissa mainitussa huumorityylissä on suunnittelemattomuus, joka puolestaan näyttää vahvasti kuuluvan Kunnaksen omaankin työtapaan. Haastattelussa suunnittelemattoman piirtämistavan mainittiin selvimmin koskevan lastenkirjojen ohessa tehtyjä Nyrok -sarjakuvia. Vertaillessaan Alivaltiosihteeri -radio-ohjelman sanoilla taituroivaa tarjontaa omiin Nyrok -tuotoksiinsa Kunnas sanoi: *Mullahan se on ihan sellasta alitajuista solkee vaan, etten mä niinku suunnittele mitään. [!]* Keskustelun siirryttyä selvemmin nykyisyyteen ja nimenomaan lastenkirjojen tekemiseen hän edelleen korosti melko intuitiivista luomistyötänsä. Kun kuvantekijää pyydettiin muistelemaan, milloin hän yleensä kokee onnistuneensa kuvissaan hän pohjusti vastausta kertomalla työnsä olevan joskus *helppoa* ja joskus *sellasta [!] vääntämistä*.

...Ja tota, juuri silloin kun on semmonen vaihde päällä, että se todella toimii. Niin tota niistä kuvista mä yleensä myös tykkään eniten. Ja se tulee jotenkin sillä tavoin alitajunnasta, että mä saatan piirtää jotain sellasia pieniä vivahteita tai jotain asentoja, tai jotain [!], jota mä en edes suunnittele etukäteen, vaan ne tulee niinku sillä hetkellä. Ja ne huvittaa mua itteenikin, että tulipa hieno. --- Se on niinku hiukan suunnittelematonta hommaa. Mä en niinku pysty täysin etukäteen sanoon, että tästä tulee hyvä ja tosta ei tuu hyvää. [!]

Kunnaksen tekniikka vaikuttaa jollakin tapaa pidäkkeettömältä ja sisäsyntyiseltä. Omilla sanoillaan hän kertoi tekniikkansa sallivan *alitajunnan tehdä hommia*. Tämän voi huomata edellisistä siteerauksistakin. Kaiken

kaikkiaan voidaan aavistella, että Kunnaksen hienoiseen hullunkurisuuteen painottunut huumorimaku yhdistettynä hänen rehellisen originelliin luomistapaansa tuottaa tulokseksi lastenkin huumorintajuun vetoavia kuvituksia - teksteineen ja ilman. Vaikka piirtäjän työskentelyssä alitajuisuus kovin korostuukin, haastattelu paljasti Kunnaksen kuitenkin olevan selvillä tyyliinsä hauskuuden suurista linjoista. Siinä ei lie juurikaan ihmettelemistä, kun muistaa Kunnaksen mittavan, yli 20 vuotta kestäneen työkokemuksen alallaan.

10.2 Kuvantekijä pohdiskelee tyyliään

Vuosien kokemuksesta huolimatta Kunnas sanoi saaneensa urallaan hyvin vähän ulkopuolista ammatillista palautetta ja ohjausta. Kustantajan hän kertoi esittävän näkemyksiä harvakseltaan, mutta muuten palautetta on tullut vähänlaisesti. Silti Kunnas arveli tietävänsä, millaisiin seikkoihin hänen tyyliinsä hauskuus perustuu:

(Haastattelija) Onko sulla sellanen varma jippo [!], miten saadaan hahmosta hauska?

(Kunnas) Kyyllä [!] joo. Kyllä noin niinku yleisesti ottaen. Kyyllä mä tiän, mitä ihmiset haluaa mun piirtävän. --- Ne on yleensä juuri tämmösiä yllätyksellisyyksiä. Tämmösiä tyypillisiä, näitä (tauko) pieniä temppuja. (miettii) Pistetään esimerkiksi sauvakävelijän sauvat jonkun käsiin niin se huvittaa aina kaikkia. Jos vaikka on pistetty aivan... kummitus sauvakävelyllä - se on hauska. Kuvata joulupukki sauvakävelyllä - tämmösiä pikkujuttuja.

Kunnas korosti itsekin yllätyksellisiä yksityiskohtia aivan kuten on tehty raportissa aiemmin. Mainittava on, että haastattelussa haastattelija ei kuitenkaan ollut ennen äskeistä kohtaa maininnut sanallakaan mistään yllätyksellisyyden huvittavuuteen viittaavasta. Keskustelu Kunnaksen omista kirjoistakin alkoi vasta edellisestä repliikistä, joten vastausta voi todella pitää

tekijän omana ja johdattelemattomana näkemyksenä. Työskentelytapaansa selvittäessään hän tosin hieman aiemmin kertoi osittain *pelleilevänsä* kuvia tehdessään, mikä ehkä liittyy juuri edellisen haastatteluvastauksen *tyypillisiin pieniin temppuihin*.

Jos Kunnas ensimmäisessä mietinnössään vastasi haastattelijan kysymiin *jippoihin*, niin huomattavasti perusteellisemmin hän uppoutui erittelemään tyyliinsä ilmeikkyyttä toisena, vähintään yhtä merkittävänä hauskuuden lähteenä. Silmien ja suun piirtämisen tärkeyttä kuvahahmojen ilmeikkyydessä Kunnas toi esille luonnehtimalla ensin kollegojensa Barksin, Juban ja myös Richard Scarryn ilmeikkäitä kuvitustyylejä. Lähestyttyään ilmeikkään piirtämisen kykyä ensin varovasti toisten piirtäjien kautta Kunnas toi julki sen, minkä luultavasti jokainen hänen kirjoihinsa tutustunut voi vahvistaa:

Ja mulla on (myös) kyky tehdä tavattoman ilmeikkäitä kuvia. Myöskin siis luonnehtiin [!] niinku mielialoja ja tunnetiloja piirroksiin. Pystyn piirtään kuvan, minkä... jonkun koiran... mikä, ett sä tiedät mikä olo tolla on. Ja se ei oo kauheen helppoo. Tai siis mä en tiä, onks se helppous... Se ei siis oo helppouskysymys, vaan se on kerta kaikkiaan jonkinsorttinen lahja. --- Se on siis niinku semmonen sisäänrakennettu juttu, että se joko on taikka se ei oo. [!]

Uskon vakaasti, että Kunnaksen kirjojen, muiden muassa Suuren Urheilukirjan, hauskuuden yhtenä tärkeimpänä perustana on juuri kirjanhenkilöiden ja hahmojen ilmentämät ihmismäiset olotilat: iloisuus, harmistuminen, ihmetteleminen, suuttumus ja väsymys, muun muassa. Tämä tyylin ilmeikkyyss tuli aivan suoranaisesti esille myös oppilaiden kokemuksissa, kun he ~~joko~~ pyynnöstä tai pyytämättä osoittivat tutkimuskirjasta yksittäisiä hauskoja ilmeitä. Otaksuttavasti jo aiemmat tapahtumakuvaukset ovat paljastaneet jotakin kirjan ilmeikkyydestä, mutta otetaan esille vielä pari nimenomaan ilmeen vuoksi hauskana pidettyä kirjan kohtaa.

Janin selaillessa kirjaa summittaisesti omaan tahtiinsa kysyin, muistiko hän kirjasta ilmeeltään tai koko olemukseltaan suosikkia. Jani muisti vaivatta ja

selasi saman tien näkyville Sopulimäen Sinikellojen jääkiekkjoukkueen harjoitteluaukeaman (Kunnas 1983, 27. aukeama). Aukeaman viimeisessä kuvassa joukkueen pelaajat ovat harjoitusten jälkeen peseytymässä ja osa heistä jo pukee vaatteita ylleen pukukopissa. Myös joukkueen roteva ja bulldog -koiraa muistuttavaksi piirretty puolustaja, Pete Pakki.

(Jani) Tässä on hyvä, kun ne on kaikki pukukopissa. Tuolla on hyvä ilme tuolla yhellä.

(Haastattelija) Mikäs siinä miehessä on oikein hauskaa?

(Jani) Noku sillan tuo silmälappu... ja hirvee höröhammas. Niinku iso ero tai väli hampaiden välissä. Se on niin hyvän näkönen. Ku sillan niin loistava ilme. Ja joku uimarengasko sillä on päällä?

Pete kiskoo kuvassa päälleen villahousuja. Hänellä on tosiaan silmälappu toista silmää peittämässä ja hännällinen karvalakki päässään. Bulldoggien tapaan jyrävä leuka on vahvasti eteenpäin työntynyt ja hymyilevän suun välistä pilkistävät kulmahampaat molemmista reunoista. Toinen silmä toljottaa pyöreänä, ja vyötäröllä paistavat keltapunatäplikkäät alushousut, joita Jani epäili uimarenkaaksi. Pete on kuvassa monella tapaa erikoinen tapaus: hän on rotunsa puolesta muista koirapelaajista poikkeava, hänellä on silmälappu ja täplikkäät kalsarit, ja ennen kaikkea hänellä on pukukopissa päässään karvalakki useimpien muiden pelaajien verhoutuessa pelkkään pyyhkeeseen. Kaiken kruunaa Janinkin huomaama yksinäisen silmän ja suun poikkeava ilmeikkyys. Luultavasti Petessä huvittaa koko epätavallinen kokonaisuus, jota ilme täydentää.

Kristan huomion sai yksi karateaukeaman mittelijöistä. Valmiusasennossa seisovaan taitajaan liittyy kuvateksti, jossa korostetaan karaten olevan pelkän iskemisen lisäksi myös keskittymistä ja itsensä hallintaa. "Karateka uhkuu sisäistä voimaa.", viitataan melko raukean oloiseen ja hikinauhaa kantavaan koirahahmoon, jonka silmät ovat puoliuimmessa, suu tyytyväisessä virneessä ja suuret etuhampaat suusta ulkona. Sekaisten 'hiustensa' kätköistä kurkistaa

yhtä uneliaan näköinen pikkulintu lippalakki päässään. Hahmo muistuttaa minusta pitkine kuonoineen paljon väsynyttä Hessu Hopoa. Krista ei tätä yhteyttä maininnut, mutta väsyneenä hän hahmoa piti erityisesti päässä seisovien silmien takia.

Äskeiseen kuvaan liittyvän tekstin lukenut voi helposti havaita siinä piilevän ironian: kuvan karateharrastaja näyttää kaikkea muuta kuin "voimaa uhkuvalta." Samantyyppistä ulkonäön ja tekstin välistä ironiaa Kerttu huomasi Koiraporin Marsuissa jääkiekkoa pelaavassa Komussa (Kunnas 1983, 28. aukeama). Iloisesti naurahtaen hän näytti ensin kiinnostavan huomionsa vain Komun hassuun ulkonäköön. Heti jatkoksi Kerttu kuitenkin mainitsi jotakin sellaista, mikä sai minut ensin yllättymään ja kohta ihailemaan vastaajan oivallusta:

Sitten tuo on hauskan näkönen. Kun sillä tulee hampaat (ulos suusta) ja sitten sillä on silmät ihan kierossa. --- Sitten tuossa lukee, että Komu on viisas pelaaja.

Niin. Kaukalosta virnistää kypäräpäinen pelaaja, jolla on leukasuojus pitkän 'kuononsa' suojana ja kasvoillaan sanalla sanoen hölmö ilme. Tekstissä kerrotaan Komun olevan viisas pelaaja, koska hän toisista pelaajista poiketen pitää aina leukasuojusta. Kerttu huomasi kuvasta sen, mitä minä en: kuvan ja tekstin välisen ironisen ristiriidan. Komu nimittäin näyttää kuvassa täsmälleen yhtä viisaalta, kuin edellisen esimerkin raukea karateka näytti voimaa uhkuvalta. Minäkin panin merkille Komun hulvattoman ilmeen ja luin tekstinkin, mutta arvelin sen todella viittaavan Komun esimerkillisyyteen leukasuojuksen käyttämisessä. Tekstin yhteys pelaajan olemukseen olisi ehkä valjennut minullekin, jos olisin lukenut tarkemmin, miksi Komu pitää aina leukasuojusta: " Eihän sitä koskaan tiedä milloin kompastuu ja kolauttaa leukansa jäänpintaan." Tuo piikkittelevä selitys Komun leukasuojan tarpeellisuudesta antaa ymmärtää, että tekijäkin on varmasti tarkoittanut kuvan ja tekstin kokonaisuuden vähän ironiseksi, aivan kuten Kerttu sen ilmeisesti käsitti. Kertun Komusta hoksaama ironia on aivan konkreettinen muistutus

siitä mitä on aiemmin korostettu: Paitsi että eri henkilöitä saattaa naurattaa eri kuvat, myös yhteisesti huvittavan kuvan hauskuus voi olla katsojakohtaista. Minua Komussa huvitti pelkkä ilme, Kerttu tunnisti lisäksi kuvaan kuuluvan vitsin. Näkemästään voi kukin ikään kuin löytää eri merkityksiä - eikä pelkästään Komun tapauksessa.

Kertun ironiantaju sai minut hämmästyttämään kypsyytensä vuoksi. Vastauksessaan Kerttu ei kuitenkaan suoranaisesti sanonut, että 'tuo on hauska, koska siinä hölmöä nimitetään viisaaksi.' Eikä hän sitä paitsi edes sanonut Komua hölmön näköiseksi, vaikka ulkonäön kuvailu siihen vahvasti viittaakin. *Hauskan näköinen* oli Kertun oma sanamuoto, 'hölmön näköinen' on vain minun siitä johtamaani tulkintaa.

Muissakaan hauskoihin ilmeisiin kohdistuneissa vastauksissa ei mainittu ilmettä nimenomaan hölmöksi. Kirjan hahmojen ilmeitä kuvailtiin *erikoiseksi*, *väsyneeksi* ja *ihmeelliseksi* tai eritellymmmin sanoilla *silmät ristissä* ja *kieli ulkona*. Vaikka suoria viittauksia hahmojen vähä-älyisyyteen ei oppilailta kuultukaan, pitää ilmeikkyyteen kytkeytyvä hölmöys ottaa lukuun vartenotettavana hauskuuselementtinä. Kunnaksen painotettua silmien merkitystä ilmeikkyydessä mainitsin hänelle Aarne Kinnusen Seitsemää veljestä koskevasta tutkimuksesta, jossa huomio oli ympyrjäisten silmien koomisuudessa (ks. sivu 24). Kysyin myös piirtäjän näkemystä siihen, miksi *silmät selällään toljottava ihminen tai muu olio* naurattaa niin usein:

(naurua) *Huomaatko, muakin rupes heti huvittaan? Jaa 'a... Se on kiinnostava kysymys. Kai se on ihmisen hölmöys. Mutta, että. Mitä varten se on hauskaa, että ihminen on hölmö? Se on hyvin vaikea... En mä osaa vastata tohon. [!]*

Kysymys on toden totta vaikea. Kunnaksenkin jäätyä vaille vastausta kerroin hänelle myös Freudin ylemmydentuntoa puoltavasta mallista. Siitä, että kun nauretaan hölmöydelle, nauretaan mallin mukaan samalla toisen kustannuksella omalle hyvyydelle. Hän myönteli asiassa ehkä olevan perää ja jatkoi siitä, miten hölmöys ja hölmistyminen kuuluvat hänen kuvitustyyliinsä:

Se voi olla näinkin joo. --- Kai meitä huvittaa tavattomasti se, että saatetaan joku semmoseen hämmästyksen tilaan. Semmoseen, missä se on niinku monttu auki.--- Mikä on niinku hemmetin hauskaa. --- Että tota, en osaa tähän kyllä vastata, mutta kyllä mä käytän tätä ihan samaa. Tätä toljottavuutta, tätä tällasta pöllämystynyttä. Kyllä se on niinku yks tavaramerkkini. Ja viäl, sit mä huomaan, ett mulla menee usein siihen Nyrok -tyyliin näissä lastenkirjoissakin. --- Semmoseen kaheliuteen. [!]

Tässä tutkimustehtävän kannalta hyvin kiinnostavassa siteerauksessa näkyy huomoidun kaksikin tärkeää seikkaa Kunnaksen ilmeikkästä tyylistä. Ensinnäkin piirtäjä mainitsee suurisilmäisten hahmojensa toljottavuuden ja toiseksi hän antaa kirjojensa tyyllille yhden uuden, ennalta mainitsemattoman luonnehdinnan: *kahelius*. Jos toljottavuus ja siihen mahdollisesti liittyvä hölmöys ovat tyylin vakioelementtejä, niin kaheliudella taas uskon Kunnaksen itsensäkin tarkoittavan jonkinlaista liioiteltua hölmöyttä. Ehkä juuri Pete Pakin, uneliaasti voimaa uhkuvan karatekan tai jääkiekkoilevan Komun tapaisia hassuilmeisiä kirjanhenkilöitä.

11 YHTEENVETOA, PÄÄTELMIÄ JA POHDINTAA

Tässä raportissa tähän mennessä julki tuotujen haastattelukokemusten varassa voidaan todeta Mauri Kunnaksen Suuren urheilukirjan huvittaneen tutkimukseen osallistuneita oppilaita. Oppilaita huvittaneiden kirjankohtien monipuolisella kuvailulla ja niiden tulkinnalla, sekä näihin kirjankohtiin liittyvien oppilaskokemusten tulkinnalla on lisäksi pääteltävissä, että haastateltujen oppilaiden huvittumiselle on kirjassa monia syitä. Vaikkei tutkimuksen empirian tehtävänä ole ollut todentaa tai vahvistaa mitään teoriaa, on havaittavissa, että nämä mainitut huvittumisen syyt vaikuttavat osin tutuilta tutkimuksen laajan taustateorian tiettyjen komiikan mallien kanssa. Aivan kuten tutkimuksen viitekirjallisuudessaakin korostettiin inkongruenssia komiikan lähes kaikkivoipana selitysmallina, samoin on tässäkin työssä jouduttu toteamaan monen oppilaskokemuksen varteenotettavimman riemun lietsojan olevan juuri inkongruenssille ominainen yllätyksellisyys. Mielestäni on kuitenkin paikallaan olla liiaksi tuijottamatta inkongruenssi - käsitteen laajaan ja epämääräiseen tenhovoimaan, koska sen ytimenä oleva komiikka, yllättävän odottamattomuuden komiikka, voi ilmetä niin monin eri tavoin. Se on luullakseni tullut esille tässäkin tutkimuksessa.

Edellisissä luvuissa yllättävyyden hauskuutta on käsitelty yhdistämällä kirjantapahtumia tosielämään kahdella eri tavalla: on käsitelty erikseen lähelle todellisuutta katsotut kirjantapahtumat ja kauaksi todellisuudesta katsotut kirjantapahtumat - tällaista etäisyysviittausta käytetään. Huomattavaa on, että Suuressa urheilukirjassa lapsia huvittaneiden kohtien tulkinnoissa on korostettu juuri jonkinlaista todellisuusyhteyttä. Korostamisessa lähtöajatuksena on ollut, että odottamattomuuteen perustuva komiikka, miten se sitten nimetäänkin, edellyttää kokijalta jonkinlaista etukäteisoletusta tapahtumien kulusta. Tutkija on sitä mieltä, että näiden odotusten täytyy olla peräisin huvittuvan kirjankatsojan kokemusmaailmasta. Niistä kokemuksista, joita hänelle on elämänvarrella eri tilanteissa karttunut. Oppilaiden havaintojen

käsittelyyn valitun todellisuus -jaottelun mukaisesti haastateltujen lasten oletukset ovat huvittaneissa kirjankohdissa saattaneet 'särkyä' kahdella lailla. Joko lapset ovat huomanneet, että tuossa on jotakin todellisuudesta tuttua, mutta esimerkiksi liioittelun vuoksi yllättävää ja odotuksen vastaista. Tai sitten lapset ovat saattaneet huomata tapahtumaa todellisuuteen verratessaan, ettei siinä todellakaan ole mitään todenmukaista, mikä ymmärrettävästi voi myös olla vastoin tosielämästä juontuvia ennako-odotuksia. Ensin mainittua yllätyksellisyyttä, todellisuudesta suoranaisesti muistuttavia tapauksia kirjassa edustavat ne kohdat, joissa on kyse liioittelusta, matkivasta parodioinnista tai epäonnistumisesta. Jälkimmäistä, irrationaalista yllätyksellisyyttä kirjassa ilmentävät ainakin: yhteen kuulumattomien tapahtumien yhdistäminen (vesihiihtäjä hangella), ihmismäiset taustaeläimet (hiihtävä hiiri), omituiset teot (kirjaa lukeva päällään seisoja) ja omituiset tapahtumat (ralliauto norsun päällä). Näiden oppilaiden havaitsemien hauskuuksien lisäksi on epätodelliseen yllättävyyteen kuuluvaksi katsottavissa myös vähälle huomiolle jääneet tyyllilliset nyanssit: esimerkiksi säikähtävän jalasta irtoava kenkä tai riemastuvan päästä korkealle nouseva hattu.

Mutta muutakin kuin yllätyksellisyyttä näytti hauskuuksista löytyvän. Monet noteeratut kuvat ja kohtaukset antavat ainakin aihetta olettaa, että niiden hauskuus liittyy jollakin tavalla kuvassa esiintyvän henkilön hölmöyteen. Hölmöys on käsitellyissä tapauksissa voinut olla peräisin esimerkiksi epäonnistuneesta urheilusuorituksesta, unohtamisesta ja epähuomiosta tai kuvahahmon ulkonäöstä. Kunnaksen ilmeikkään piirrostyylin vuoksi erityisesti ulkonäköön liittyvä hölmöys tulee kirjasta hyvin esille. Hölmöyteen, ja samalla ihmisyyteen viittaavia tyylikelementtejä ovat ainakin toistuvasti kuvatut suuret ja avonaisina toljottavat silmät, suusta ulkona roikkuva kieli, kierot silmät, ja muut epätavanomaiset ilmeet. Ulkonäön seikkojen lisäksi hölmöyttä ilmentävät unohtaminen ja epähuomio vaikuttavat kirjassa monesti olevan tyypiltään hieman pilkallisuuteen viittaavaa ironiaa. Sen puolesta Suuressa urheilukirjassa on ehkä huomattavissa joitakin viitteitä Kunnaksen varhaisemmasta työurasta lehtien pilapiirtäjänä.

Piirtäjä Kunnaksen persoonalliset mieltymykset lienevät vaikuttaneet muutenkin Suuren urheilukirjan sisältöön, ei vain pilapiirtäjätaustan osalta. On ilmeistä, että tekijän persoonallisuus siirtyy jollakin tavalla hänen tuotoksiinsa, oli kyseessä sitten taidemaalari, säveltäjä, mäkihyppääjä tai kuvantekijä, kuten Kunnas. Haastattelun ja seikkaperäisen tuotantoon tutustumisen pohjustamana sanoisin Kunnaksen persoonallisuuden näkyvän hänen tyyliinsä taipumuksena irrottautua totunnaisuuksista ja luoda kuvia mielikuvituksen estottomasti. Arvelen myös, että Kunnaksella on kyky katsoa ja nähdä se koomisuus, mikä meitä ympäröivästä, ihmiskeskeisestä maailmasta on nähtävissä. Varsin varauksellisesti on tosin syytä suhtautua sellaisiin arveluihin, joiden perustana on vieraan ihmisen lyhyt haastattelu. Tämä pitänee paikkansa sekä edellisessä kirjantekijää koskevassa lausunnossanikin, kuin koko tutkimuksen ytimenä olleiden lasten haastatteluvastausten tulkinnoissakin.

Viimeisin huomio lasten haastatteluvastauksien tulkinnasta on niin keskeinen tutkimuksessa esitettyjen johtopäätösten ja niiden luotettavuuden kannalta, että sitä on katsottava tarkemminkin. Tämä tutkimushan on ollut ja on tyypiltään lähinnä ilmiötä kuvaileva fenomenografinen laadullinen tutkimus. Tutkimuksen kuvailtavana ilmiönä on ollut Mauri Kunnaksen Suuren urheilukirjan komiikka ja tutkimustehtävänä pyrkimys selvittää, mitkä kohdat mainitussa kuvakirjassa ovat hauskoja. Tähän johtokysymykseen on haettu vastausta aineistokokonaisuudesta, johon ovat kuuluneet varsinainen virikemateriaali, eli Kunnaksen Suuri urheilukirja, kirjan tekijän haastattelu, ja kolmen kolmasluokkalaisen ala-asteen oppilaan teemahaastattelut. Tärkein aineisto ja koko kuvailevan tarkastelun alullepanija ovat olleet oppilashaastatteluissa ilmi tulleet vastaukset kirjan hauskoiksi koetuista kohdista. Oppilashaastattelujen voidaan katsoa onnistuneen hyvin, koska niiden tuloksena on saatu runsaasti monipuolisia vastauksia, jotka ovat mahdollistaneet varsin hyvin hauskojen kohtien deskriptiivisen tarkastelun. Näin myös tutkimuksen pääkysymykseen 'Mikä hauskuuttaa?' on saatu selvyttä. Toisena tutkimusongelmana on ollut saada selvyttä myös siihen,

miksi kirjan kohdat ovat hauskuuttaneet haastateltuja oppilaita. Valaisua on haettu tutkimuksen taustateoreettisista komiikan malleista, ja tietenkin myös lasten vastauksista. Vastauksia tulkitsemalla onkin useimmille hauskuuskokemuksille löydetty teoreettinen 'selitys' esimerkiksi yllättävyyteen perustuvasta inkongruenssi - mallista. Tulkintojeni luotettavuus on kuitenkin kyseenalainen, koska en voi taata saaneeni selville haastateltujen oppilaiden vastauksista heidän todellisia ajatuksia kuvien hauskuudesta. Tulkitessani minulla on ollut mahdollisuus tarttua vain oppilaiden sanoihin, ilmeisiin, ja naurahduksiin, ei suoranaisesti heidän ajatuksiinsa. Vaikka näin ollen tiedänkin, mikä heitä Suuressa urheilukirjassa naurattaa, naurun todellinen syy jää arvoitukseksi. Jos tutkimuksessa olisi painotettu naurukokemusten kuvailemisen sijaan niiden syiden selville saamista, olisi oppilashaastattelut pitänyt toteuttaa perinpohjaisemmin, esimerkiksi harkiten valittuja strukturoituja jatkokysymyksiä käyttämällä. Vieraiden ihmisten ajatusten ymmärtäminen ei kuitenkaan ole varmasti helppoa tarmokkaallakaan tutkimisella. Siitä huolimatta esitän tämän tutkimuksen aihepiirin - huvittumisen - yhdeksi mahdolliseksi jatkotutkimustehtäväksi yrityksen selvittää nauramisen eritellympiä ja persoonakohtaisempia syitä. Yrityksen selvittää, miksi ihmiset todella nauravat, ei vain mille he nauravat. Persoonallisempien naurun syiden tutkimisessa ei olisi syytä rajoittaa selittämään esimerkiksi inkongruenttia huvittumista vain tapahtumien yllätyksellisyydellä, vaan tulisi selvittää, millä tavalla yllättäväksi kukin tilanteen kokee. Tutkimus voisi olla looginen jatko nimenomaan lasten kokemasta komiikasta Mauri Kunnaksen kirjoissa, mutta yhtä ansiokas se olisi varmasti muillakin tutkimuskentillä. Nauramisen tai huvittumisen lisäksi Kunnaksen kuvakirjoista löytyy muunkinlaista jatkotutkimussarkaa halukkaille tutkiville kyntäjille. Esimerkiksi Kunnaksen kirjojen käyttö opetustarkoituksessa on yksi kysymykseen tuleva tutkimusteema.

LÄHTEET

- Ahlman, E. 1993a. Yhteiskunnallinen tekijä koomillisuudessa. Artikkeleita (3). Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisu 58, 71 - 77. Jyväskylä. (artikkeli ilmestynyt alun perin vuonna 1922)
- Ahlman, E. 1993b. Huumorin olemuksesta. Artikkeleita (3). Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisu 58, 100 - 106. Jyväskylä. (artikkeli ilmestynyt alun perin vuonna 1927)
- Ahonen, S. 1994. Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa L. Syrjälä ym. (toim.), 114 - 157.
- Alasuutari, P. 1993. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Alho, O. 1988. Hulluuden puolustus ja muita kirjoituksia naurun historiasta. Juva: WSOY.
- Aristoteles. 1997. Runousoppi. Suom. P. Hohti. Tampere: Gaudeamus.
- Bariaud, F. 1989. Age differences in Children's Humor. Teoksessa P. Mc Ghee (toim.), 15 - 47.
- Bergson, H. 1994 (1899). Nauru. Tutkimus komiikan merkityksestä. Suom. S. Isto ja M. Pasanen. Helsinki: Loki.
- Brown, I. 1993. Young Children's Explanations of pictorial Humor: a preliminary Study. *Early Child Development and Care* 93, 35 - 40.
- Dunn, J. 1988. *The Beginnings of Social Understanding*. Oxford: Blackwell.
- Durkin, K. 1995. *Developmental Social Psychology. From Infancy to old Age*. Malden, USA: Blackwell.
- Eco, U. 1985. *Matka arkipäivän epätodellisuuteen*. Suom. A. Buffa. Helsinki: WSOY.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Freud, S. 1983. *Vitsi ja sen yhteys piilotajuntaan*. Suom. M. Rutanen. Helsinki: Love kirjat.

- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Herkman, J. (toim.) 1996. Ruutujen välissä. Näkökulmia sarjakuvaan. Vammala: Tampere University Press.
- Herstadt, H.-M., 2001a. The Laughter as Structure and Paradox in Drama variations - a Summary of my doctoral Thesis. Teoksessa M.-L. Östern (toim.), 229 - 236.
- Herstadt, H.-M., 2001b. Das Lachen. Struktur und Paradox in Dramavariationen. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 71. Printing House.
- Häkkinen, K. 1996. Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä. Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä.
- Ihonen, M. (toim.) 1994. Miten valehdellaan. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 45. Helsinki: Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo.
- Kinnunen, A. 1994. Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, A. 1973. Tuli, aurinko ja seitsemän veljestä. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, E. 1994. Mille koululaiset nauravat? Julkaisussa Raito: maakunnallinen museolehti. Rovaniemi: Lapin maakuntamuseo. 1/1994, 18 - 22.
- Knuuttila, S. 1992. Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksena. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 554. Jyväskylä: Gummerus.
- Korkiakangas, M. 1995. Sosiaalisen kognition kehitys. Teoksessa P. Lyytinen ym. (toim.), 188 - 201.
- Kunnas, M. 1979. Suomalainen tonttukirja. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 1983. Suuri urheilukirja. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 1984. Yökirja. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 1990. Etusivun juttu. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 1992. Koirien Kalevala. Helsinki: Otava.

- Kunnas, M. 1997a. Koiramäki. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 1997b. Kuningas Artturin ritarit. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 1998. Puhveli - Billin lännensirkus. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 1999. Hyvää yötä, Herra Hakkarainen. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 2000. The best and the worst of Nyrok City. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 2001a. Herra Hakkaraisen aakkoset. Helsinki: Otava.
- Kunnas, M. 2001b. Hyvää Joulua, herra Kunnas. Helsingin Sanomat. Nyt -liite
21.12.2001.
- Laaksonen, P. ym. (toim.) 1990. Hullun kirjoissa. Näkökulmia suomalaiseen kylähulluuteen. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 508.
Jyväskylä: Gummerus.
- Lickona, T. (toim.) 1976. Moral development and behavior. Theory, Research and Social Issues. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Linge, L. 1993. Humor och barn. Utvecklingspsykologiska aspekter på humorns funktion. Lundin yliopisto. Psykologian laitos. Väitöstutkimus.
- Lyytinen, P. ym. (toim.) 1995. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. Helsinki: WSOY.
- Mc Ghee, E. & Chapman, A. (toim.) 1980. Children's Humour. New York: John Wiley and Sons.
- Mc Ghee, P. (toim.) 1989. Humor and Children's Development: a Guide to Practical Applications. New York: The Haworth Press.
- Morris, D. 1994. Eläin nimeltä ihminen. Henkilökohtainen näkemys ihmislajeista. Suom. T. Holopainen. Jyväskylä: Gummerus.
- Nahemow, L. ym. (toim.) 1986. Humor and Aging. Orlando: Academic Press. Inc.
- Perttula, J. 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.
- Piaget, J. & Inhelder, B. 1977. Lapsen psykologia. Suom. M. Rutanen. Jyväskylä: Gummerus.

- Rasila, T. 1996. Avainsana, mysteerio, täyskäännös. Huumori ja komiikka sarjakuvan rakenteissa. Teoksessa J. Herkman (toim.), 61 - 80.
- Salosaari, K. 1991. Komedian semiotiikkaa. Teoksessa M. Ihonen (toim.), 138 - 156.
- Scarry, R. 1998 (1971). Iloinen ilmakirja. Suom. K. Helakisa. Jyväskylä: Gummerus.
- Selman, R.L. 1976. Social - Cognitive understanding: a guide to educational and clinical practise. Teoksessa T. Lickona. (toim.), 299 - 316.
- Syrjälä, L. ym. (toim.) 1994. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Östern, A.-L. (toim.) 2001. Laatu ja merkitys draamaopetuksessa. Draamakasvatuksen teorian perusteita. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 37.

Liite 1: Haastatteluteemat piirtäjä Kunnaksen temahaastattelussa

- 1 Kirjailijan henkilökohtaiset hauskuusmieltymykset
 - TV-viihde, elokuvaviihde, radio-ohjelmat ja piirrookset

- 2 Absurdi komiikka Kunnaksen Nyrok-sarjakuvissa
 - Omien tuotoksien vertailu mm. Alivaltiosihtööri - ohjelman radioviihteeseen

- 3 *“Viehättääkö niinku ihmisten käyttäytymisessä, taikka ulkomuodoissa, taikka... ihmisen olemuksessa niinku jokin?”*
 - pilkka ja satiiri

- 4 Nykyinen toimenkuva lastenkirjojen piirtäjänä
 - Millä tavalla se on erilaista, kuin pilakuvien tai sarjakuvien piirtäminen?

- 5 Miten piirtäjä arvioi omien tuotoksiensa hauskuutta?
 - Milloin kuvat ovat hauskuudessaan onnistuneita?
 - Tietääkö piirtäjä, miten kuvasta saadaan hauska?

- 6 Piirrookset
 - yllätyksellisyys
 - ilmeikkyys
 - hölmöys

(jatkuu)

Liite 1b

- 7 Suuri urheilukirja
- Millainen vaihe kirjan tekovaihe oli tekijän elämässä?
 - Pitääkö Kunnas kirjasta?
 - Mistä aihe urheilukirjalle?
 - Kirjan eläinhahmot
 - Miten tietoista oli kuvata kirjassa sekä mestarisuorituksia että mönkään menneitä suorituksia? (keskustelua tyylistä)
- 8 Herra Hakkarainen
- Hahmon erilaisuus ja mieleenpainuvuus
 - Käyttäytymisen epätodellisuus Herra Hakkaraisen valttina

Liite 2: Oppilaiden teemahaastattelujen yhteiset teemat

- 1 Lukuharrastuneisuus
 - Paljonko luet?
 - Ovatko Kunnaksen kuvakirjat sinulle ennestään tuttuja?

- 2 Muistuu Suuresta urheilukirjasta mieleen jotakin hauskaa kohtaa kirjaan katsomatta?
 - Mikä kirjankohdasta tekee hauskan?

- 3 Onko tällä aukeamalla jotakin hauskaa? (kysyttiin toistuvasti kirjaa yhdessä selattaessa)

- 4 Taustaeläimet
 - Oletko pannut merkille kirjan pieniä yksityiskohtia?

- 5 Ovatko kirjan henkilöt mielestäsi ihmisiä vai muita eläimiä?
 - Muistuttaako joku kirjan hahmoista jotakin tuttavaasi?

Liite 3: Otteita oppilaiden vastauksista

Jani:

No se oli niin hyvän näkönen, kun kauheet purkat tossa taskussa ja jokapuolella täynnä purkkaa.

Toi on hyvä toi tappelu. Koko peli on menny tappeluks.

(Haastattelija) No katos kaikkia näitä tyyppejä tässä kuularingin ympärillä.

Miltäs niiden ilmeet näyttävät? (Jani) En osaa sanoa. (Haastattelija) No entäs pelkät silmät? (Jani) Ihan niinko mulkosilmät.

Tää on hyvän näkönen, kun sotkeutuu suksiinsa.

(Haastattelija) Mikähän siinä Herra Hakkaraisessa on huvittavaa? (Jani) No ku se kävelee joka yö unissaan ja sitten se kummiskin herää aina omassa pedissään aamulla. Se on aina kaikissa tapahtumissa. Missä tapahtuu.

Krista:

(Haastattelija) Onko tällä aukeamalla joitakin hauskoja tapahtumia? (Krista) No tuo. (Haastattelija) Mikä? (Krista) No... öö... toi kumartaa tohveleille.

(Haastattelija) Mitä mieltä sä oot näistä henkilöiden nimistä? (Krista) No ne on sillai niinku hyvin keksittyjä. Vaikka tää Lipi Liukas, niin sillähän lipsuu nuo sukset.

(jatkuu)

Liite 3b

(Krista) *Se Herra Hakkarainen on aika hyvä. (Haastattelija) Mitäs se H.H. oikein puuhailee? (Krista) No se unissakävelee? (Haastattelija) Osaaksä sanoa, mikä siinä unissakävelyssä on niin kivaa? (Krista) Noku se tekee aina kaikkia. (Haastattelija) Muistatko mitä se on tehnyt? (Krista) No niin niin. Avas niinku sinappisäiliön. Ja sitten meni sinappia niinku joidenkin sotkijoiden päälle. Ja sitte ne perusti siivousfirman.*

Kerttu:

(Haastattelija) *Onko ne (Kunnaksen eläinkirjojen henkilöt) ihmisiä, vai eläimiä, vai mitä ne on? (Kerttu) No... Ku nehän on yleensä silleen niinku koiria tai jotain eläimiä. Niin mä kyllä ajattelen, että ne olis ihmisiä. Mää ajattelen, että ne ois vähän niinku ihmisiä.*

(Kerttu) *Tuo on aika hyvä. (Haastattelija) Mitäs siellä tapahtuu? (Kerttu) No kun se seisoo päällään ja lukee kirjaa.*

Tuo on hyvä, kun se on jäänyt tuonne maaliverkkoon kiinni.

Sitten tuo on hauskan (naurahdus) näkönen. Kun sillä tulee hampaat ulos ja sitten sillä on silmät ihan kierossa. (tauko) Sitten tuossa lukee, että Komu on viisas pelaaja.